

W

O

1 00

Jeugdgeweld

Justitiële verkenningen

verschijnt 9 maal per jaar jaargang 26 januari/februari

D

Justitie

Wetenschappelijk
Onderzoek- en
Documentatiecentrum

Gouda Quint

C

1

Justitiële verkenningen jaargang 26 2000 Jeugdgeweld

1 00

Jeugdgeweld

jaargang 26 januari/februari

Colofon

Justitiële verkenningen is een gezamenlijke uitgave van het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatie Centrum van het Ministerie van Justitie en Kluwer. Het tijdschrift verschijnt negen keer per jaar.

Redactieraad

drs. A.C. Berghuis
prof. dr. H.G. van de Bunt
mr. drs. J.M. Nelen
mr. dr. E. Niemeijer
drs. I. Passchier
mr. drs. P.J.J. van Voorst

Redactie

drs. M.A.V. Klein-Meijer
dr. B.A.M. van Stokkom
mr. P.B.A. ter Veer

Redactieadres

Ministerie van Justitie, WODC
Redactie Justitiële verkenningen
Postbus 20301
2500 EH 's-Gravenhage
Fax: 070-370 79 48
Tel: 070-370 71 47
E-mail: pveer@best-dep.minjus.nl

WODC-documentatie

Voor inlichtingen:
Infodesk WODC, 070-370 65 53.
E-mail adres: infodesk@wodc.minjust.nl
Internet-adres: www.minjust.nl/wodc

Abonnementen

Justitiële verkenningen wordt gratis verspreid onder personen en instellingen die beleidsmatig werkzaam zijn ten behoeve van het Ministerie van Justitie. Degenen die in aanmerking denken te komen voor een gratis abonnement kunnen zich uitsluitend schriftelijk wenden tot bovenstaand redactieadres. Andere belangstellenden kunnen zich tegen betaling abonneren. Zij dienen zich te wenden tot:
Libresso BV
Postbus 23
7400 GA Deventer
tel: 0570-633155

Administratie en adreswijzigingen

De abonnenementenadministratie wordt verzorgd door:
Libresso BV
Postbus 23
7400 GA Deventer
tel: 0570-63 31 55
Adreswijzigingen kunnen worden doorgegeven door het adresstrookje toe te zenden aan Libresso.

Advertentie-exploitatie

Bureau Van Vliet bv
Postbus 20248
7302 HE Apeldoorn
tel.: 055-3534121, fax: 055-5341178

Beëindiging abonnement

Betaalde abonnementen kunnen tot uiterlijk 31 december van het lopende abonnementsjaar worden opgezegd. Bij niet tijdige opzegging wordt het abonnement automatisch voor een jaar verlengd. Gratis abonnementen kunnen desgevraagd te allen tijde beëindigd worden.

Abonnementsprijs

De abonnementsprijs bedraagt f 120,- per jaar; studenten en AIO's f 95 (gedurende maximaal vijf jaar). Betaling geschiedt bij voorkeur met de te ontvangen stortings-acceptgirokaarten.

Nabestellingen

Losse nummers kunnen worden nabesteld bij Libresso BV. De prijs van losse nummers bedraagt f 18,50 (exclusief verzendkosten).

Ontwerp en drukwerk

Hans Meiboom, Amsterdam

ISSN: 0167-5850

Opname van een artikel in dit tijdschrift betekent niet dat de inhoud ervan het standpunt van de minister van Justitie weergeeft.

Voorwoord 5

dr. P.C. Spierenburg

Jeugdgeweld in historisch perspectief 9

dr. K. Wittebrood

Trends in jeugdgeweld 21

dr. G. van den Brink

Agressieve jongeren; een cultuurhistorische bespiegeling 35

dr. B.A.M. van Stokkom

**Het mannelijke ego; over onzekerheid, hoge eigendunk en
agressie 48**

dr. P. Nikken

Media en geweld 61

dr. O.M.J. Adang

Jonge mannen in groepen; een geweldige combinatie? 72

drs. J. Hendriks en drs. B.J. van Roozendaal

Geweld en gezin 81

Anonymus

Sed lex; dagboek aantekeningen van een docent 89

dr. P.J.H. Kapteyn

Frontsoldaat van de beschaving; over geweld op scholen 99

Summaries 104

Jaarboek 107

Literatuuroverzicht 111

Algemeen 111

Strafrecht en strafrechtspleging 113

Criminologie 113

Gevangeniswezen/tbs 117

Reclassering 121

Jeugdbescherming en -delinquentie 123

Politie 125

Verslaving 125

Slachtofferstudies 127

Preventie van criminaliteit 127

Boeken en rapporten 129

Vraagt men aan criminologen of het jeugdgeweld de laatste decennia jaar is toegenomen dan krijgt men steevast halfslachtige antwoorden. Enerzijds wordt op de sterk gestegen politiecijfers en selfreportgegevens gewezen, anderzijds wordt de betrouwbaarheid van de cijfers betwijfeld, met name omdat politie en justitie de jeugdcriminaliteit veel sterker zijn gaan bestrijden en omdat slachtoffers vaker aangifte doen. Maar de sterke groei van de politiecijfers – bijvoorbeeld een verviervoudiging en een verachtvoudiging van het aantal minderjarige verdachten voor respectievelijk mishandeling en bedreiging met geweld sinds het begin van de jaren tachtig (zie Wittebrood in dit nummer) – kan moeilijk geheel en al het gevolg zijn van een scherper opsporingsbeleid. De aangiftebereidheid is de laatste jaren min of meer constant. Er is dus sprake van een flinke, reële groei.

Het toegenomen jeugdgeweld wijkt wel af van de ontwikkeling van het geweld van oudere leeftijdsgroepen. De politiecijfers geven voor die groepen een minder pregnante stijging te zien; de slachtofferenquêtes van de laatste vijftien jaar lijken zelfs op een stabiele ontwikkeling te wijzen. Betreft men er ook nog de factor 'lokatie' bij dan blijkt dat de groei van geweld zich vooral concentreert in de centra en de kansarme wijken van de grote steden. Buiten de grote steden trekken vooral horeca-gelegenheden veel geweld aan. In de rest van de samenleving, zo mag men veronderstellen, neemt het geweldgebruik eerder af dan toe.

Deze trendgegevens lijken te corresponderen met twee tegengestelde maatschappelijke tendensen die momenteel waarneembaar zijn: enerzijds een toegenomen geweldgebruik, met name onder grote groepen jongeren – gepaard met drank en drugs – en een fascinatie voor het gewelddadige, fysieke vertoon in de media en het uitgaansleven, anderzijds een groeiende afkeer van straatgeweld onder de meerderheid van burgers. Die laatste groep lijkt mede door de overvloedige media-aandacht voor gewelddadige incidenten, gevoeliger geworden voor geweldgebruik. Burgers schatten de kans van het aantal gewelddadige situaties stelselmatig te hoog in. Dat doet echter weinig af aan de groeiende zorg om het straatgeweld en het streven de problematiek daadwerkelijk aan te pakken. De imposante recente demonstraties tegen 'zinloos' geweld geven blijk van een grote civiele veerkracht.

De auteurs in dit nummer – onderzoekers uit verschillende disciplines – is de ogenschijnlijk simpele vraag voorgelegd 'waar het hedendaagse jeugdgeweld vandaan komt'. Historische, statistische, ethologische, sociologische en psychologische benaderingen vullen elkaar aan. Daarnaast worden aan media, school en gezin aparte artikelen gewijd.

In de openingsbijdrage maakt P.C. Spierenburg een vergelijking tussen het jeugdgeweld in het Amsterdam van rond 1700 en het hedendaagse jeugdgeweld. Hij stelt vast dat jongemannen uit de maatschappelijke elites lange tijd een geweldscultuur kenden, maar dat de toplaag van de samenleving op den duur geheel gepacificeerd raakte. Geweld als 'tijdverdrif' heeft sterk aan waardering ingeboet. Vervolgens besteedt hij

aandacht aan vormen van geweld in de lagere klassen, met name de cultuur van mesvechters. Jonge mannen dienden bravoure te tonen en een inbreuk op hun eer met geweld te beantwoorden. Hoewel de huidige geweldsgolf volgens de auteur ten dele te verklaren is uit een heropleving van de lichaamsgebonden notie van eer, is de meerderheid van de bevolking de omgang met geweld ontwend. En wel in die mate dat mensen niet snel bereid zijn op straat slachtoffers te hulp te komen. Dat was vroeger wel het geval, maar dat bracht geen grotere veiligheid op straat met zich mee.

K. Wittebrood gaat in haar bijdrage in op de omvang en ontwikkeling van het jeugdgeweld. Uit de politiestatistieken blijkt dat de groei van delicten als mishandeling, bedreiging en diefstal met geweld de laatste tiental jaren aanzienlijk is geweest. Die stijging komt pregnant in beeld als men deze vergelijkt met de ontwikkeling van geweld van meerderjarigen. Verder nemen jongens nog altijd veel meer geweld voor hun rekening dan meisjes, ongeveer vijf keer zoveel. Ook de selfreportgegevens wijzen op een flinke toename, met name bij de minder ernstige delicten. Tenslotte plaatst Wittebrood enige kanttekeningen bij de betrouwbaarheid van de cijfers.

De volgende twee artikelen zijn gewijd aan veranderingen in het sociale klimaat van de jaren negentig, met name de maatschappelijke verharding. G. van den Brink stelt in zijn bijdrage vast dat de modale burger zich veel assertiever en weerbaarder gedraagt dan veertig jaar terug. Volgens hem duidt dat er op dat burgers narcistischer zijn geworden. Het intermenselijk verkeer staat voortaan in het teken van een positief mensbeeld; het gevoel van eigenwaarde moet uitdrukkelijk gerespecteerd worden. 'Hoe feller het narcisme blinkt, hoe pijnlijker het krasje op de auto-lak.' Bovendien vertonen jongeren, met name door de langere jeugdfase en het streven naar intensieve lichamelijke ervaringen, relatief weinig zelfbeheersing. In een formule: de precaire balans tussen eigenliefde (zich uitend in assertiviteit) en zelfbeheersing is in het ongereede geraakt.

Ook B.A.M. van Stokkom veronderstelt dat het opgeblazen ego van jongeren het geweld op straat heeft vergroot, al speelt onzekerheid daarbij ook een rol. Met name door de maatschappelijke herwaardering van ruig mannelijk vertoon, op televisie en in vrijetijdsarena's, heeft het zelfbeeld uitvergroete vormen aangenomen en lijkt de frustratiedrempel te zijn verlaagd. Jongens lijken zich steeds stoerder te gedragen: cool blijven in riskante situaties levert een grotere reputatie op. Volgens de auteur pakt het rauwe mannelijkheidsideaal voor kansarme en kansrijke probleemjongens anders uit: terwijl in de eerste groep mannelijk vertoon een uiting is van eergevoel (zie Spierenburg) en het maskeren van achterstelling, is het in de tweede groep meer een kwestie van adolescent *acting out* gedrag en het maskeren van onzelfstandigheid.

P. Nikken biedt een overzicht van recente onderzoeken naar mediageweld. Hij constateert dat het geweld steeds overvloediger en reëler in beeld wordt gebracht. Uit duizenden onderzoeken naar effecten van

televisiegeweld blijkt dat kinderen en jongeren zich eerder agressiever gaan gedragen dan dat de beelden als uitlaatklep fungeren (en agressie remmen). Ook kunnen zij een vertekend wereldbeeld krijgen: het idee ontstaat dat de werkelijkheid veel gewelddadiger is dan zij feitelijk is. Wat programmakenmerken betreft blijkt onder andere dat aantrekkelijke helden, geweld dat een realistische indruk maakt en geweld dat beloofd wordt, ertoe leiden dat jeugd negatief beïnvloed wordt. Tenslotte geeft Nikken aan hoe jeugdigen tegen mediageweld beschermd gaan worden.

De etholoog O.M.J. Adang bestrijdt in zijn artikel de veronderstelling dat groepsvorming en groepsdruk automatisch zouden resulteren in 'de-individualisering': mensen zouden één worden met de groep en zich irrationeel en gewelddadig gaan gedragen. Op basis van observaties van onder andere voetbalvandalen concludeert Adang dat het overgrote deel van massale bijeenkomsten gewelddoos verloopt. Wil er een rel ontstaan dan moeten er eerst kleine incidenten hebben plaatsgevonden waarna een escalatieproces kan ontstaan. Daarbij spelen onderlinge solidarisering, wij-zij gevoelens en het besef dat geweldgebruik weinig consequenties met zich meebrengt een grote rol.

J. Hendriks en B.J. van Roozendaal – beiden werkzaam aan een ABJ-instelling (Ambulant Bureau Jeugdwelzijnszorg) – nemen vervolgens de verhouding gezin en agressie onder de loep. Zij bespreken een aantal structurele factoren zoals de gezinsgrootte en functionele factoren zoals hechting en de kwaliteit van opvoeding. Een ongunstig thuisklimaat kan tezamen met factoren als persoonlijke aanleg en sociale omgeving resulteren in agressief gedrag. De auteurs geven ook twee voorbeelden uit de ABJ-praktijk waaruit blijkt hoe verreikend de gevolgen kunnen zijn van een desastreuze opvoeding.

Tenslotte passeren twee stukken over geweld op scholen de revue. Het eerste stuk bevat een selectie uit dagboek aantekeningen die door een leraar gedurende een jaar werden bijgehouden. Uit het relaas van de leraar – werkzaam op een middelbare school in een kansarme wijk met veel allochtonen jongeren – blijkt dat ordeverstoringen, intimiderend gedrag en vechtpartijen schering en inslag zijn. De sfeer op school is mede daardoor ernstig verziekt. Hoewel deze school niet representatief is voor het gemiddelde Nederlandse middelbare onderwijs, geeft de ernst van de problematiek te denken. Het stuk heet *Sed lex*, genoemd naar het tweede deel van de spreuk *Lex dura sed lex*, hetgeen vertaald kan worden als 'De wet is hard maar het is de wet'.

In een reactie op deze dagboek aantekeningen omschrijft P.J.H. Kapteyn de leraar als een 'frontsoldaat van de beschaving'. Het beeld dat de leraar schetst acht hij vertekend: het onderwijs in Nederland staat niet op instorten. Niettemin zijn – vergeleken met twintig jaar terug – de problemen met leerlingen gegroeid en de onderwijstaken verzawaard, en is de status van leraren gedaald. De condities voor 'onrust' zijn dus versterkt, terwijl jongeren meer en meer voor de verleiding bezwijken. Dat geldt vooral voor jongeren van buitenlandse afkomst die niet overweg kunnen

met het gebrek aan toezicht. Kapteyn acht vooral schaalvergroting en de rigoreuze bezuinigingen daarvoor verantwoordelijk. Het onderwijsbeleid heeft de problemen versterkt die ze had moeten bestrijden. De collectieve zorg om wederzijds respect kan niet worden uitbesteed aan de politie of het particuliere initiatief. Een rehabilitatie van het lerarencorps is nodig. En dat eerherstel is duur.

Jeugdgeweld in historisch perspectief

dr. P.C. Spierenburg*

Bij de term 'jongens van stavast' denken we aan de ferme en stoere knapen die ooit de zeilschepen naar Indië bemanden. Mijn woordenboek kent alleen een 'man van stavast' en omschrijft die als iemand die flink, ferm van karakter is. De precieze betekenis die de betreffende uitdrukking in de zeventiende en achttiende eeuw had is in onze tijd verloren gegaan. De kreet 'sta vast' markeerde het begin van een ritueel mesgevecht. Als de ene partij deze woorden sprak met het mes in de hand, was dat een sein voor de ander om zich met zijn eigen mes te verdedigen. Jongens van stavast, onder hen inderdaad veel zeelieden, waren dus vooral stoere mesvechters.

Deze oorspronkelijke betekenis attendeert ons zowel op het geweld uit vroeger dagen als op het feit dat het ten dele uit onze herinnering is verdwenen. Dit terwijl het huidige (jeugd)geweld velen zorgen baart. In dit artikel stel ik de vraag of de historische studie van gewelddadigheid ons inzicht kan verdiepen in de problematiek van de eigentijdse agressie. Na een korte inleiding stel ik vast dat ook jongemannen uit de maatschappelijke elites lange tijd een geweldscultuur kenden, maar dat de toplaag van de samenleving op den duur geheel gepacificeerd raakte. Dan probeer ik vormen van geweld onder de lagere klassen en de daarbij betrokken groepen in het verleden in kaart te brengen. Vervolgens bespreek ik de cultuur der mesvechters uit de zeventiende en achttiende eeuw, met hun rituelen en specifieke noties van eer. Tenslotte vergelijk ik de situatie in Amsterdam rond 1700 met die in het huidige Nederland.

Jeugdgeweld: vroeger en nu

De vraag naar het jeugdgeweld in het verleden is tot op zekere hoogte een anachronistische. Tot voor kort bestond een begrip als 'jeugdgeweld' niet, eenvoudigweg omdat 'jeugd' geen onderscheiden categorie vormde. Natuurlijk, de tijdgenoten beseften dat er oudere en jongere mensen bestonden en intellectuelen hanteerden een model van levensfasen, maar jongeren werden zelden gezien als een aparte groep binnen de samenleving. Veeleer dan het bereiken van een zekere leeftijd, markeerden bepaalde status-overgangen, zoals het voor de eerste maal trouwen, het begin van een nieuwe levensfase. Zonder in te gaan op de uitge-

* De auteur is historicus en werkzaam aan de faculteit Historische en Kunstwetenschappen van de Erasmus Universiteit te Rotterdam.

breide debatten die historici gevoerd hebben over het beeld van jeugd en kindertijd in preïndustrieel Europa, kan ik stellen dat dat beeld in elk geval verschilde van het moderne. De omslag kwam tijdens Verlichting en Romantiek, met het ontstaan van de notie van het jeugdland, de schitterende en onbekommerde tijd die een mens als kind en jonge adolescent geniet en die, hoezeer men er naar terugverlangt, voor altijd verloren is. Dit ideaalbeeld had een basis in de realiteit; zo zien we in autobiografieën rond 1800 niet alleen de jeugdherinnering opkomen maar ook het betreuren van een ongelukkige jeugd. In de loop van de negentiende eeuw ontstond er bezorgdheid om de kinderen der armen, die niet aan het genieten van een onbekommerde tijd als jongere toekwamen. Vanaf die periode is het heersende beeld van de jeugd in wezen ambivalent, zich heen en weer bewegend tussen idealisering van het jeugdland en angst voor lastige jongeren.

De verschuivingen in de maatschappelijke visie op kindertijd en adolescentie vormen een onontkoombare achtergrond bij de bestudering van de gewelddadigheid der jeugd in het verleden. Waar tijdgenoten tot in de achttiende eeuw nauwelijks over de adolescentie reflecteerden, was jeugdgeweld al helemaal geen punt van discussie. Voorzover geweld een probleem vormde, ging het òf om de criminele activiteiten van mensen van alle leeftijden, òf om de gewelddadigheid van bepaalde maatschappelijke groepen. Pas in de loop van de twintigste eeuw onderkende men een zelfstandige problematiek van agressieve jongeren. Zo ontdekten Amerikaanse sociale wetenschappers in de jaren veertig het verschijnsel jeugdbende, dat ze toen ook voor het eerst als een probleem zagen (Schneider, 1999, pp. 51 e.v.). Omdat jeugdgeweld tot in het midden van de twintigste eeuw geen aparte categorie vormde, kunnen we voor de historische bestudering niet simpelweg een serie geschriften of een archiefbestand betreffende dit verschijnsel raadplegen. Voorzover het huidige jeugdgeweld met bepaalde locaties of instellingen, zoals scholen of discotheken, geassocieerd is, liggen de historische parallellen evenmin voor de hand. Preïndustriële dorps- of buurtfeesten werden weliswaar door ongetrouwde jongeren georganiseerd, maar gehuwde mannen en vrouwen dansten hun partijtje mee. Minder mensen gingen destijds naar school dan tegenwoordig.

Met andere woorden, er zijn geen kant en klare historische parallellen aan te wijzen voor wat we nu jeugdgeweld noemen. Het is weinig zinvol bijvoorbeeld om tegenwoordige 'gangs' te beschouwen als de opvolgers van achttiende eeuwse bendes, die uit bandieten van alle leeftijden bestonden. Voor onze historische exercitie kunnen we niettemin in twee richtingen zoeken. Ten eerste zijn er gegevens over het geweld van afzonderlijke groepen die althans voor het merendeel uit jongeren bestonden. Ten tweede kunnen we gewelddadige jongeren opsporen middels de geregistreerde leeftijden van de personen die met de justitie in aanraking kwamen.

In het laatste geval blijkt dat, ondanks de afwezigheid van een reflectie over jeugdgeweld, in de praktijk het meeste geweld op het conto van jongeren kwam. En die jongeren waren overwegend van het mannelijk geslacht. Dat (ernstig) geweld voor het overgrote deel door mannen wordt gepleegd is een kenmerk van praktisch alle ons bekende samenlevingen, in heden en verleden. Dat die mannen doorgaans betrekkelijk jong zijn is een observatie die evenzeer voor de meeste historische tijden en plaatsen opgaat. In de Amsterdamse strafrechtelijke archieven van de zeventiende en achttiende eeuw schommelt het percentage twintigers onder de veroordeelden voor niet-dodelijk geweld tussen de veertig en de zestig. Overigens zijn de dertigers hier een goede tweede, met tussen de 25 en 40 procent. In feite waren alle delinquenten betrekkelijk jong en de gemiddelde leeftijd van de voor diefstal veroordeelden lag zelfs lager dan die van de geweldplegers. Het aandeel der twintigers in de totale geregistreerde criminaliteit lag net onder de helft. Opmerkelijk genoeg nam de leeftijdsgroep onder de twintig relatief weinig geweldsdelicten voor haar rekening. Diefstal daarentegen des te meer. Het aandeel van de leeftijdsgroep onder de twintig in het totaal aantal diefstal- en geweldsdelicten lag respectievelijk tussen de 40-50% en 10% en minder (Spierenburg, 1984, pp. 158-160, 231).

Het betrekkelijk geringe aandeel van tieners in de geregistreerde geweldscriminaliteit van het vroeg-moderne Amsterdam lijkt te contrasten met hedendaagse observaties. Echter, de invloed van het vervolgingsbeleid op de cijfers moet aanzienlijk zijn geweest. De justitiële aandacht voor tieners ging vooral naar degenen uit die in gezelschappen van dieven verkeerden en daar hand- en spandiensten verrichtten. Het gerecht hoopte hen door vroegtijdige correctie van een criminele carrière af te houden. Voor de gewelddadigheid binnen deze leeftijdsgroep had het minder interesse. Het geringe aandeel van personen van veertig en ouder in de totale criminaliteit moet weer gezien worden tegen de achtergrond van de leeftijdsopbouw van de totale bevolking in preïndustrieel Nederland. Daarin was het percentage veertigplussers beduidend kleiner dan in onze tijd, met zijn ouder wordende babyboom-generatie.

Geweld in maatschappelijke elites

Dat het Amsterdamse gerecht weinig tieners voor gewelddadig gedrag aan de tand voelde is begrijpelijk, omdat veel jeugdgeweld in vroeger eeuwen niet of minder gecriminaliseerd werd. Het hoorde erbij. Deze houding was evenzeer gemeengoed, vaak nog sterker, in andere Europese landen. Zelfs aan jongeren uit de maatschappelijke elites werden tot ver in de zeventiende eeuw op dit punt betrekkelijke vrijheden gegund. Hoewel de Franse koning Lodewijk XIV zijn hovelingen had 'getemd,' vonden in twee onderzochte stadjes in Aquitanië nog regelmatig schermutselingen plaats. Jongemannen, behorend tot de lokale burgerij

of de landadel uit de omgeving, bevochten elkaar in bendes die zich vormden langs lijnen van familie en factie. Aan de schermutseling gingen doorgaans woorden vooraf. Het gold als ongepast een vechtpartij te beginnen zonder eerst voor het huis van je vijand een potje te vloeken en schelden. 'Dat doen alleen de Basken,' zei men. Het standaard-gevecht was op de vuist, maar escaleerde het, dan kwam al snel een degen tevoorschijn. Liep het echt uit de hand en haalde iemand een geweer, dan onttaarde het in een bloedbad (Hanlon, 1985, pp. 247-156).

Onder groepen straatschenders kon men eveneens lange tijd jongeren uit goeude families aantreffen. In het voorjaar van 1712 was heel Londen in de ban van de zogenaamde Mohocks. Kranten en pamfletten rapporteerden over een bende jongemannen 'uit de hoogste kringen, die bewust de naam van een stam van Amerikaanse wilden had aangenomen.' Ze kwamen 's avonds bijeen in koffiehuzen en tavernes, gaven voorbijgangers klappen of erger en pleegden vernielingen. Al gauw heette het dat ze de omstanders met zwaarden sneden. Hoewel de media overdreven, blijkt uit de rechterlijke archieven dat deze *moral panic* op een kern van waarheid berustte. De rechtbanken vermeden het etiket Mohock, maar veel gearresteerden in het voorjaar van 1712 hadden gelijksoortige feiten gepleegd. In twee zaken was inderdaad een aantal jongelieden uit de elite betrokken; de ene groep had een wacht aangevalen en de andere had een bediende met een zwaard in de neus gesneden. Een van de daders was de twintigjarige Lord Hinchingbroke, die in Cambridge had gestudeerd. In het algemeen vormden nachtwachten het favoriete slachtoffer van groepen Mohocks. Nachtwachten waren meestal oudere mannen, de onderste schakel in het systeem van ordehandhaving en sociaal een stuk lager staand dan hun belagers. In dit geweld speelden dus elementen van revolve tegen de oudere generatie en tegen het plaatselijk gezag een rol, maar ook het bevestigen van de eigen sociale superioriteit. Sommige tijdgenoten deelden niet in de paniek, maar noemden het een deels excusabele jeugdige baldadigheid (Statt, 1995).

Het Cambridge-verleden van een der betrokkenen hoeft ons niet te verbazen. Voor alle jongemannen uit adel en hogere burgerij in het Europa van de zeventiende en achttiende eeuw was de studententijd een periode van getolereerde baldadigheid. Het lidmaatschap van een groep straatschenders mag een uitzondering zijn geweest, maar overal maakten studenten de straat onveilig. In Duitsland poogden ze militaire officieren zodanig te tarten dat die ze wel moesten uitdagen tot een duel. Hoewel het duel in Nederland geen gemeengoed was, waren de weinige praktiseerders meest studenten. Verder poogden ze zich te vermaken met veel drinken, 's nachts over straat zwerven, lawaai maken, voorbijgangers met hun degen bedreigen en dienstmeiden de rokken op te tillen. Liep het uit de hand, dan kregen ze een standje van de academische vierschaar. Hun families verwachtten dit vrijgevochten gedrag van hen, als ze het na de studie maar afzwoeren. Hoewel de baldadigheid van studenten-corpora tot in onze tijd berucht is, was ze in een verder verle-

den toch gewelddadiger van aard. Nederlandse studenten werden, blijkens een studie van de Leidse academische rechtspraak, al in de achttiende eeuw minder 'wild' (Wingens, 1990).

Het minder wild worden van studenten is symptomatisch voor een meer algemene ontwikkeling, die vroeger of later in de hele Westerse wereld plaats vond: de pacificering van de elites. Deze ontwikkeling begon met de hofadel in monarchale staten en de hogere burgerij in de grotere steden. Ze verliep betrekkelijk langzaam in Amerika, met name in het Zuiden waar de mannen uit de elite van planters gedurende het grootste deel van de negentiende eeuw gewelddadig gedrag vertoonden. In Europa vormde de herleving van het duel, onder de burgerij in de tweede helft van de negentiende eeuw, een tegentendens. Met die herleving was het na de Eerste Wereldoorlog gedaan. Vanaf toen waren in de hele Westerse wereld de elites min of meer gepacificeerd. Op dit punt aangekomen is een tussenconclusie mogelijk: geweld, als 'tijdverdrijf' of als middel tot oplossing van conflicten, heeft sterk aan maatschappelijke waardering ingeboet. Velen zijn geweld ontwend en wie sociaal wil stijgen zal het geweld moeten afzweren. Dit is zo gebeven in de laatste drie decennia van de twintigste eeuw, ondanks stijgende geweldscijfers.

Geweld in lagere klassen

Collectief geweld onder de lagere klassen in het verleden betrof vaak de rituele verdediging van een territorium. Zo gold het nog voor de jeugdbendes in New York in de jaren '50: hun etnische samenstelling was niet altijd homogeen, maar alle leden van een bende woonden binnen hetzelfde door brede straten begrensde vierkant (Schneider, 1999). Het collectieve geweld in preïndustrieel Europa was meest gebonden aan dorpen en buurten. Historici beschouwen het doorgaans als een element binnen de oude volkscultuur. Bijna altijd was het van rituele aard, bijvoorbeeld omdat vechtpartijen vooral plaatsvonden op hoogtijdagen van de feestkalender. Dit betekent tevens dat ze van tevoren afgesproken moeten zijn; het betrof gearrangeerd maar toch serieus geweld. Verdediging van een territorium was het motto voorzover het tussen naburige dorpen ging, of tussen twee aan elkaar grenzende stadsbuurten. In al deze gevallen waren de deelnemers meest jongeren.

Echter, ook vechtpartijen tussen de gehuwde en de ongehuwde mannen van een dorp of buurt waren vrij gebruikelijk. Niet alleen was het motief van territoriumverdediging hier afwezig, belangrijker voor ons thema is dat er evident volwassenen bij betrokken waren. Dergelijke rituelen zijn symptomatisch voor het denken in status-categorieën van destijds: vrijgezel dan wel huisvader zijn was bepalend voor de levensfase waarin een man zich bevond. De huisvaders wilden graag laten zien dat er met hen op het punt van fysieke kracht niet viel te spotten, al zullen de oudsten onder hen zich er niet (meer) aan gewaagd hebben. We zien alweer dat weliswaar per saldo de gewelddadigheid meest op het

conto van jongemannen kwam, maar dat er geen onderscheiden categorie van jeugdgeweld bestond. Onze informatie over vechtpartijen in preïndustriële dorpen en buurten komt voornamelijk uit lokale beschrijvingen en andere verhalende bronnen, want zoals gezegd waren dergelijke rituelen maatschappelijk aanvaard en vonden rechtbanken ze zelden de moeite van het vervolgen waard.

Gevechten tussen jongeren kwamen af en toe in een rechterlijk protocol terecht, wanneer een individuele deelnemer op latere leeftijd voor een ernstiger vergrijp werd opgepakt. Mede-criminelen, op de hoogte van zijn verleden, getuigden er graag over, in de hoop op strafvermindering. Neem de Amsterdammer Jacob Manuels, alias Co Wolbaal. Bij zijn arrestatie wegens kleine afpersingen, zakkenrollerijen en diefstal met insluiping, in maart 1711, was hij twintig jaar. Diverse tuchthuisboeven kenden hem als messentrekker van jongs af. Twee voormalige aalmoezeniersjongens zeiden dat hun groep vijf jaar tevoren regelmatig vocht tegen de jongens van de Botermarkt (het huidige Rembrandtsplein). Daarbij had Co, toen dus vijftien, een aalmoezeniersjongen genaamd Jan Tjerks een steek in de bil gegeven. Op hetzelfde plein had hij, al mesvechtend met zekere Clijn Pietje, deze een verwonding in het dik van zijn been toegebracht. Op zijn zeventiende vocht Co met ene Jan Dik; hij gaf Jan een snee in diens gezicht maar kreeg van hem een steek in de slaap terug. Tweeëneenhalf jaar geleden, alweer op de Botermarkt, toen Co zijn mes naar zijn vijand Meindert wilde gooien, raakte hij per ongeluk een meisje in haar bil. Co's moeder had het meisje een ducaat gegeven om zich te laten verbinden. Geen van deze beschuldigingen had ooit eerder het gerecht bereikt.¹ Overigens vond de Amsterdamse rechtbank in deze periode elke verwonding met een mes in principe strafbaar. In dit geval lag het aan de omgeving van daders en slachtoffers, die de jeugdzonden van Co Wolbaal met de mantel der liefde bedekten, dat de schout er geen weet van kreeg.

Het gerecht trad resoluter op in het speciale geval van vechtpartijen tussen joden en christenen, die met name in de eerste helft van de achttiende eeuw schering en inslag waren. De magistraten betoonden zich extra gevoelig voor elk conflict dat de precaire balans tussen de verschillende sociale groepen in de stad kon verstoren. Hoe onschuldig soms, deze vechtpartijen raakten aan bredere maatschappelijke spanningen. Onschuldig waren ze overigens niet steeds, want meer dan eens was er sprake van messen of zelfs houwens. Bij het verhoor van de twintigjarige Abram Symensz in 1724 zeiden getuigen dat hij altijd deelnam aan de gevechten tussen christenen en joden. Al op zijn veertiende zou hij een christenman in de zij hebben gestoken. Bij een ander gevecht met christenen, in 1723, had een diender Abram zijn mes afgepakt, maar ontsnapte hij aan arrestatie doordat enige makkers met getrokken mes de

1 Gemeentelijk archief Amsterdam, archief nr. 5061, inv. nr. 363, fo. 92vs, 98, 131, 139vs, 151, 156, 171.

diender bedreigden.² Niet alleen joden, ook hun tegenstanders kregen regelmatig het hanteren van een mes ten laste gelegd. De betreffende vechtpartijen hadden uiteraard te maken met groepssolidariteit, maar evenzeer met territorialiteit: de overgrote meerderheid der joden woonde tussen Nieuwmarkt en Plantage, achter het huidige Waterlooplein. De Blauwe Brug, die de grens tussen joods en christelijk gebied vormde, was vaak de locatie voor de gevechten. Voorts was het rituele aspect belangrijk: de confrontatie vond vaak plaats op zondag of op de sabbat. Hoe explosief ook vanwege de etnisch-religieuze achtergrond, in termen van ernst waren deze gevechten slechts één van de geweldsvormen. Het samenleven van verschillende groepen was geen factor die het totale geweldsniveau sterk opdreef.

Onder de lagere klassen in Nederland kende het collectieve geweld met een territoriale inslag een continuïteit tot het midden van de twintigste eeuw. De uitdrukking ‘vechten tegen de bierkaai’ getuigt hier nog van. Met de jongens die daar woonden, sterk omdat de meesten hun brood verdienden met het sjuuwen van zware biervaten, was het kwaad kersen eten. Naast buurt tegen buurt, waren vechtpartijen tussen leerlingen, bijvoorbeeld van een openbare en een katholieke school, niet ongebruikelijk. Ofschoon we op dit punt van een continuïteit kunnen spreken van de zeventiende tot het midden van de twintigste eeuw, ligt er binnen deze periode een duidelijke caesuur. Na ongeveer 1800 bestond het territoriale geweld hoofdzakelijk uit vuistgevechten en kwamen er zelden messen aan te pas. Het laatste was vóór 1800 bepaald niet uitzonderlijk. Vuurwapens waren destijds nauwelijks aan de orde; hun effectiviteit was gering en weinigen bezaten ze. De betrekkelijke onschuldigheid van gevechten tussen groepen jeugdigen na 1800 droeg ertoe bij dat ook in deze periode, ondanks grotere staatsbemoeyenis met het openbare leven, de politie zich doorgaans afzijdig hield. Thans blijkt het wapenbezit, met name van messen, onder jongeren weer hoog te zijn, maar confrontaties hebben zelden het ‘traditionele’ karakter van buurt tegen buurt of school tegen school, hoogstens van een buurt tegen de politie. Zo kunnen we een grove driedeling maken, die zich in nader onderzoek zou moeten bewijzen: collectief met mes (17e-18e eeuw); collectief zonder mes (vanaf ongeveer 1800 – ongeveer 1970); individueel met mes (vanaf 1970).

Het volksduel: de cultuur van mesvechters

Eén, voor de geschiedenis van het geweld interessant fenomeen, doorkruist deze driedeling. Rond 1700 kende Amsterdam het volkse duel. Ook elders in Nederland kwam het voor en hield het waarschijnlijk langer stand; op dit punt is nader onderzoek nodig. Hier gaat het wel degelijk

2 Gemeentelijk archief Amsterdam, archief nr. 5061, inv. nr. 381, fo. 242vs, 244, 251; Gemeentelijk archief Amsterdam, archief nr. 5061, inv. nr. 382, fo. 5.

om niet-collectief geweld met messen. Zoals het officiële duel een gereguleerd tweegevecht met degens of pistolen was, was het volkse duel een één-tegen-één mesgevecht, gebonden aan rituelen. We kunnen het onder de categorie jeugdgeweld scharen, omdat de overgrote meerderheid der mesvechters tussen de achttien en de negentwintig was.

In het milieu der mesvechters droeg iedereen een steekwapen bij zich en was bereid het te gebruiken als een ander hem uitdaagde. Normalerweise was de uitdaging een fase in een conflict dat ontstond binnen een gezelschap jongemannen in een kroeg of op straat. Beledigingen vormden vaak de aanleiding. Waar in het officiële duel de beledigde partij een schriftelijke uitdaging presenteerde, waarin hij ook plaats en tijdstip voorstelde, beslechtten volkse duelleerders de zaak ter plekke. In een kroeg vormden de woorden 'kom mee naar buiten' een onmiskenbaar signaal. De kreet 'sta vast' was het sein dat het gevecht begon. Volkse duels waren geritualiseerd en gebonden aan een erecode. Bovenal was het een derde partij, vriend of vijand, verboden tussenbeide te komen, tenzij met het doel de strijders te scheiden en hen te overtuigen dat het genoeg was. Slechts een één-tegen-één gevecht gold als fair. Als iemand die een duel wilde aangaan in het gezelschap verkeerde van een vriend en deze verklaarde dat hij zich er niet mee zou bemoeien, kreeg hij gewoonlijk een compliment van de ander: 'jij bent een man van eer.' De strijd als zodanig was een vaardigheidstest, waarin de twee tegenstanders hun mannelijkheid wilden bewijzen. Het was voorbij als de een de ander had gesneden of een duidelijk voordeel had behaald, maar soms ging het mis, met dodelijk resultaat. Vond iemand de dood in een volksduel, dan zagen velen, ook buiten de groep van mesvechters, dit als een tragisch ongeval.

De erecode bepaalde niet alleen de regels voor *fair play*, ze schreef ook voor dat een belediging inderdaad gewroken diende te worden. Een echte man liet bepaalde handelingen of opmerkingen niet over zijn kant gaan. Wat als een belediging gold, bovendien, was meer dan eens een trivialiteit in onze ogen. Een vreemde maakte bijvoorbeeld bezwaar als een man in een kroeg een vrouw lastig viel. Bij een woordenwisseling op straat zei iemand 'wat zijn dat voor wissewasjes?' (of 'wisje wasjes,' hetgeen destijds duidde op kleine vijandigheden). Dan trok de aangesprokene al gauw een mes. Dit reactiepatroon was gebaseerd op een traditioneel, lichaamsgebonden eerconcept. Een eerbare man diende braveure te tonen, een inbreuk op zijn eer met geweld te beantwoorden en daarmee weer ongedaan maken. En inbreuken op de eer betroffen het uiterlijk veeleer dan het innerlijk. Dit lichaamsgebonden eerconcept was internationaal; zo gold het in het Amerikaanse Zuiden in de negentiende eeuw als de ultieme belediging om aan iemands neus te trekken (Greenberg, 1990).

Ideeën over eer kunnen echter veranderen en deden dat in Europa ook geleidelijk vanaf de zeventiende eeuw. Eer werd minder sterk en minder uitsluitend gebonden aan het uiterlijk en het lichaam. In de zeventiende

eeuw werd economische soliditeit, naast bravoure, een bron van eer voor mannen. Niemand wilde de reputatie van een dief hebben. Voorts groeiden de mannelijke en de vrouwelijke eer op den duur naar elkaar toe, waarbij onberispelijk sexueel gedrag ook voor mannen een bron van goede reputatie werd. Doordat bravoure een geringere rol kwam te spelen als bron van eer, verminderde ook de gevoelde noodzaak om een aantasting van de eer door geweld te repareren. Deze 'vergeestelijking' van het eerbegrip is mede in de hand gewerkt door toenemende staatsbemoeyenis. De opkomende Europese staten, zeker ook de Nederlandse, poogden het geweld te beheersen en erkenden de verdediging van eer niet langer als een reden tot strafvermindering bij doodslag. Het Amsterdamse gerecht voerde een actief vervolgingsbeleid in dezen. Het hield degenen die zich met een mes verdedigden voor dat ze ook weg konden lopen en bestreed de notie dat een dodelijk afgelopen volks duel een ongeval was.

De huidige geweldsgolf

De geweldsgolf van de laatste decennia, waarover meer in andere bijdragen aan dit themanummer, valt voor een deel te verklaren uit een heropleving van de lichaamsgebonden notie van eer. Laat ik dit voorzichtigterwijze als hypothese poneren, als punt voor nader onderzoek. Sterker dan zo'n veertig jaar geleden vormt bravoure voor mannelijke jongeren een basis voor hun reputatie, waarnaar nu in termen als respect wordt verwezen. Op haar beurt is de heropleving van het lichaamsgebonden eerconcept bevorderd door immigratie uit landen waar de boven geschetste vergeestelijking van het eerbegrip (nog) niet heeft plaatsgevonden. Onderzoek naar tenminste één allochtone groep in het huidige Nederland laat de associatie zien tussen eer, mestrekken en mannelijkheid onder jongeren (Van San, 1998, pp. 181-187). Ook sommige uitingen van hetgeen in de volksmond 'zinloos geweld' heet, zijn in feite vergelijkbaar met de reactiepatronen onder een deel van de Amsterdamse bevolking drie eeuwen terug. Ogenschijnlijke trivialiteiten vormen een aantasting van de persoonlijke eer en leiden tot een uitdaging, een gevecht, of ernstiger.

Het cruciale verschil tussen nu en drie eeuwen geleden ligt in de houding van de omgeving. Thans is de meerderheid van de bevolking de omgang met geweld ontwend; rond 1700 lag dat anders. De inwoners van Amsterdam waren voor een groot deel op eigen initiatief aangewezen om een aanval te pareren. Het milieu der messentrekkers vormde een minderheid, die bij de rest van de bevolking in laag aanzien stond. De bevolking van destijds was verdeeld in de mensen met messen en de mensen met stokken. De laatsten stonden iets hoger op de maatschappelijke ladder. Ook zij waren vaak genoodzaakt zich te verdedigen, maar ze lieten zich niet tot een mesgevecht verleiden. Op straat liepen ze met een wandelstok en thuis hadden ze een knuppel in de gang staan. Dreigde een

onverlaat zo'n persoon met een mes, op straat of aan de deur, dan probeerde hij het met zijn stok uit de aanvallers hand te slaan. Een willekeurig voorbeeld uit 1710: een zeventwintigjarige zeeman, bijgenaamd Zwarte Willem, is met zijn maten Lambert en Assel op stap op een middag in november. Ze plegen baldadigheden en dagen mensen uit. Ze kopen bijvoorbeeld koekjes voor drie stuivers maar willen er maar twee geven. Op de hoek van de Heisteeg en de Singel, voor het huis van een koperslager, staat een 'jonge borst' op de stoep. Zijn ontblote mes in de hand, daagt Lambert de jongen uit met de woorden 'wie nou' en maakt vervolgens een stekende beweging naar een passerende burgerman. Dan komt iemand met een stok de deur van de koperslager uit. Hij geeft Lambert twee slagen op de hand, zodat zijn mes op de grond valt.³ Hier was de interventie succesvol, maar in andere gevallen kreeg de verweerder ondanks zijn stok verwondingen toegebracht, soms dodelijke steken.

De gegevens over aanval, verweer en interventie in Amsterdam drie eeuwen terug leiden tot enig scepticisme omtrent pleidooien tot ingrijpen van het publiek bij 'zinloos geweld' in onze tijd. Een dergelijk pleidooi viel in 1997 te beluisteren uit de mond van de burgemeester van Amsterdam, bij de onthulling van een monument voor de een jaar tevoren doodgeslagen Joes Kloppenburg, die 'kappen nou' had gezegd tegen een groepje jongeren dat anderen lastig viel (Volkskrant, 16-8-1997). De burgemeester stelde Joes' gedrag aan de aanwezigen ten voorbeeld: 'hij kwam voor iemand op, maar weinig anderen doen dat, terwijl zinloos geweld steeds vaker voorkomt.' De achterliggende gedachte echter, dat we het geweld kunnen verminderen door ons er met zijn allen tegen te keren, is net iets te naïef.

Uit de hier gepresenteerde historische gegevens valt te concluderen dat geweld en tegengeweld samen deel uitmaken van eenzelfde cultuur. Waar veel wordt gevochten, is er ook vaker hulp; tenminste, als omstanders die hulp terecht vinden. Naarmate mensen vaker aan agressie blootstaan zijn ze ook sneller bereid om daarop daadwerkelijk te reageren. Daarom grepen Amsterdamse burgers rond 1700 direct naar een stok als ze zagen dat een messentrekker henzelf of een ander 'fatsoenlijk persoon' bedreigde. Ook bij een beroving op straat of een winkeldiefstal kon de betrapte dader erop rekenen door een menigte omstanders besprongen te worden. Dergelijke reacties van het publiek waren in heel Europa gebruikelijk en bleven dat nog lang. Uit een studie van Berlijn rond 1900 (Lindenberger, 1995) blijkt dat omstanders op straat gewoon waren een messentrekker, soms zelfs iemand met een pistool, massaal te omringen om hem zo te ontwapenen.

De grotere bereidheid van het publiek tot ingrijpen, in Amsterdam en elders in het verleden, bracht echter geen grotere veiligheid op straat met zich mee; ze had juist te maken met een betrekkelijke onveiligheid. Het geweldsniveau, gemeten aan het aantal doodslagen per 100.000 inwo-

3 Gemeentelijk archief Amsterdam, archief nr. 5061, inv. nr. 362, fo. 156, 165, 174vs.

ners, dat de laatste kwart eeuw flink is gestegen, lag rond 1700 in Amsterdam niettemin hoger. Bovendien, het huidige straatgeweld is geconcentreerd binnen kleine groepen, die opnieuw een geweldscultuur kennen, met bijbehorende rituelen en noties van eer. De overgrote meerderheid van de bevolking heeft aan die cultuur geen deel. Ze is sinds de negentiende eeuw steeds meer ontwend geraakt aan geweldpleging. De gevoeligheid voor geweld en de weerzin ertegen zijn bij de meeste groepen in de Nederlandse samenleving dan ook onverminderd hoog.

In die situatie van ontwenning staat iedereen die getuige is van agressie op straat voor het klassieke *prisoner's dilemma*. Snel collectief optreden kan effectief zijn en de lof van velen oogsten, maar niemand is er zeker van dat de overige omstanders mee zullen doen. Wie het alleen opneemt tegen een of meer vechtersbazen, kan dat zwaar bekopen, zoals Joes Kloppenburg overkwam. Zolang de gevoeligheid voor geweld hoog blijft, ligt een negatieve uitkomst van het *prisoner's dilemma* voor de hand en is het dus onwaarschijnlijk dat omstanders zich frequent op een agressor zullen storten. En als het toch zou gebeuren? Zouden we dan de geweldscultuur van drie eeuwen eerder en het bijbehorende hogere geweldscijfer terugkrijgen? Misschien. Daarom lijkt het vooralsnog zinvoller, als reactie op 'zinloos geweld,' om niet zozeer de bereidheid tot interventie te bevorderen, maar te pogen een verandering in het eerconcept te bewerkstelligen, waarbij eer (weer) minder op bravoure is gebaseerd.

Literatuur

Greenberg, K.S.

The nose, the lie and the duel in the Antebellum South
American historical review, 95e jrg., nr. 1, 1990, pp. 57-74

Hanlon, G.

Les rituels de l'agression en Aquitaine au 17e siècle
Annales ESC, 40e jrg., nr. 2, 1985, pp. 244-268

Lindenberger, T.

Die 'verdiente Tracht Prügel'; Ein kurzes Kapitel über das Lynchen im wilhelminischen Berlin
In: Lindenberger, T. en A. Lüdtko (red.), *Physische Gewalt; Studien zur Geschichte der Neuzeit*, Frankfurt a.M., 1995, pp. 190-212

San, M. van

Stelen & steken; delinquent gedrag van Curaçaose jongens in Nederland
Amsterdam, Het Spinhuis, 1998

Schneider, E.C.

Vampires, dragons and Egyptian kings; youth gangs in postwar New York
Princeton University Press, 1999

Spierenburg, P.

The spectacle of suffering; executions and the evolution of repression: from a preindustrial metropolis to the European experience
Cambridge, 1984

Spierenburg, P.

Long-term trends in homicide; theoretical reflections and Dutch evidence, fifteenth to twentieth centuries

In: E.A. Johnson en E.H. Monkkenen (red.), *The civilization of crime; violence in town and country since the middle ages*, Chicago, Urbana, 1996, pp. 63-105

Spierenburg, P. (red.)

Men and violence; gender, honor and rituals in modern Europe and America
Columbus (OH), 1998

Spierenburg, P.

De verbroken betovering; cultuur en mentaliteit in preindustriële Europa
Hilversum, 1998 (derde druk)

Statt, D.

The case of the Mohocks; rake violence in Augustan London

Social history, 20^e jrg., nr. 2, 1995, pp. 179-199

Wingens, M.

Jeugdige lichtzinnigheid en losbandigheid; seksueel gedrag en seksuele beleving van studenten ten tijde van de Nederlandse Republiek

In: Hekma, G. e.a. (red.), *Grensgeschillen in de seks; bijdragen tot een culturele geschiedenis van de seksualiteit*, Amsterdam, Atlanta, 1990, pp. 8-28

Trends in jeugdgeweld

dr. K. Wittebrood*

Jeugdcriminaliteit staat sinds het begin van de jaren negentig hoog op de politieke en maatschappelijke agenda. Alarmerende berichten over de stijgende jeugdcriminaliteit deden de staatssecretaris van Justitie destijds vragen om een nota over een brede aanpak van de jeugdcriminaliteit. Het kabinet heeft daarvoor de Commissie Jeugdcriminaliteit ingesteld – beter bekend als de Commissie Van Montfrans – die in 1994 met een reeks van aanbevelingen kwam waarvan vooral het credo ‘vroegtijdig, snel en consequent reageren’ bekend werd. Het vorige kabinet heeft de aanbevelingen van de commissie Van Montfrans verwerkt in verschillende beleidsdocumenten op landelijk en regionaal niveau, bij politie, Openbaar Ministerie, jeugdzorg en lokaal bestuur (voor een overzicht zie RMO, 1998, pp. 129-145). Bijzondere aandacht is er daarbij voor de aanpak van geweldscriminaliteit. Deze blijkt onder andere uit de kabinetsnota *Geweld op straat* (1998), maar ook in het kader van het Integraal Veiligheidsbeleid en het Grote Stedenbeleid wordt expliciet aandacht besteed aan geweldscriminaliteit door jongeren.

Om inzicht te krijgen in de omvang en ontwikkeling van geweld dat door jongeren wordt gepleegd, zijn verschillende databronnen beschikbaar. De twee belangrijkste databronnen – beide beschikbaar over een langere periode – zijn de politiestatistiek en de zogenaamde ‘self-report’ studies. De politie registreert misdrijven die haar ter kennis komen, evenals het aantal gehoorde verdachten. Deze gegevens worden vervolgens doorgegeven aan het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) dat deze registreert in de Politiestatistiek. Van alle verdachten is bekend of zij minderjarig (12 tot en met 17 jaar) of meerderjarig (18 jaar en ouder) zijn en van welk type delict zij worden verdacht. Kinderen jonger dan twaalf jaar kunnen niet strafrechtelijk worden vervolgd en zijn daarom niet in deze statistiek opgenomen. Het belangrijkste voordeel van de politiestatistiek is dat landelijke cijfers beschikbaar zijn over een relatief lange periode. Niet alle gepleegde misdrijven komen echter ter kennis van de politie en niet van alle misdrijven worden verdachten gehoord. Daarom worden de politiestatistiek aangevuld met daderenquêtes, ook wel ‘self-report’ studies genoemd. In deze enquêtes wordt aan jongeren zelf gevraagd of zij delinquent gedrag vertonen. Het belangrijkste voordeel van deze enquêtes is dat zij de mogelijkheid bieden de omvang en ontwikkeling vast te stellen buiten de registratie van de politie om. Daderenquêtes worden sinds eind jaren tachtig gehouden en

* De auteur is werkzaam bij het Sociaal en Cultureel Planbureau in Den Haag.

geven – net als de Politiestatistiek – de mogelijkheid inzicht te krijgen in de ontwikkelingen van jeugdcriminaliteit.

In dit artikel zal op basis van de politiestatistieken en de daderenquêtes een beschrijving worden gegeven van de omvang en ontwikkeling van de geweldscriminaliteit gepleegd door jongeren. Tevens zal worden aangegeven wat de beperkingen zijn van beide databronnen en welke consequenties dat heeft voor de interpretatie van deze cijfers (zie ook: Van der Laan, 1995; Meijers, 1995).

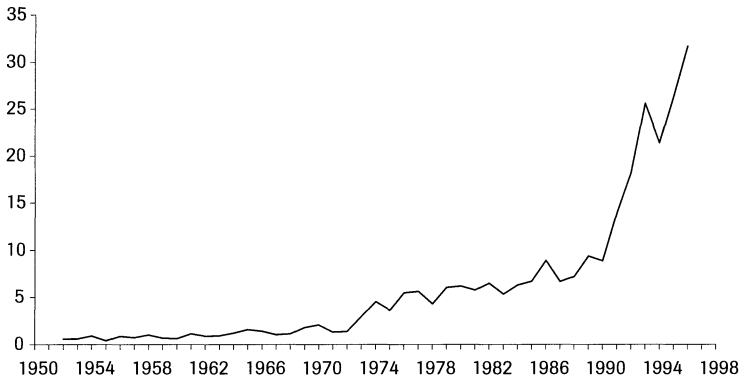
Jeugdige verdachten door de politie geregistreerd

Informatie over het aantal verdachten in Nederland kan vanaf 1952 worden verkregen uit de Politiestatistiek van het Centraal Bureau voor de Statistiek. De Politiestatistiek bevat van alle misdrijven die door aangifte of opsporing ter kennis van de politie zijn gekomen het aantal verdachten dat voor deze misdrijven is gehoord. Niet alle gepleegde misdrijven worden echter door de politie geregistreerd (zie voor een uitgebreidere bespreking van de politiestatistieken: Wittebrood en Junger, 1999; zie ook: De Haan e.a., 1999, pp. 16-21). Bovendien worden niet voor alle misdrijven verdachten gehoord. Het ophelderingspercentage voor geweldsmisdrijven (dat wil zeggen, dat er tenminste één verdachte bij de politie bekend is) ligt de laatste jaren rond de 45 procent (daarvoor lag dat hoger).

Ook is de wijze waarop het aantal verdachten in de Politiestatistiek wordt geteld sinds het begin van de statistiek verschillende malen gewijzigd. Tot 1962 werd voor elk opgehelderd misdrijf één verdachte geteld. Vanaf 1962 werden alle bekend geworden verdachten geteld, waarbij geldt dat een verdachte nooit meer dan éénmaal per maand is geteld, ook als hij in een maand meer dan één misdrijf blijkt te hebben gepleegd. Met ingang van 1986 betreffen de verdachten de gehoorde verdachten (CBS, 1992), dus ongeacht of het misdrijf wordt opgehelderd. De cijfers over het aantal verdachten geven niet aan of de verdachten het misdrijf ook daadwerkelijk gepleegd hebben.

In de Politiestatistiek is van alle gehoorde verdachten bekend of zij minderjarig of meerderjarig zijn. Dit is een grove indeling, maar de politiecijfers laten een nader onderscheid niet toe. Uit deze cijfers blijkt voor vrijwel alle geweldsmisdrijven een toename in het aantal minderjarige verdachten sinds het einde van de jaren tachtig. In de figuren 1 tot en met 7 is voor de verschillende delicten de ontwikkeling weergegeven in het aantal minderjarige verdachten per 100.000 van de 12-17 jarige bevolking. Voor misdrijven tegen het leven, mishandeling en seksuele delicten zijn gegevens beschikbaar over het aantal minderjarige verdachten vanaf 1952. Voor de overige delicten – bedreiging met geweld, diefstal

Figuur 1: Aantal gehoorde minderjarige verdachten van misdrijven tegen het leven per 100.000 van de 12-17 jarige bevolking, 1952-1996

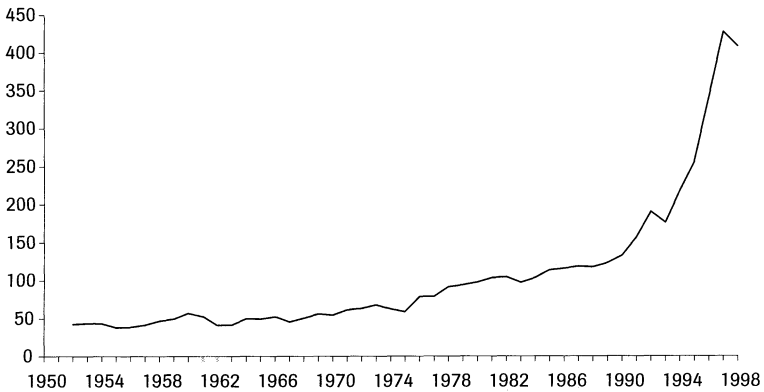
met geweld en afpersing – zijn deze gegevens vanaf 1978 beschikbaar, alsmede voor de afzonderlijke seksuele delicten.¹

Figuur 1 laat het aantal minderjarige verdachten voor misdrijven tegen het leven zien per 100.000 12-17 jarigen. Misdrijven tegen het leven omvatten niet alleen moord en doodslag, maar ook andere misdrijven tegen het leven (zoals euthanasie, abortus en hulp bij zelfdoding), alsmede pogingen daartoe. Uit gedetailleerde gegevens blijkt dat ongeveer negentig procent van alle misdrijven tegen het leven 'slechts' pogingen daartoe zijn (Wittebrood, 1998). Vanaf 1952 tot en met het begin van de jaren zeventig lag het aantal minderjarige verdachten voor misdrijven tegen het leven op ongeveer één per 100.000; daarna begon dit aantal te stijgen tot ongeveer tien aan het einde van de jaren tachtig. Vanaf 1990 is het aantal minderjarige verdachten voor misdrijven tegen het leven omhoog geschoten tot ruim dertig in 1996. Het aantal geregistreerde misdrijven tegen het leven nam sinds het begin van de jaren zeventig eveneens sterk toe. Sinds 1994 neemt het aantal misdrijven tegen het leven (zowel absoluut als relatief) weer iets af.

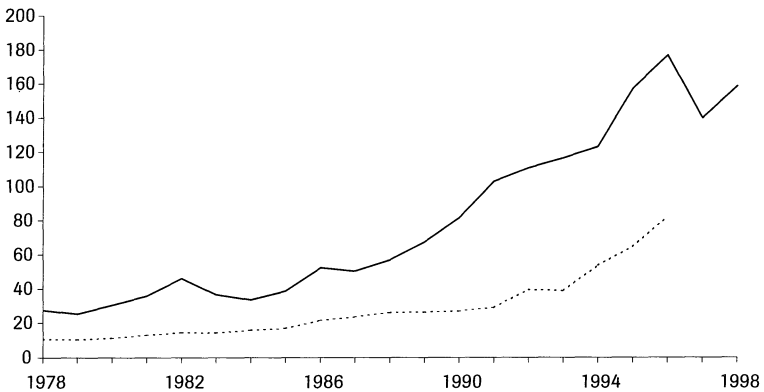
Figuur 2 geeft de ontwikkeling weer van het aantal minderjarige verdachten van mishandeling. Vanaf 1952 tot de jaren zeventig was het aantal gehoorde verdachten van mishandeling redelijk stabiel en lag rond de vijftig per 100.000 van de 12-17 jarige bevolking. Sinds het begin van de jaren zeventig stijgt dit aantal geleidelijk tot zo'n tweehonderd minderjarige verdachten en vanaf het begin van de jaren negentig vindt een zeer sterke toename plaats in het aantal verdachten voor mishandeling. In

¹ Het aantal misdrijven tegen het leven en gevallen van bedreiging zijn voor 1997 en 1998 nog niet bekend. Beide typen misdrijven zijn in deze jaren door het CBS samengevoegd (inclusief dood en lichamelijk letsel door schuld) tot de categorie 'misdrijven tegen het leven en de persoon'.

Figuur 2: Aantal gehoorde minderjarige verdachten van mishandelingen per 100.000 van de 12-17 jarige bevolking, 1952-1998

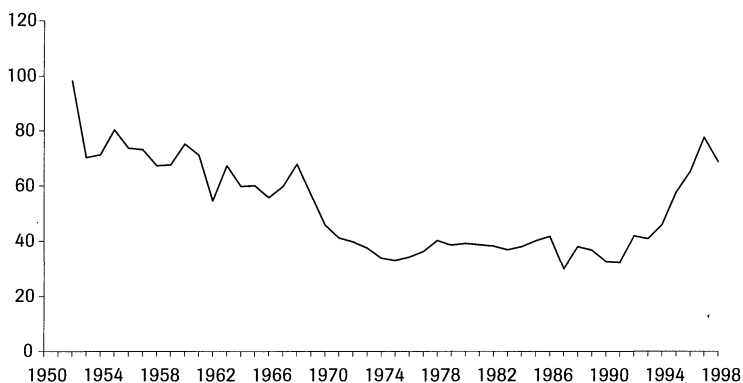
Figuur 3: Aantal gehoorde minderjarige verdachten van bedreigingen (stippellijn) en diefstal met geweld (doorgetrokken lijn) per 100.000 van de 12-17 jarige bevolking, 1978-1996

1997 zijn per 100.000 jongeren ruim 425 verdachten gehoord. Deze stijging komt overeen met een sterke stijging in het aantal geregistreerde mishandelingen. Het laatste jaar (1998) laat een kleine daling zien in het aantal jonge verdachten.

Voor bedreiging met geweld, diefstal met geweld en afpersing zijn de gegevens over het aantal minderjarige verdachten sinds 1978 beschikbaar. Vanaf die tijd vindt een geleidelijk stijging plaats in het aantal verdachten voor bedreiging met geweld van ongeveer 10 gehoorde verdachten tot ongeveer 30 aan het begin van de jaren negentig (zie Figuur 3).

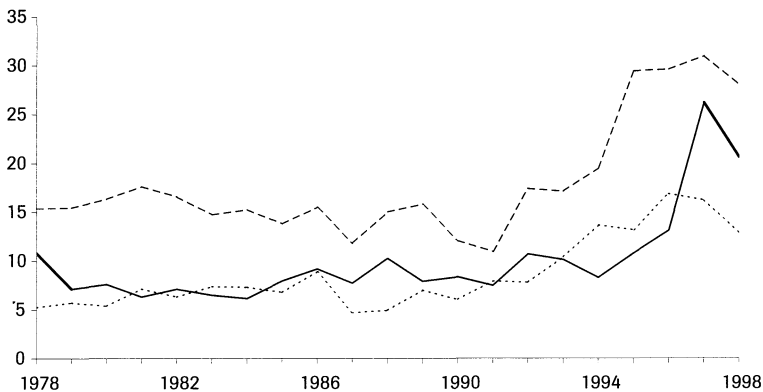
Figuur 4: Aantal gehoorde minderjarige verdachten van seksuele delicten per 100.000 van de 12-17 jarige bevolking, 1952-1996

Daarna stijgt het aantal gehoorde minderjarige verdachten snel tot ruim 80 in 1996. Na 1996 zijn geen gegevens meer beschikbaar over het aantal gehoorde verdachten van bedreiging met geweld. De ontwikkeling van het aantal gehoorde minderjarige verdachten van diefstal met geweld is eveneens weergegeven in figuur 3. Hieruit blijkt een geleidelijke stijging van rond de 30 gehoorde verdachten per 100.000 jongeren tussen de 12 en 17 jaar aan het eind van de jaren zeventig tot bijna 180 minderjarige verdachten in 1996. In 1997 daalt het aantal verdachten weer tot 140 en neemt vervolgens in 1998 weer toe tot bijna 160. Ook de stijging van het aantal minderjarige verdachten van afpersing verloopt geleidelijk tot het begin van de jaren negentig (niet weergegeven in figuur). Daarna verloopt de ontwikkeling nogal grillig. Gemiddeld genomen worden er de laatste jaren per 100.000 jongeren ongeveer 20 verdacht van afpersing.

Figuur 4 bevat de ontwikkeling van het aantal gehoorde minderjarige verdachten voor seksuele delicten voor de periode 1952-1998. Het aantal gehoorde verdachten lag in het begin van de jaren vijftig jaarlijks tussen de zeventig en tachtig op elke 100.000 jongeren tussen de 12 en 17 jaar. Daarna liep het aantal terug tot ongeveer dertig verdachten en bleef in de tweede helft van de jaren zeventig en in de jaren tachtig redelijk stabiel. Vanaf het begin van de jaren negentig is het aantal minderjarige verdachten weer gestegen tot bijna tachtig per 100.000 in 1997, met vervolgens in 1998 een lichte daling. Wanneer een onderscheid wordt gemaakt naar de afzonderlijke seksuele delicten – en dat kan vanaf 1978 – blijkt dat de ontwikkeling tussen de verschillende delicten varieert (zie figuur 5). Voor verkrachting is in het begin van de jaren tachtig een geringe toename te zien in het aantal gehoorde minderjarige verdachten. In 1987 vindt echter een plotseling daling van het aantal minderjarige verdachten plaats van negen verdachten per 100.000 jongeren tussen de 12 en

Figuur 5: Aantal gehoorde minderjarige verdachten van verkrachtingen (korte stippellijn), aanranding (lange stippellijn) en overige seksuele misdrijven (doorgetrokken lijn) per 100.000 van de 12-17 jarige bevolking, 1978-1998

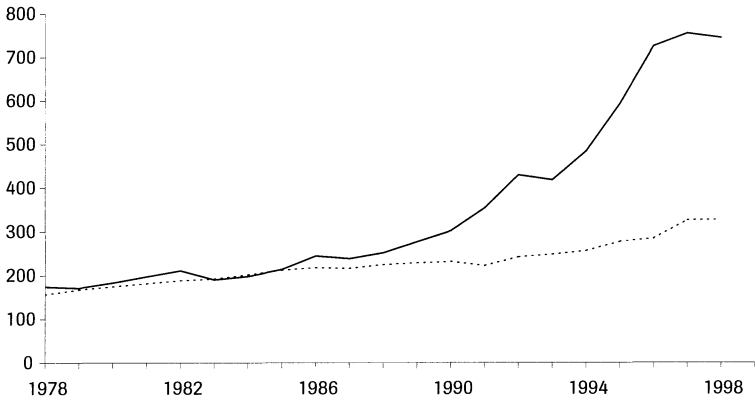

17 jaar naar nog geen vijf. Na 1987 stijgt het aantal minderjarige verdachten vervolgens tot 17 per 100.000 jongeren in 1996 en daalt weer iets tot dertien verdachten in 1998.

Figuur 5 laat tot het begin van de jaren negentig een lichte afname zien in het aantal minderjarige verdachten van aanranding. Ook voor dit delict neemt echter het aantal verdachten sinds 1991 sterk toe. De laatste paar jaar heeft dit aantal zich gestabiliseerd rond de dertig verdachten per jaar. Het aantal minderjarige verdachten van andere seksuele delicten (onder andere waarbij het slachtoffer minderjarig is) vertoont een grillig verloop. In de ontwikkeling hiervan is geen duidelijke trend waar te nemen. Toch neemt ook voor dit delict het aantal gehoorde minderjarige verdachten vanaf 1994 sterk toe. In 1998 is het aantal verdachten weer iets gedaald.

Op basis van de beschikbare gegevens is het interessant aandacht te besteden aan de verhouding tussen het aantal minderjarige en het aantal meerderjarige verdachten, waarbij de vraag is of minderjarige verdachten verantwoordelijk zijn voor een steeds groter deel van de geweldsmisdrijven. Voor alle gewelddelicten geldt dat sinds 1952 in absolute zin veel meer meerderjarige verdachten zijn gehoord dan minderjarige verdachten. Voor het totale aantal gewelddelicten werden in 1980 ongeveer zeventienduizend meerderjarige verdachten gehoord en bijna drieduizend minderjarige verdachten. Rond 1990 werden ruim vijftienduizend meerderjarigen verdacht van een geweldsmisdrijf en ongeveer vijfendertighonderd minderjarigen. In 1998 waren deze aantallen opgelopen tot ruim achtendertigduizend meerderjarigen en ruim achtduizend minderjarigen. Hoewel de stijging in het aantal minderjarige ver-

Figuur 6: Aantal gehoorde minderjarige (doorgetrokken lijn) en meerderjarige (stippellijn) verdachten van geweldsmisdrijven per 100.000 van de betreffende bevolking, 1978-1998

dachten de laatste jaren dus sterker is dan de stijging in het aantal meerderjarige verdachten, worden nog steeds bijna vijf keer zoveel meerderjarigen als minderjarigen verdacht van een geweldsmisdrijf. Om een realistisch beeld te krijgen van de geweldsproblematiek onder jongeren is het verstandig dit in het achterhoofd te houden.

In figuur 6 is het aantal meerderjarige en minderjarige verdachten van geweldsmisdrijven weergegeven per 100.000 van de betreffende bevolkingsgroepen. Dan blijkt dat relatief gezien minderjarigen vaker verdacht worden dan meerderjarigen. De verhouding tussen het aantal minderjarige en meerderjarige verdachten verschilt echter tussen de verschillende geweldsmisdrijven. Minderjarigen blijken relatief – dus per 100.000 – vaker verdacht te worden van seksuele delicten, diefstal met geweld en afpersing dan meerderjarigen. Bovendien is deze oververtegenwoordiging in de loop der tijd toegenomen. Voor misdrijven tegen het leven worden meerderjarigen vaker verdacht dan minderjarigen: in de jaren vijftig en zestig waren dat er ongeveer vijf keer zo veel, in de jaren tachtig twee á drie keer zo veel en de laatste jaren worden relatief evenveel minderjarigen als meerderjarigen verdacht van een misdrijf tegen het leven. Ook voor mishandeling en bedreiging werden tot het einde van de jaren tachtig relatief meer meerderjarigen verdacht. In de jaren negentig draaide deze verhouding echter om en tegenwoordig worden relatief meer minderjarigen verdacht van deze delicten. Minderjarigen worden dus inderdaad relatief vaker verdacht van een geweldsmisdrijf dan meerderjarigen, maar in absolute zin zijn de minderjarigen ver in de minderheid.

Samenvattend blijkt uit de politiecijfers een stijging in het aantal minderjarige verdachten die in eerste instantie redelijk gelijk verloopt met de

omvang van geregistreerde geweldscriminaliteit. Vanaf de jaren zeventig neemt het aantal minderjarige verdachten echter steeds sterker toe en vanaf het begin van de jaren negentig stijgt dit aantal voor de diverse geweldsmisdrijven bijzonder sterk.

Door jongeren gerapporteerd geweld

Om inzicht te krijgen in de omvang en ontwikkeling van geweldscriminaliteit wordt ook vaak gebruik gemaakt van zelfrapportage studies. In deze enquêtes wordt mensen gevraagd of zij dader zijn geweest van bepaalde delicten en is dus onafhankelijk van de registratie door politie. Delicten waarvan de dader niet wordt opgepakt door de politie, kunnen in deze enquêtes door de ondervraagden gemeld worden. Daderenquêtes worden vooral onder jongeren afgenomen.

Sinds 1986 houdt het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC) tweejaarlijks een daderenquête onder ongeveer duizend jongeren tussen de 12 en 17 jaar (Van der Laan e.a., 1998). In deze enquêtes worden vragen gesteld naar de mate waarin deze jongeren gewelddelicten plegen. Het betreft hier vooral de lichtere en relatief veelvoorkomende vormen van geweld. Ernstigere gewelddelicten komen te weinig voor om op grond van aselechte steekproeven van ongeveer duizend jongeren zinvolle uitspraken te doen. Een andere beperking van het gebruik van daderenquêtes is dat gebruik wordt gemaakt van retrospectieve gegevens. Om een adequate schatting te krijgen van de omvang is het belangrijk dat respondenten zich alle gebeurtenissen herinneren en deze ook rapporteren. Geheugeneffecten en sociaal-wenselijke antwoorden (zowel onder- als overrapportage) kunnen hierbij een rol spelen. Ook wordt gewezen op een mogelijke ondervertegenwoordiging in het onderzoek van de meest gewelddadige jongeren en een oververtegenwoordiging van het 'brave, conformerende deel van de natie' (Rovers, 1998).

In tabel 1 is het percentage jongeren weergegeven dat een bepaald gewelddelict heeft gepleegd.² Uit deze gegevens blijkt dat het aandeel jongeren dat wel eens iemand lastig valt is toegenomen. In 1988 rapporteerde ongeveer tien procent dat zij een dergelijk delict hadden gepleegd in het afgelopen jaar; in 1996 was dat opgelopen tot vijftien procent. Ook de betrokkenheid bij vechtpartijen/rellen is toegenomen. In 1990 was minder dan zeven procent van de jongeren hierbij betrokken; in 1996 was dat verdubbeld tot bijna vijftien procent. Het aandeel jongeren dat aangeeft iemand met een wapen verwond te hebben, schommelt rond de 0,5 procent tussen 1990 en 1994; in 1996 is dit gestegen tot ruim een procent. Het gaat hier echter om bijzonder kleine aantallen jongeren (minder dan tien), zodat aan de stijging niet al te veel gewicht moet worden toegekend (zie ook Bol e.a., 1998). Vanaf 1990 geeft ongeveer drie

2 De gegevens uit 1998 zijn nog niet beschikbaar.

Tabel 1: Percentage jongeren tussen de 12 en 17 jaar dat in een jaar een bepaald geweldsmisdrijf heeft gepleegd, 1988-1996

	1988	1990	1992	1994	1996
lemand lastig vallen	9,9	12,0	11,8	14,1	14,6
Betrokken bij vechtpartijen/rellen	-	6,7	8,8	11,6	14,7
lemand met een wapen verwonden	-	0,6	0,4	0,4	1,1
liemand in elkaar slaan	1,9	2,7	2,7	2,7	3,3
Bedreigen om geld te krijgen	-	-	0,4	0,3	0,5
Aantal jongeren in steekproef	994	1006	1038	1085	994

Bron: WODC. Afkomstig uit: Schreuders e.a. (1999, p. 76)

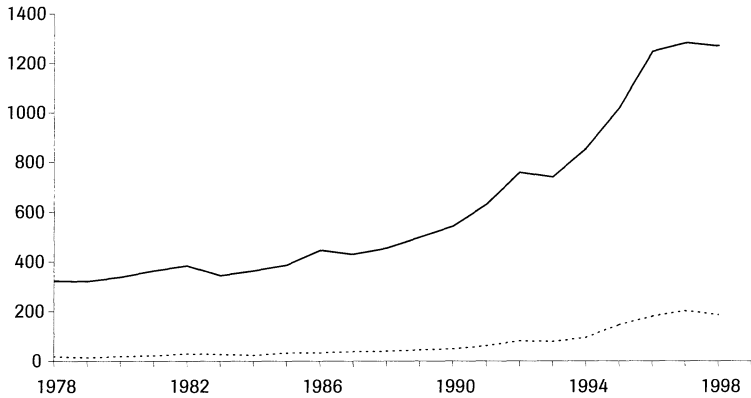
procent van de jongeren aan iemand in elkaar te hebben geslagen. Het aandeel jongeren dat zich schuldig heeft gemaakt aan bedreiging met als doel geld te verkrijgen, fluctueert ook nauwelijks. Sinds 1992 gaat het om ongeveer een 0,5 procent van de jongeren. Ook hier geldt echter dat het in de steekproeven steeds om een gering aantal jongeren gaat (ongeveer 5).

In Nederland zijn ook enkele andere zelfrapportage-studies beschikbaar, zoals het Nationaal Scholierenonderzoek van het Nibud en het Leefsituatie-onderzoek (Pols) van het CBS. Hoewel de omvang van de verschillende vormen van gewelddriminaliteit tussen de verschillende studies soms verschilt en de mogelijkheden om uitspraken te doen over trends in jeugdcriminaliteit bij deze studies beperkt zijn, geven deze enquêtes geen aanwijzingen dat het hierboven geschetste beeld bijstelling behoeft (zie Wittebrood, 1998, pp. 84-86).

In de zelfrapportage studies wordt niet alleen gevraagd naar delinquent gedrag, maar ook naar de mate waarin jongeren een wapen bij zich dragen. Hoewel het bezit van wapens niet betekent dat ze ook daadwerkelijk gebruikt worden, vergroot het dragen van een wapen natuurlijk wel de kans dat een incident uit de hand loopt en het wapen gebruikt wordt. Uit de WODC-enquêtes blijkt dat in 1992 ongeveer dertien procent van de jongeren een wapen bij zich draagt. In 1994 was dat toegenomen tot 20,5% en in 1996 gaf 21,5% aan een wapen te dragen (Bol e.a., 1998). Het gaat hierbij vrijwel uitsluitend om steekwapens (vooral zakmessen, vlindermessen of stiletto's).

Uit het Nationaal Scholierenonderzoek (onder 12-20 jarige scholieren) geeft ongeveer tien procent van de scholieren aan bij het uitgaan regelmatig een wapen te dragen en zeven procent dat zij regelmatig een wapen meenemen naar school. Ook hier is geen stijging zichtbaar tussen 1995 en 1997 (Warnaar, 1999). Het onderzoek van het CBS laat zien dat in 1997 elf procent van de 12-30 jarigen een wapen bij zich draagt ter bescherming; onder 15-17 jarigen is dit echter twintig procent. Hoewel deze cijfers geen inzicht geven in de ontwikkeling van gewelds-

Figuur 7: Aantal gehoorde mannelijke (doorgetrokken lijn) en vrouwelijke (stippellijn) minderjarige verdachten van geweldsmisdrijven per 100.000 van de betreffende bevolking, 1978-1998

criminaliteit onder jongeren, wijzen zij wel op een toenemende kans op het plegen van ernstigere gewelddelicten.

Verschillen naar sekse

Naast de algemene zorg over de stijgende jeugdcriminaliteit, bestaat er speciale aandacht voor de toename van de meisjescriminaliteit (Mertens, Grapendaal e.a., 1998). Het is algemeen bekend dat meisjes minder delicten plegen dan jongens. In figuur 7 is het aantal verdachten voor gewelddelicten per honderdduizend jongens en meisjes vanaf 1978 weergegeven. Globaal wordt hier het beeld bevestigd dat meisjes minder gewelddadig zijn dan jongens. De sterke stijging in het aantal mannelijke verdachten sinds het begin van de jaren negentig is ook zichtbaar in de ontwikkeling van het aantal vrouwelijke verdachten. De verschillen variëren echter tussen de afzonderlijke delicten; bovendien variëren de verschillen tussen jongens en meisjes over de tijd (zie Wittebrood, 1998, pp. 78-87). Dat meisjes een groter deel van de geweldsmisdrijven voor hun rekening zijn gaan nemen, geldt met name voor bedreiging, diefstal met geweld en afpersing. Seksuele delicten worden door meisjes nauwelijks gepleegd.

Opvallend is de verhouding tussen jongens en meisjes als het gaat om mishandeling. In het begin van de jaren vijftig werden ongeveer vijf keer zo veel jongens als meisjes verdacht van mishandeling. Het aantal verdachte jongens nam in de loop der tijd echter toe en het aantal verdachte meisjes nam af. Dit leidde er toe dat in 1973 vijfendertig keer zoveel jongens als meisjes verdacht werden van mishandeling. Na 1973 nam het aantal verdachte meisjes relatief sterker toe en dit resulteerde erin dat

tegenwoordig weer ongeveer vijf keer zoveel jongens als meisjes verdacht worden van mishandeling.

Uit de zelfrapportage studies blijkt eveneens dat jongens meer geweldsmisdrijven plegen dan meisjes (Van der Laan e.a., 1998; Mertens e.a., 1998). De verschillen zijn echter minder groot dan uit de politiecijfers blijkt. De toename in het percentage jongeren dat anderen lastig valt (zie tabel 1) blijkt vooral door meisjes veroorzaakt te worden. Het percentage jongens dat dit delict pleegt is sinds 1992 redelijk stabiel. Deelname aan een vechtpartij is zowel toegenomen voor jongens als meisjes, waarbij de stijging onder jongens iets sterker is. Zowel uit de daderenquêtes als uit de Politie-statistiek blijken dus geweldsmisdrijven vooral door jongens gepleegd te worden en dat zal naar verwachting ook nog wel even zo blijven.

Conclusies en discussie

Op basis van de gegevens die in dit hoofdstuk zijn gepresenteerd, kunnen uiteenlopende conclusies worden getrokken. De Politie-statistiek laat met name vanaf het begin van de jaren negentig een sterke stijging zien in het aantal minderjarige verdachten voor de diverse geweldsmisdrijven. Sinds het begin van de jaren tachtig is het aantal minderjarige verdachten per 100.000 minderjarigen verdrievoudigd voor misdrijven tegen het leven, verviervoudigd voor mishandeling, verzesvoudigd voor diefstal met geweld en verachtvoudigd voor bedreiging met geweld. Uit daderenquêtes – waarin aan jongeren zelf gevraagd is of zij gewelddadig gedrag vertonen – blijkt eveneens een toename in het aantal jongeren dat dergelijk gedrag vertoont. Deze stijging staat echter in geen verhouding tot de stijging die uit de politiecijfers blijkt. Verder blijkt zowel uit de politie-statistiek als uit de daderenquêtes dat geweldsmisdrijven vooral door jongens worden gepleegd.

De sterke stijging – met name de laatste jaren – die de politiecijfers laten zien in de omvang van jeugdgeweld, lijkt – in ieder geval voor een deel – niet een werkelijke stijging te representeren van het aantal jongeren dat gewelddadig is. Waarschijnlijk is de toename in het aantal jongeren dat verdacht wordt van geweld deels het gevolg van de toenemende aandacht van politie en justitie voor jeugdcriminaliteit en met name geweld gepleegd door jongeren. Deze beleidswijziging komt er op neer ‘dat veel minder zaken dan in het recente verleden gebruikelijk was formeel afgedaan worden via een politie-sepot of een sepot van de officier van Justitie (bij voorbeeld een standje en naar huis sturen)’ (Junger-Tas, 1997, p. 114).

Ook de aandacht voor geweld in het algemeen speelt hier waarschijnlijk een rol (zie Wittebrood en Junger, 1999). Een recent rapport – waarin een overzicht wordt gegeven van de activiteiten naar aanleiding van de Commissie Van Montfrans – wijst eveneens op deze toegenomen aandacht en geeft aan dat deze een essentieel onderdeel vormt van het inge-

zette beleid inzake de jeugdcriminaliteit (Ministerie van Justitie, 1998; zie ook Beker en Maas, 1998, pp. 151-160; Bol e.a., 1999). Het is dus belangrijk bij de interpretatie van de gegevens over ontwikkelingen van geweldscriminaliteit door jongeren rekening te houden met de beperkingen van de Politie-statistiek. Terecht wijzen Bol e.a. op het belang van een verbeterde politieregistratie: zolang deze registratie niet vollediger en uniformer wordt '... zal iedere poging om een betrouwbaar en objectief beeld te geven van de omvang en ontwikkeling van criminaliteit blijven steken op het niveau van voorzichtige (of roekeloze) en globale indicaties' (1998, p. 134). Het maken van afspraken zoals het terugdringen van het aantal jongeren dat in aanraking komt met de politie met dertig procent (in het kader van het Grote Stedenbeleid), bevordert het verbeteren van de politieregistratie niet. Hoe beter de politie haar werk doet en hoe nauwgezet hun registratie, des te hoger het aantal verdachten. Pogingen om het inzicht in de omvang van de jeugdcriminaliteit te vergroten, worden door dergelijke afspraken gedwarsboomd.

Maar ook de daderenquêtes geven niet de werkelijke omvang van de geweldscriminaliteit door jongeren weer. Van de beperkingen van dit type onderzoek – vooral de lichtere vormen van geweld, gebruik van retrospectieve gegevens, mogelijke geheugeneffecten en sociaal-wenselijke antwoorden, selectieve non-respons – zijn de consequenties echter veel minder duidelijk dan bij de politiecijfers. Mogelijk laten de daderenquêtes onterecht een geringe stijging in de geweldscriminaliteit door jongeren zien, terwijl die in werkelijkheid veel sterker is. Het is echter maar één van de weinige databronnen die inzicht geeft in geweldscriminaliteit buiten politie en justitie om, en is in die zin dus van groot belang.

Duidelijk is dat er belangrijke hiaten zijn in de informatie om inzicht te krijgen in de mate waarin geweld door jongeren gepleegd wordt. Naast verbetering van de betrouwbaarheid en validiteit van de Politie-statistiek en de daderenquêtes, is het daarom belangrijk aanvullende databronnen te gebruiken. Een belangrijke tekortkoming in de gebruikte databronnen is bij voorbeeld dat de gegevens alleen betrekking hebben op jongeren van twaalf jaar en ouder. Tot op heden wordt informatie over geweld (of andere vormen van criminaliteit) door jongeren onder de twaalf jaar niet systematisch verzameld. Deze groep kan juridisch gezien immers geen strafbare feiten plegen. De laatste tijd zijn er – naast de berichten over de toenemende jeugdcriminaliteit – veel geluiden te horen dat jongeren op steeds jongere leeftijd delicten zouden plegen. De Politie-statistiek biedt helaas geen mogelijkheid dit na te gaan, omdat alleen een onderscheid wordt gemaakt tussen 12-17 jarigen enerzijds en 18 jarigen en ouder anderzijds. De zelfrapportage-onderzoeken bieden wat dit betreft meer mogelijkheden, maar ook deze worden alleen gehouden onder jongeren vanaf twaalf jaar. In deze onderzoeken is voor de veronderstelling dat daders steeds jonger worden echter weinig steun te vinden (Van der Laan e.a., 1998). Het WODC heeft in 1994 eenmalig hun zelfrapportage-onderzoek ook onder 7 tot en met 11-jarigen afgenomen. Daaruit blijkt

dat deze kinderen zich aanzienlijk minder schuldig maken aan crimineel gedrag dan de 12 tot en met 17-jarigen (Van der Laan e.a., 1998). Recente initiatieven genomen ook delicten gepleegd door zogenaamde '12-minners' te registreren. Er zijn bij voorbeeld afspraken gemaakt dat de politie jeugdzorginstellingen inschakelt indien jonge kinderen een delict hebben gepleegd (bij voorbeeld een Stop-reactie of melding bij de Raad voor de Kinderbescherming). Het doel hiervan is de ouders op mogelijkheden van opvoedingsondersteuning te attenderen. Ondanks deze initiatieven blijft voorlopig onduidelijk in welke mate jongeren onder de twaalf jaar betrokken zijn bij geweldscriminaliteit.

Belangrijke aanvullende databronnen die meer inzicht geven in de omvang van geweldscriminaliteit door jongeren zijn verder bij voorbeeld de Herkenningdienstgegevens (HKS) van de politie en het Cliëntvolgsysteem Jeugdcriminaliteit. Door het volgsysteem worden politie, Raad voor de Kinderbescherming en het Openbaar Ministerie in staat gesteld informatie uit te wisselen over jongeren tot eenentwintig jaar met strafrechtelijke contacten. Deze databronnen zijn gedetailleerder dan de gegevens uit de Politiestatistiek en kunnen dus meer inzicht geven in de problematiek, maar zijn nog steeds sterk afhankelijk van de inspanningen van politie en justitie. Het gebruik van andere bronnen – onafhankelijk van de inspanningen van politie en justitie – blijft dus bijzonder relevant. Op dit moment zijn de beschikbare gegevens te beperkt om een betrouwbaar en volledig beeld te geven van de trends in geweldscriminaliteit door jongeren. Aangezien de aanpak van criminaliteit het best geholpen is met betrouwbare en valide gegevens, is het dus van groot belang dat de kwaliteit van de beschikbare databronnen de komende jaren sterk verbeterd wordt.

Literatuur

Beker, M., C.J. Maas

Rapportage Jeugd 1997
Rijswijk, Sociaal en Cultureel
Planbureau

Bol, M.W., G.J. Terlouw e.a.

Jong en gewelddadig; ontwikkeling en achtergronden van de geweldscriminaliteit onder jeugdigen
Den Haag, Ministerie van Justitie/
WODC, 1998

Commissie Jeugdcriminaliteit (Commissie Van Montfrans)

Met de neus op de feiten; aanpak jeugdcriminaliteit
Den Haag, Ministerie van Justitie, 1994

Haan, W.J.M. de e.a.

Jeugd en geweld; een interdisciplinair perspectief
Den Haag, Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, 1999

Junger-Tas, J.J.

Geweld onder jongeren
In: K. Schuyt (red.), *Het sociaal tekort; veertien sociale problemen in Nederland*, Amsterdam, De Balie, 1998, pp. 112-126

Laan, P. van der

Jongeren en geweldscriminaliteit; een cijfermatige verkenning

Tijdschrift voor orthopedagogiek, 34e jrg., nr. 7-8, 1995, pp. 309-318

Laan, P. H. van der, A.A.M. Essers e.a.

Ontwikkeling van de jeugdcriminaliteit; periode 1980-1996 (een tussentijds verslag)

Den Haag, Ministerie van Justitie/WODC, 1998

Meijers, R.

Jongeren en geweldscriminaliteit

Tijdschrift voor criminologie, 37e jrg., nr. 2, 1995, pp. 153-165

Mertens, N.M., M. Grapendaal e.a.

Meisjescriminaliteit in Nederland

Den Haag, Ministerie van Justitie/WODC, 1998

Ministerie van Justitie

Vier jaar Van Montfrans; uitvoering plan van aanpak jeugdcriminaliteit

Den Haag, Ministeries van Justitie, Binnenlandse Zaken, OCenW, SZW en VWS, 1999

RMO

Verantwoordelijkheid en perspectief; geweld in relatie tot waarden en normen

Den Haag, Raad voor de Maatschappelijke Ontwikkeling, 1998

Rovers, B.

Het wel en wee van de happy 80%

Sec, 12e jrg., nr. 3, 1998, pp. 25-26

Schreuders, M.M., F.W.M. Huls e.a.

(red.)

Criminaliteit en rechtshandhaving 1999; ontwikkelingen en samenhangen

Den Haag, Ministerie van Justitie/WODC, 1999

Warnaar, M.

Stelen of bestolen worden; tienduizend scholieren over crimineel gedrag

Sec, 13e jrg., nr. 4, 1999, pp. 5-8

Wittebrood, K.

Cijfers omtrent geweld

Den Haag, Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling, 1998

Wittebrood, K., M. Junger

Trends in geweldscriminaliteit; een vergelijking tussen politiestatistieken en slachtofferenquêtes

Tijdschrift voor criminologie, 41e jrg., nr. 3, 1999, pp. 250-267

Agressieve jongeren

Een cultuurhistorische bespiegeling

dr. G. van den Brink*

De vraag waar het huidige jeugdgeweld vandaan komt, vormt een heikel onderwerp. Van hoog tot laag zoekt men naar verklaringen. De regering maakt zich grote zorgen en de borreltafel biedt kordate antwoorden. Media berichten over toename van zinloos geweld en wetenschappers buigen zich over de complexiteit van het probleem. Statistici laten zich relativerend uit terwijl pedagogen en beleidmakers alarm slaan. Zo speelt iedereen zijn rol en neemt de verwarring toe. In die omstandigheden is enige distantie wenselijk. Ik zal het geweld van jongeren daarom vanuit cultuur-historisch perspectief bezien. Dat houdt drie dingen in. Ten eerste houd ik me vooral bezig met processen op wat langere termijn. Bijvoorbeeld de veranderingen die Nederland de afgelopen decennia heeft doorgemaakt. Ten tweede kies ik een macro-sociologische benadering. Daarbij is eerder het verschijnsel van de jeugdcriminaliteit als zodanig in het geding dan het lot van individuele jongeren. Ten derde beperk ik me tot de 'gewone' geweldscriminaliteit van 'gewone' jongeren. Ik ga dus niet op de situatie van specifieke minderheden in en ook niet op andere vormen van crimineel gedrag zoals voetbalvandalisme of berovingen.

Binnen een dergelijk perspectief spitst de probleemstelling zich op twee aspecten toe. Het is duidelijk dat agressief gedrag van jongeren niet op zichzelf staat. Zoals bekend hebben vrijwel alle vormen van criminaliteit de afgelopen dertig jaar in Nederland een forse stijging doorgemaakt. Criminologen stellen de laatste jaren met een zekere opluchting dat die stijging minder wordt, dat ze vooral een gevolg van toegenomen registratie is of dat bepaalde delicten zelfs verminderen (Wittebrood, 1998). Maar dat neemt niet weg dat het niveau van de geweldscriminaliteit sinds enkele decennia sterk toegenomen is. Dat wijst op een ingrijpende verandering van het maatschappelijke klimaat en het is deze verandering die bij een cultuur-historische beschouwing voorop zou moeten staan. Het tweede aspect betreft de rol van jongeren.¹ Hun aandeel in de geweldpleging gaat nog steeds omhoog, de ernst van hun delicten neemt toe en ze komen op steeds jongere leeftijd met de politie in aanraking (RMO, 1998; Junger-Tas, 1996). Dat vormt een zorgwekkende ontwikkeling, waarvan de achtergronden onvoldoende helder zijn.

* De auteur is verbonden aan het Nederlands Instituut voor Zorg en Welzijn (NIZW) te Utrecht en de Amsterdamse School voor sociaal-wetenschappelijk onderzoek.

Agressiviteit en zelfbeeld

Nu kan men deze vragen niet beantwoorden zonder enige theorie of hypothese met betrekking tot agressief gedrag in algemene zin. De laatste jaren wordt daartoe vaak een beroep gedaan op de sociale controletheorie van Hirschi en Gottfredson. Voor deze gelegenheid ga ik echter uit van een min of meer complementaire theorie, geformuleerd door de Amerikaanse psycholoog Roy Baumeister. In zijn enkele jaren terug verschenen boek *Evil* gaat hij op zoek naar oorzaken en omstandigheden die mensen ertoe brengen gewelddadig en wreed tegenover elkaar te zijn. Volgens hem vloeit geweld tegen anderen uit vier bronnen voort:

- het streven naar materieel gewin in termen van geld of macht;
- een bedreigd gevoel van eigenwaarde;
- idealisme ofwel het geloof dat men uit naam van het goede handelt;
- sadisme ofwel de lust die men ondervindt bij het pijnigen van anderen.

Slachtoffers en publiek beschouwen de dader bij voorkeur als een sadist, maar in werkelijkheid komt geweld zelden uit sadisme voort. Voor de tweede bron geldt eigenlijk het tegendeel. Volgens Baumeister berust agressief gedrag zeer vaak op een gekwetst gevoel van eigenwaarde maar wordt dat zelden onderkend (Baumeister, 1997, pp. 367-377). Zelf denk ik dat we agressieve jongeren vooral in dat licht moeten zien.

Een gezond gevoel van eigenwaarde – dat men ook met termen als narcisme of trots kan aanduiden – wordt in het Westen gewaardeerd. Wellicht heeft men daarom lange tijd gedacht dat gewelddadige personen er een laag zelfbeeld op na houden. Maar de feiten wijzen anders uit. Agressie berust bijna altijd op gevoelens van superioriteit tegenover het slachtoffer. Dat geldt voor de meest diverse gedragingen, variërend van pestgedrag op school tot politieke tirannie. Geweld treedt met name op wanneer het favoriete zelfbeeld wordt aangevallen of bedreigd. Wie van zichzelf vindt dat hij geweldig is maar onvoldoende respect van anderen ontvangt, ontsteekt gemakkelijk in woede of verontwaardiging. Hoe sterker het gevoel van eigenwaarde opgeblazen is, des te eerder spat de zeepbel van het narcisme uit elkaar. Dit is in extreme mate aan de orde bij de psychopaat: deze heeft een sterk overdreven zelfbeeld, beschouwt zich als het middelpunt van alles en schrikt er niet voor terug om anderen te misbruiken voor eigen doeleinden. Zó erg is het bij de plegers van geweldsdelicten niet altijd maar het blijft opmerkelijk dat een groot en kwetsbaar gevoel van eigenwaarde gemakkelijk agressie tot gevolg heeft (Baumeister, pp. 25-26, 44-45, 138-140, 148-149).

Toch zet lang niet iedereen met een gekwetst ego zijn agressieve impuls in daden om. En daar komt een tweede factor om de hoek, namelijk

1 Het spreekt voor zich dat we met een term als jongeren in dit verband steeds jongens op het oog hebben. Zij nemen immers het overgrote deel van de geweldsdelicten voor hun rekening.

de mate waarin iemand zichzelf onder controle heeft. Talloze mensen lopen dagelijks frustraties op, maar slechts weinigen schieten hun medemens overhoop. In het algemeen worden gewelddadige impulsen door innerlijke krachten in toom gehouden. Zelfcontrole verhindert dat onze agressieve neigingen tot feitelijk geweld leiden. Het optreden van geweld hoeft dan ook niet altijd te betekenen dat de agressieve aandriften sterker geworden zijn, het kan evengoed betekenen dat de zelfbeheersing is ondermijnd. Baumeister meent dat veel geweld losbarst doordat de zelfbeheersing (tijdelijk) wegvalt en de narcistische woede ongehinderd naar buiten treedt. Dat zou kunnen verklaren waarom veel geweldsdelicten in de opwindende van het moment gepleegd worden. De dader is geagiteerd en neemt in korte tijd enorme risico's. De gevolgen van zijn handelen laat hij zelden tot zich doordringen. Bij een woedeaanval is deze kortzichtigheid tijdelijk, bij een criminele levensstijl vormt zij een permanent patroon. De dader is uit op snelle winst of het onmiddellijk bevredigen van zijn behoeften en heeft geen oog voor kosten op langere termijn (Baumeister, pp. 119-120, 124, 263-264). In dat verband speelt alcohol vaak een funeste rol. Op zich komt de neiging tot agressie niet voort uit het gebruik van sterke drank. Maar alcohol verzwakt wel de rem op het uiten van vijandige impulsen terwijl het zelfvertrouwen versterkt wordt. Die combinatie werkt agressie in de hand (Baumeister, pp. 83, 140, 272).

Het is datzelfde narcisme waardoor de geweldpleger nauwelijks beseft wat hij aanricht bij de slachtoffers. Baumeister legt veel nadruk op het feit dat slachtoffer en dader van geweldpleging een onvergelijkbare ervaring doormaken. Dat blijkt alleen al uit de achteloosheid waarmee veel agressie wordt gepleegd. De dader handelt in een opwelling en staat niet stil bij de uitwerking van zijn gedrag op anderen. Ook stapt hij graag zo snel mogelijk over de gebeurtenissen heen of pleit zich vrij, bijvoorbeeld door te zeggen dat hij in de gegeven situatie niet anders kon handelen. Het slachtoffer daarentegen houdt vaak een trauma over aan zo'n daad. Hij kan er juist niet overheen stappen en blijft zich de gebeurtenissen levenslang herinneren. Hij stelt de dader verantwoordelijk voor datgene wat hij heeft gedaan en houdt zich aan zijn eigen onschuld vast. Met andere woorden: dezelfde gebeurtenis neemt voor de dader en het slachtoffer totaal verschillende proporties aan waarbij de eerste er een minimale en de tweede juist een maximale betekenis aan hecht (Baumeister, pp. 42-43, 72-74).

Dit verschil in proportie heeft gemakkelijk een escalatie van agressie tot gevolg. Want datgene wat als een futiele belediging begint, wordt door het slachtoffer als een ernstige krenking opgevat die om een krachtig antwoord vraagt, bijvoorbeeld een klap in het gezicht. Maar die klap is voor de geslagene een onevenredig gewelddadige reactie op zijn eerste opmerking en vraagt derhalve om een nog krasser optreden, enzovoort. Juist doordat agressie voor de dader een miniem en voor het slachtoffer een maximale impact heeft, lopen conflicten regelmatig uit de hand (Baumeister, p. 254).

Tot zover enkele centrale elementen van de theorie die Baumeister formuleert met betrekking tot agressief gedrag. Het zal duidelijk zijn waarom ik haar als een complement beschouw op de theorie van Hirschi en Gottfredson. Het grote belang van sociale controle of zelfcontrole wordt door Baumeister erkend, maar hij vraagt aandacht voor een van de voornaamste bronnen van agressief gedrag, namelijk het feit dat de dader een narcistische krenking ondergaat. Daar ligt ook de relevantie van zijn theorie voor een cultuur-historische benadering. Men kan immers de vraag stellen op welke wijze het gevoel van eigenwaarde zich de afgelopen decennia ontwikkeld heeft. Het is in elk geval duidelijk dat de modale burger zich veel assertiever gedraagt dan veertig jaar terug. Hij legt zich niet meer bij autoriteiten neer, bepaalt zelf wat hij met zijn leven doet en is bijzonder weerbaar in de omgang met anderen. Het zou derhalve kunnen zijn dat ook het narcisme in onze samenleving toegenomen is – een these die Christopher Lasch twintig jaar geleden als eerste verdedigd heeft maar zonder haar te betrekken op het vraagstuk van de criminaliteit (Lasch, 1978). En toch ligt die relatie voor hand. Want als het waar is dat het ego van de moderne burger goed ontwikkeld is, groeit ook de kans op kwetsingen en dus op agressief gedrag. Laat ik daarom eerst aannemelijk maken dat een dergelijke ontwikkeling zich inderdaad heeft voorgedaan. Daarna kom ik op het tweede element terug namelijk de betekenis van zelfbeheersing in dit geheel.

Meer eigenliefde

Er zijn twee redenen waarom de stelling van het toegenomen narcisme zo moeilijk te bewijzen is. Ten eerste kan men twisten over de operationalisering van het begrip. Aan de hand van welke indicatoren stelt het gevoel van eigenwaarde vast? Ten tweede levert een vergelijking in de tijd problemen op. Al was het maar omdat er voor de jaren vijftig en zestig onvoldoende bronnen zijn. Wie zich echter verdiept in de geschiedenis van het Nederlandse gezinsleven, kan wel een aantal argumenten verzamelen. Er hebben zich tenminste vier ontwikkelingen voorgedaan, die maken dat het zelfbeeld van jongeren veel positiever is dan een halve eeuw geleden.²

Ten eerste kregen kinderen als gevolg van demografische veranderingen een andere betekenis. De verbreiding van betrouwbare anticonceptiemiddelen zorgt er bijvoorbeeld voor dat ouders vandaag bewust kiezen voor een of meer kinderen. Vroeger was een geboorte het min of meer vanzelfsprekende gevolg van het huwelijk. Het hoorde er voor iedereen die getrouwd was bij, ook voor degenen die op grond van hun persoonlijke of sociale situatie wellicht een kleiner nageslacht gewild hadden. Dat is niet langer het geval. Zij die kinderen nemen – zoals de

2 Deze paragraaf is gedeeltelijk gebaseerd op mijn onderzoek naar de lotgevallen van het Nederlandse gezinsleven.

uitdrukking niet toevallig luidt – doen dat veelal na rijp beraad en op een relatief laat tijdstip in hun bestaan. Het verschijnsel van de ongewenste kinderen komt in Nederland haast niet meer voor. De meeste hier geboren kinderen zijn juist zéér gewenst. Sommige ouders gaan zelfs zo ver dat ze de medische techniek te hulp roepen om hun kinderwens in vervulling te zien gaan. Men kan zich voorstellen dat deze ontwikkeling het gevoel van eigenwaarde bij de kinderen stimuleert. Een zelfde effect heeft de daling van het kindertal. Tot in de jaren vijftig was een gezin met zeven kinderen niet ongewoon, tegenwoordig is het gemiddelde tot ruim twee gedaald. Als gevolg daarvan kan door ouders veel meer aandacht, tijd en liefde per kind geïnvesteerd worden. En ook dat zal het gevoel van eigenwaarde bij de jeugd vermeerderen (Van den Brink, 1997, pp. 224 e.v.).

Vanzelfsprekend spelen economische ontwikkelingen eveneens een rol. Men denke slechts aan de stijging van het welvaartspeil waardoor het Nederlandse gezin aan het einde van de eeuw veel meer te besteden heeft dan veertig jaar terug. Het zou naïef zijn te geloven dat zelfvertrouwen niets met geld te maken heeft. Toch gaat het niet alleen om poen. Het is ook van belang dat de economische betekenis van kinderen verminderd is. Begin jaren vijftig werden veel kinderen na de lagere school aan het werk gezet. Ze moesten helpen in de huishouding of gingen geld verdienen bij anderen. Dat gaat voor hedendaagse kinderen niet langer op. Hun enige taak is eigenlijk dat ze hun best moeten doen op school, maar verder hebben ze nauwelijks verplichtingen. Uit een onderzoek naar de verdeling van zorgtaken over de gehele levensloop bleek onder meer dat kinderen tot aan hun twintigste veel zorg krijgen, maar vrijwel nooit hoeven te zorgen voor anderen (Van den Brink, 1999, pp. 85 e.v.). Als gevolg daarvan kwam het huishouden meer en meer in het teken van kinderen te staan. Veertig jaar geleden was het verzorgen van kinderen slechts één aspect van het huishouden. Het merendeel van de werkweek ging op aan taken als de was doen of koken. Sindsdien verminderde het gewicht van deze werkzaamheden (door een massale aanschaf van arbeidsbesparende apparatuur) terwijl het aandeel van kinderverzorging in specifieke zin vermeerderde. Het is opmerkelijk dat dit nauwelijks verandert wanneer de moeder buitenshuis gaat werken (Van der Lippe, 1997). Het Nederlandse gezinsleven lijkt zich te concentreren op de enige taak die niet door andere instituties of instanties te vervullen is, namelijk het socialiseren van (jonge) kinderen.

Ten derde heeft deze socialisatie in kwalitatief opzicht grote veranderingen ondergaan. In dat verband noem ik vooral de emotionalisering van het gezinsleven (Knijn, 1997). Hoewel er ook in vroeger dagen veel liefde tussen ouders en kinderen bestond, wordt deze tegenwoordig uitdrukkelijk getoond. De oude gezagsverhoudingen maakten plaats voor meer egalitaire betrekkingen. Vroeger moesten kinderen vooral gehoorzamen, nu is er meer ruimte voor onderhandeling en overleg. Opvoeden staat in het teken van persoonlijke betrokkenheid terwijl het vroeger

meer om elementaire zaken ging zoals fatsoenlijke kleren of voldoende voeding voor het kind. Men heeft veel aandacht voor de affectieve en psychische kwaliteiten van het gezinsleven. Als gevolg daarvan krijgen kinderen in het leven van hun ouders een meer psychologische betekenis. Ouders vatten het opvoeden niet op als iets pragmatisch op, ze zien het als een project waarbij ze op een zeer persoonlijke manier betrokken zijn. Sommigen vinden dat een ongezonde ontwikkeling, maar het blijft een feit dat kinderen in het leven van hun ouders heel belangrijk aan het worden zijn. Dit verklaart waarom hun gezondheid, hun wederwaardigheden in het onderwijs, hun veiligheid op straat en hun latere kansen in de maatschappij voor hedendaagse ouders zo vaak een bron zijn van bezorgdheid (SCP, 1996, p. 469). Ze hebben maar één of twee kinderen, besteden er enorm veel zorg en liefde aan en vinden het vreselijk als hun kind iets overkomt. Dat is volkomen begrijpelijk maar het betekent wél dat de gevoelens van eigenwaarde bij het kind sterk gestimuleerd worden.

Hoewel ik me concentreer op het gezinsleven, zou het onjuist zijn om voorbij te gaan aan de meer algemene ontwikkeling van het maatschappelijk klimaat. Ten slotte is Nederland de afgelopen decennia in hoog tempo gemoderniseerd. Vanaf de jaren zestig kwam een breed proces van emancipatie op gang waarbij tal van groepen zich losmaakten uit traditionele gezagsverhoudingen. Het begon met een opstand van jongeren die zich tegen het gezag van hun ouders keerden en al spoedig tegen autoriteiten in het algemeen. In de jaren zeventig volgde een tweede golf waarbij vrouwen zich van de oude mannelijke dominantie losmaakten. In dat klimaat stelden andere bevolkingsgroepen zich eveneens bewuster op. Minderheden verzetten zich tegen hun achterstelling door de meerderheid, patiënten weigerden zich neer te leggen bij het oordeel van hun specialist, consumenten stelden zich tegenover producenten op en de burgers verwierven meer zeggenschap over het beleid van de plaatselijke overheid. Bram de Swaan heeft deze omschakeling als de overgang van een bevelshuishouding naar een onderhandelingshuishouding aangeduid (De Swaan, 1982). En inderdaad lijkt zich over de gehele breedte van de maatschappij een proces te hebben voorgedaan waarbij oude vormen van onderschikking of hiërarchie door nieuwe vormen van nevenschikking of onderhandelen vervangen zijn. Als gevolg daarvan staat het intermenselijke verkeer nu in het teken van een positief zelfbeeld. De formule 'Ik ben OK, jij bent OK' geeft precies aan waar het om gaat. Het egalitarisme strekt zich in Nederlands tot de alledaagse omgang uit. De regels van het moderne verkeer eisen dat de deelnemers zich assertief opstellen, voor hun belangen opkomen en hun zelfontplooiing nastreven. Het gevoel van eigenwaarde moet uitdrukkelijk gerespecteerd worden. De een wil niet voor de ander onderdoen en wie commentaar heeft, kan op een agressieve reactie rekenen.

Al deze veranderingen dragen bij tot een sterk besef van eigenwaarde. Uiteraard is dit besef op een ongelijke wijze over de maatschappij ver-

deeld, maar over het geheel genomen is het zelfbeeld van de moderne burger zeer positief, zeker als men een vergelijking met de jaren vijftig maakt. Men kan dit zelfbeeld als een vorm van narcisme betitelen maar mag er niet al te cynisch of minachtend over doen. Het is immers méér dan de subjectieve waan van een stel wel doorvoede burgers die van een groot ego zijn voorzien. Het vormt in de eerste plaats de neerslag of het produkt van een collectieve inspanning. De enorme schaal waarop de samenleving affectief, cultureel en economisch kapitaal in jonge mensen investeert, maakt dat hun besef van eigenwaarde ook een objectieve grondslag heeft. Het liberalisme – ooit niet meer dan dan een politiek-juridische filosofie – heeft zich ontwikkeld tot een complete levensstijl die het bestaan van de gehele bevolking doortrekt. Het gaat om een even massale als organische ontwikkeling die niet meer ongedaan te maken is. In die zin vormt het moderne gevoel van eigenwaarde een onomkeerbaar resultaat van de naoorlogse geschiedenis.

Minder zelfdwang

Toch is deze ontwikkeling niet zonder risico's. Doordat het gevoel van eigenwaarde groter is dan enkele decennia terug, neigen wij vandaag de dag eerder tot egocentrisch of asociaal gedrag. Dat we die neigingen niet altijd in agressieve handelingen omzetten, komt doordat ook de zelfbeheersing bij de meeste mensen toegenomen is (Wouters, 1997). Dit laatste ligt voor de hand vanuit de civilisatietheorie. Deze leert immers dat andere maatschappelijke verhoudingen op den duur een ander type drifthuishouding teweeg brengen (Elias, 1982). Wanneer de machtsverschillen afnemen en de bewegingsvrijheid van de burgers groeit, moeten zij meer zelfregulatie aan de dag leggen (Kapteyn, 1987).

De meeste burgers slagen daar behoorlijk in. Zij bewaren een evenwicht tussen eigenwaarde en zelfdwang, ondanks het feit dat beide krachten sterker geworden zijn. Maar die versterking zorgt wel voor een wankel evenwicht. Er hoeft maar weinig te gebeuren of de vlam slaat in de pan (Young, 1998). De mens geeft nu eenmaal gemakkelijker zijn discipline dan zijn eigenliefde op. Per saldo neemt de kans op botsingen en narcistische krenkingen derhalve toe. De stap van assertiviteit naar agressiviteit is zo gemaakt. Het is tegen deze achtergrond niet vreemd dat gevallen van gewelddadig en agressief gedrag zo sterk toegenomen zijn en evenmin dat deze toename zich vooral de laatste decennia voltrokken heeft. In beginsel hebben we daarmee een antwoord op het eerste deel van onze probleemstelling, de vraag namelijk hoe de stijging van het geweldsniveau te verklaren is.³ In het verlengde hiervan kunnen we ook het tweede deel van onze probleemstelling beantwoorden, namelijk

3 In haar bijdrage aan *De Volkskrant* van 22 mei 1999 staat Aafke Komter een vergelijkbare analyse voor.

de vraag waarom agressiviteit meer en meer een zaak wordt van (bepaalde) jongeren.

In zekere zin is sociaal gedrag van jongeren inherent aan hun ontwikkeling. Ze maken vanaf hun twaalfde een forse groeispurt door, zowel lichamelijk als geestelijk. Ze botsen met hun ouders en andere gezagsdragers, laten zich minder gezeggen en willen alles zelf uitzoeken. Hun gevoel van eigenwaarde neemt onmiskenbaar toe, maar tegelijkertijd moeten ze dit in evenwicht brengen met de waarden en normen die ze in een eerder stadium geleerd hadden en maken ze een onzekere periode door. Terwijl ze afstand nemen van het ouderlijk milieu, zoeken ze in toenemende mate de steun van leeftijdsgenoten op. Daarmee treden groepsprocessen in werking die – vooral bij jongens – agressief gedrag bevorderen (Hakkert, 1998). Jongens hechten immers grote waarde aan hun positie in de groepshierarchie en nemen daarbij graag een stoere of masculiene houding aan. Zelfbeheersing of respect voor anderen levert onvoldoende aanzien op. Vandaar het bekende feit dat (haast) alle jongens tussen hun twaalfde en achttiende wel eens iets doen dat bij wet verboden is (Angenent, 1991). Op zich een weinig verontrustend fenomeen waar de meesten vanzelf overheen groeien. Het zijn de overbekende verschijnselen van adolescentie of puberteit en als zodanig lijken ze maar in beperkte mate van sociale omstandigheden afhankelijk. Van de andere kant mogen we niet uitsluiten dat de heftigheid van deze verschijnselen wel onder invloed staat van het maatschappelijk klimaat. Wanneer de gehele maatschappij een premie zet op assertieve respectievelijk agressieve gedragingen, is niet vreemd dat zulk gedrag vooral door jongeren in deze leeftijdsgroep ontwikkeld wordt. Dat alleen al verhoogt de kans op asociale jongeren.

Nu deden zich in Nederland drie veranderingen voor waardoor dit min of meer 'eeuwige' probleem verergerd is. Ten eerste duurt de jeugdfase veel langer dan voorheen. Met betrekking tot de levensloop kan men de huidige situatie haast niet vergelijken met die van enkele decennia terug. In de jaren vijftig bleven de meeste jongeren bij hun ouders thuis wonen, ook wanneer ze gingen werken. Ze gingen pas uit huis op het moment dat ze trouwden en zelf een gezin stichtten. De tijd waarin ze een eigen leven konden leiden zonder rekening te houden met anderen was dus erg kort. In dat opzicht ziet het leven van moderne jongeren er anders uit. Ze gaan vroeger bij hun ouders weg en wonen vervolgens een aantal jaren op zichzelf. Ze werken of studeren, trekken vrijwel uitsluitend met leeftijdsgenoten op, moeten hun weg nog vinden in de liefde en zijn eerst na een aantal jaren aan een vaste partner toe. Pas wanneer die relatie stabiel gebleken is, denken ze aan het krijgen van kinderen. Gemiddeld gebeurt dat in Nederland wanneer men bijna dertig is (CBS, 1994, p. 62). Terwijl jongeren steeds vroeger hun eerste seksuele ervaringen opdoen, verschuiven de verantwoordelijkheden van het volwassen leven naar een later ogenblik. Aldus strekt zich tussen het vijftiende en dertigste levensjaar een geheel nieuwe fase uit, waarin jongeren in hoge mate zelf uitma-

ken wat ze met hun leven doen. Zonder nu te zeggen dat de meesten van hen volkomen onbeheerst door deze fase gaan, is het duidelijk dat zelfregulatie pas echt nodig wordt op het moment dat men als ouder voor een gezin moet zorgen.

Verder heeft de machtsbalans tussen ouders en kinderen een wijziging ten gunste van de laatsten ondergaan. De reeds genoemde overgang van bevelshuishouding naar onderhandelingshuishouding had nergens zulke verreikende gevolgen als in het gezinsleven. Tot in de jaren zestig waren de betrekkingen tussen ouders en kinderen autoritair. Een kind had te gehoorzamen, de ouders wisten wat goed was voor hem of haar en bij meningsverschillen woog hun stem het zwaarst. Momenteel zijn de betrekkingen meer egalitair. Het is inmiddels heel gewoon dat kinderen er een eigen mening op na houden, dat ouders naar die mening luisteren en dat er bij verschil van mening onderhandeld wordt (Du Bois-Reymond, 1994). Voor de jongste kinderen was deze verandering niet eens zo groot – zij bleven in diverse opzichten van hun ouders afhankelijk – maar voor oudere kinderen geldt dat niet. Voor hen heeft het verdwijnen van de oude orde wezenlijk meer bewegingsvrijheid meegebracht. Zij kunnen zich veel gemakkelijker dan voorheen onttrekken aan het ouderlijk gezag. Heel wat ouders hebben ook geen zin meer om gezag uit te oefenen als hun kinderen van de basisschool af zijn. Veel jeugdigen bepalen zelf hoe zij hun vrije tijd doorbrengen en toezicht of controle door ouderen is vaak tot een minimum teruggebracht. Daardoor zal de kans op ontsporingen zeker niet verminderen.

De derde ontwikkeling betreft de jeugdcultuur en het streven naar intensieve lichamelijke ervaringen. Ook deze tendens maakt deel uit van een meer algemeen patroon. Terwijl de levensstijl van de jaren zestig nog sterk in het teken van sociale en morele discipline stond, komt het tegenwoordig op de driften en energieën van het lichaam aan. Dit blijkt uit de gestegen belangstelling voor amusement en sport, het toegenomen bezoek aan disco of restaurant, de populariteit van popconcerten of exotische vakantiebestemmingen. Het Sociaal en Cultureel Planbureau beschouwt dit als evenzovele uitingen van de moderne *Erlebniskultur* waarin alles om directe en afwisselende zintuiglijke sensaties draait (SCP, 1998, pp. 711 e.v.). In de hedendaagse jeugdcultuur neemt dit radicale vormen aan. Ze helpt jongeren zich te onttrekken aan de wereld der volwassenen en eigen codes te ontwerpen. Daarbij wordt geen morele discipline maar lichamelijke ontlading nagestreefd. Vandaar het gebruik van alcohol al dan niet in combinatie met stimulerende middelen. Het loslaten van de zelfbeheersing wordt nadrukkelijk beoogd en het is dus geen wonder dat spanningen zich op de meest onverwachte momenten ontladen of uit de hand lopen. Uitgaan en geweld horen steeds vaker bij elkaar en tal van jongeren raken – hetzij als dader, hetzij als slachtoffer maar vaker in een onduidelijke mengeling van rollen – betrokken bij dit soort geweldpleging.

Daarmee hebben we in beginsel ook een antwoord op het tweede deel van onze vraagstelling. Terwijl de spanning tussen assertiviteit en zelfbeheersing in het maatschappelijke klimaat de afgelopen decennia toegenomen is, lijkt de kans op het verbreken van dat evenwicht bij jongeren het grootst. Niet alleen omdat zij een levensfase doormaken waarin het van oudsher moeilijk is een balans te vinden tussen aanpassing en zelfstandigheid, maar ook omdat deze opgave in het recente verleden veel moeilijker geworden is. Elk van de drie genoemde tendensen draagt ertoe bij dat jongeren relatief weinig zelfbeheersing aan de dag leggen. Een langdurige jeugdfase maakt dat ze pas tegen hun dertigste met de verantwoordelijkheden van het ouderschap geconfronteerd worden. De meer egalitaire betrekkingen tussen ouders en kinderen maakt dat ze meer hun eigen wensen kunnen doorzetten. En een sterk lichamelijke jeugdcultuur maakt dat ze hun energieën de vrije loop laten. De zelfbeheersing komt door dat alles onder druk te staan. Veel jongeren lossen dit probleem waarschijnlijk op door onderscheid te maken naar plaats en tijd. In bepaalde domeinen – bijvoorbeeld op het werk of in het onderwijs – leggen ze de nodige zelfbeheersing aan de dag. Dat is ook niet zo moeilijk omdat er duidelijke normen en verwachtingen bestaan. Maar in andere domeinen – bijvoorbeeld bij het uitgaan of op straat – is hun gedrag opeens veel minder aangepast. En dat is vrij gemakkelijk omdat er in deze domeinen juist veel minder duidelijke normen of verwachtingen bestaan (Bieleman, 1998).

Slot

Een en ander draagt ertoe bij dat de preciaire balans van eigenliefde en zelfbeheersing vandaag de dag gemakkelijk in het ongereede raakt. Toch is het niet zo dat alle jongeren zich aan agressief gedrag bezondigen of in de criminaliteit terecht komen. Daartoe zijn blijkbaar extra risicofactoren noodzakelijk. Een aantal van die risico's zijn inmiddels wel bekend. Sommige liggen op het gebied van de persoonlijkheid. Kinderen die op jonge leeftijd van hyperactiviteit of concentratieproblemen last hebben, impulsief zijn of zich overmoedig en riskant gedragen, gaan op latere leeftijd sneller over tot geweld (Loeber, 1998; Beker, 1998; Koops, 1998; Ferwerda, 1996). Andere risico's liggen in de sfeer van opvoeding en gezin. Ouders van agressieve jongeren houden er vaak een onduidelijk of inconsequent beleid op na en oefenen onvoldoende toezicht of controle uit (Angenent, 1991; Junger-Tas, 1996; Weerman, 1995). Echtscheiding wordt in de literatuur eveneens als een risico beschouwd (Rutenfrans, 1994; Weerman, 1995).

En weer ander factoren behoren tot de sociale en culturele omgeving van jongeren. Zo komt het gebruik van externe dwang in plaats van zelfregulatie vooral onder laag opgeleide ouders voor (Rispiens, 1996) en leggen mannen uit lagere sociaal-economische milieus een voorkeur voor het klassieke machismo aan de dag (Van Stokkom, 1999). Deze voorkeur

treft men ook bij jongens van diverse minderheden aan (Van Gemert, 1998). Over dit alles bestaat een uitgebreide literatuur die het bestek van mijn beschouwing te buiten gaat. Maar één ding is duidelijk. Hoewel deze risicofactoren heel verschillend zijn, hebben ze met elkaar gemeen dat zij het vermogen tot zelfbeheersing aantasten. Gegeven het feit dat er reeds bij gewone jongeren een wankel evenwicht tussen zelfcontrole en assertiviteit bestaat, is het alleszins begrijpelijk dat de aanwezigheid van deze risico's de kans op agressief gedrag aanmerkelijk vermeerderen.⁴

En daarmee raak ik aan de keerzijde van dit verhaal. Tot op heden heb ik agressiviteit als een gebrek aan zelfbeheersing opgevat. Dat is ook maatschappelijk de overwegende reactie op jongeren. Maar men kan die gedachte ook omkeren en zich de vraag stellen in hoeverre onevenwichtigheden niet uit een gebrek aan zelfbeheersing maar uit overmaat aan eigenliefde voortkomen. In dat geval moet het hedendaagse narcisme zelf als een bron van criminaliteit beschouwd worden.⁵

Dat is op twee manieren heel wel verdedigbaar. Enerzijds doordat een hoge mate van assertiviteit tot een hoge mate van zelfregulatie dwingt waardoor degenen die niet aan deze hoge norm kunnen voldoen eerder geselecteerd worden. Wie vandaag de dag niet op een moderne, beschaafde en sociaal verantwoorde wijze met zijn woede of agressie weet om te gaan, bezorgt zijn omgeving overlast. Hij valt op in negatieve zin, wordt gemeden en in extreme gevallen uitgesloten van het moderne verkeer der burgers.

Anderzijds blijken die moderne en beheerste burgers – juist doordat hun gevoel van eigenwaarde zo hoog ontwikkeld is – bijzonder kwetsbaar voor storende gedragingen. Hoe feller het narcisme blinkt, hoe pijnlijker het krasje op de autolak. Daarom hebben degenen die wijzen op een toegenomen registratie van crimineel gedrag of de verhoogde aandacht in de media in zeker opzicht wel gelijk. Maar ze beseffen wellicht niet wat de betekenis van hun eigen observatie is. Het feit dat de mensen méér klagen over agressieve jongeren, dat de media er bovenop springen en dat politie gedwongen is tot een actiever registratie- en vervolgingsbeleid, is geen aanstellerij of modegril. Het vormt juist een perfecte illustratie van het feit dat het gevoel van eigenwaarde en dus ook de kwetsbaarheid van hedendaagse burgers enorm toegenomen is. In zoverre zegt die gestegen registratie wel degelijk iets over de moderne tijd. Wellicht kan men daaruit niet afleiden dat de frequentie van criminele gedragingen *de facto* stijgt, maar wel dat de betekenis van die gedragingen voor de (potentiële) slachtoffers aan het stijgen is (Boutellier, 1993).

Zo sluit de cirkel zich. Het narcisme van de moderne burger is niet zo onschuldig als men op het eerste oog vermoedt. Want enerzijds voelen wij ons sneller gekwetst door gedragingen die een jaar of dertig terug nog

4 Verder bestaat er in de literatuur overeenstemming over het feit dat de kans op crimineel gedrag vooral door een cumulatie van risicofactoren versterkt wordt.

5 Overigens was Dorien Pessers de eerste die de term 'hedendaags narcisme' heeft gebruikt.

vrij normaal waren, anderzijds willen we degenen die ons deze last bezorgen vroeger opsporen en harder aanpakken in de hoop dat ze alsnog aan de inmiddels opgehoogde eisen van zelfbeheersing zullen voldoen. Daarmee zeg ik natuurlijk niet dat gewelddadige jongeren onschuldig zijn. Integendeel: zij zijn de schuldigen en niet het slachtoffer. Maar wie de zaak met enige cultuurhistorisch distantie onderzoekt, zal beseffen hoe comfortabel een dergelijke veroordeling soms is.

Literatuur

Angenent, H.

Achtergronden van jeugdcriminaliteit
Houten/Antwerpen, 1991

Baumeister, R.

Evil; inside human cruelty and violence
New York, 1997

Beker, M., C. Maas e.a.

Rapportage jeugd 1997
Rijswijk, 1998

Bieleman, B., H. Maarsingh

Aangeschoten wild; onderzoek naar jongeren, alcohol, drugs en agressie tijdens het uitgaan
Groningen, 1998

Bois-Reymond, M. du, E. Peters e.a.

Keuzeprocessen van jongeren; een longitudinale studie naar veranderingen in de jeugdfase en de rol van ouders
Leiden, 1994

Boutellier, H.

Solidariteit en slachtofferschap
Nijmegen, 1993

Brink, G. van den

Hoge eisen, ware liefde; de opkomst van een nieuw gezinsideaal in Nederland
Utrecht, 1997

Brink, G. van den

Een schaars goed; de betekenis van zorg in de hedendaagse levensloop
Utrecht, 1999

CBS

Relatie- en gezinsvorming in de jaren negentig
Voorburg/Heerlen, 1994

Elias, N.

Het civilisatieproces; sociogenetische en psychogenetische onderzoeken
Utrecht/Antwerpen, 1982 (2 delen)

Ferwerda, H., J. Jakobs e.a.

Signalen voor toekomstig crimineel gedrag; een onderzoek naar de signaalwaarde van kinderdelinquentie en probleemgedrag op basis van casestudies van ernstig criminele jongeren
Den Haag, 1996

Gemert, F. van

Ieder voor zich; kansen, cultuur en criminaliteit van Marokkaanse jongens
Amsterdam, 1998

Hakkert, A., e.a.

Groepsriminaliteit; een terreinverkenning op basis van literatuuronderzoek en een analyse van bestaand onderzoeksmateriaal, aangevuld met enkele interviews met sleutel-informanten en jongeren die tot groepen behoren
Den Haag, 1998

Junger-Tas, J.

Jeugd en gezin I & II; preventie vanuit een justitieel perspectief
Den Haag, Ministerie van Justitie, 1996

Kapteyn, P.

De prijs van het goede vertrouwen; gewetensvorming en de groei en krimp van het maatschappelijk netwerk
In: P. Fortuyn, S. Stuurman (red.), *Socialisten in no nonsense-tijd*, Nijmegen 1987, pp. 137-151

Knijn, T.

*De keuze voor en beleving van
moederschap en vaderschap*

In: M. Niphuis-Nell (red.), *Sociale atlas
van de vrouw*, pp. 223-245

Koops, W., W. Slot (red.)

*Van lastig tot misdadig; een
ontwikkelingsbenadering van lastige en
misdadige kinderen en adolescenten:
diagnostiek, behandeling en beleid*
Houten, 1998

Lasch, C.

*The culture of narcissism; American life
in an age of diminishing expectations*
New York, 1978

Lippe, T. van der

*Verdeling van onbetaalde arbeid
1975-1995*

In: M. Niphuis-Nell (red.), *Sociale atlas
van de vrouw*, pp. 117-157

Loeber, R., D. Farrington (red.)

*Serious and violent juvenile offenders;
risk factors and succesful interventions*
Londen, 1998

Niphuis-Nell, M.

*Sociale atlas van de vrouw; deel 4:
veranderingen in de primaire leefstijl*
Rijswijk, 1997

Pessers, D.

Hedendaags narcisme
Amsterdam

**Raad voor Maatschappelijke
Ontwikkeling (RMO)**

*Verantwoordelijkheid en perspectief;
geweld in relatie tot waarden en
normen*

Den Haag, 1998

Rispens, J., J. Hermanns e.a. (red.)

Opvoeden in Nederland
Assen, 1996

Rutenfrans, C., G. Terlouw

*Delinquentie, sociale controle en 'life
events'; eerste resultaten van een
longitudinaal onderzoek*

Arnhem, 1994

SCP

Sociaal en Cultureel Rapport 1996
Rijswijk, 1996

SCP

*Sociaal en Cultureel Rapport 1998;
25 jaar sociale verandering*
Rijswijk, 1998

Stokkom, B. van

*Expressief masculinisme; over de
toekomst van 'zinloos geweld'*

In: G. Bruinsma e.a., *Vooruitzichten in
de criminologie, NVK-jubileumcongres,
SDU, Den Haag 1999*

Swaan, A. de

*Uitgaansbeperking en uitgaansangst;
over de verschuiving van bevelshuis-
houding naar onderhandelings-
huishouding*

In: *De mens is de mens een zorg;
opstellen 1971-1981*, Amsterdam, 1982

Weerman, F.

*De relatie tussen bindingen en
delinquent gedrag nader onderzocht;
een verslag van de eerste ronde van
een onderzoek naar de ontwikkeling
van bindingen bij delinquente en
niet-delinquente jongeren*
Groningen, Vakgroep Criminologie
RUG, 1995

Wittebrood, K.

*Cijfers omtrent geweld; achtergrond-
studie bij het advies verantwoordelijk-
heid en perspectief: geweld in relatie
tot waarden en normen*

Den Haag, RMO, 1998

Wouters, C.

*Veranderingen in het patroon van
sociale controle en zelfcontrole; over de
stijging in criminaliteit sinds 1950 en de
sociogenese van een 'derde natuur'*
Tijdschrift voor criminologie, nr. 3,
1997, pp. 200-216

Young, H., J. van Kan e.a.

*Zinloos geweld, overdreven of
onderbelicht? Een eerste probleem-
verkenning*

Den Haag, Politie Haaglanden, 1998

Het mannelijke ego

Over onzekerheid, hoge eigendunk en agressie

dr. B.A.M. van Stokkom *

Onlangs heeft Aafke Komter het toegenomen jongerengeweld in verband gebracht met 'alledaags narcisme' (Komter, 1999). Narcisme duidt volgens haar op 'lak hebben aan de wereld, ieder voor zich, ik ga hoe dan ook voor'. Jongeren vatten de geringste verstoring van de eigen leefwereld op als 'een enorme persoonlijke krenking'. Normale tegenvallers in het leven, zoals moeten wachten aan de balie of betrappt worden op een overtreding, worden razernij-opwekkende gebeurtenissen die agressie zouden rechtvaardigen.

Hoewel Komter narcisme onnodig tot egoïsme reduceert, klinkt haar veronderstelling dat het moderne ego uitvergroete vormen heeft aangenomen plausibel.¹ Mensen zijn de laatste decennia assertiever geworden en hebben een gemiddeld hogere eigenwaarde (zie Van den Brink in dit nummer). Een moeilijkheid is dat narcisme ook gepaard kan gaan met wat Lasch (1984) een 'minimal self' noemt, een angstig en weinig standvastig zelf dat zich op het eigen levensdomein terugtrekt. Aan dat laatste aspect beantwoorden opvliegende jongeren of vechtersbazen bepaald niet. Om die reden spreek ik liever over hoge eigendunk of een opgeblazen ego.

De vraag is of jongeren met opgeblazen ego's inderdaad sneller overgaan tot onderlinge confrontaties en vechtpartijen. Is de frustratiedrempel verlaagd? En is er de laatste decennia een proces waarneembaar in die richting zoals Komter stelt? Ik zal de stelling uitwerken dat het moderne zelfbeeld inderdaad uitvergroete vormen heeft aangenomen, en zal dat in verband brengen met de maatschappelijke herwaardering van ruig en stoer mannelijk vertoon, met name op de televisie en in vrijetijdsarenas.

Aan de hand van sociaal-psychologische inzichten zal ik eerst uiteenzetten dat de combinatie van onzekerheid en hoge eigendunk de 'ideale' mix vormt om geweld te laten ontstaan. Dat geldt met name voor jonge mannen die vergeleken met jonge vrouwen zichzelf meer zelfachting en prestige toeschrijven en hun boosheid niet zozeer naar binnen, maar eerder naar buiten richten. Tegelijk geef ik aan dat het geflatteerde ego van jonge mannen vooral in de vriendengroep gestalte krijgt: ze mogen kost wat kost niet 'afgaan' en verbergen hun onzekerheid achter een fa-

* De auteur is publicist en hoofdredacteur van *Justitiële verkenningen*. Dit artikel is een ingekorte en bewerkte versie van 'No Sissy Stuff; geweld en het bedreigde mannelijke ego' dat zal verschijnen in de bundel Ed d'Hondt (red.), *Zinloos geweld herdacht*, Thomas More Academie, Callenbach.

cade van *coolness*. Vervolgens probeer ik de these aannemelijk te maken dat het rauwe mannelijkheidsideaal onder invloed van de massacultuur, reclame, sport, uitgaan en 'snel leven' een heropleving doormaakt. Maar dat ideaal pakt voor kansarme en kansrijke probleemjongens anders uit: terwijl in de eerste groep mannelijk vertoon een uiting blijft van eergevoel, is het in de tweede groep meer een kwestie van adolescent *acting out* gedrag. In beide groepen lijkt de frustratiedrempel te zijn verlaagd.

Nu wil ik niet suggereren dat het gedrag van jongeren over de hele linie ruwer, vijandelijker of agressiever zou zijn geworden. Dat laatste geldt misschien voor het publieke domein – op straat en in het uitgaansleven – maar zeker niet voor domeinen waar mensen zijn aangewezen op duurzame contacten. Ondanks alle problemen en conflicten tonen de meeste jongeren zich thuis en op school betrokken en denken ze met ouders en leraren mee. Slechts een minderheid van hooguit vijftien procent kent psychosociale problemen, maakt de school niet af of vervalt in crimineel gedrag (Van den Brink, 1997, p. 169; Schuyt, 1995). Ongeveer vijf procent van de jongeren komt in aanraking met de politie, meestal vanwege diefstal. Nauwelijks één procent van de jongeren blijkt ernstige misdrijven te plegen (RMO, 1998, p. 18)

Kwetsbare hoge eigendunk

Volgens veel sociaal-psychologische onderzoekers moet geweldgebruik gezien worden als een reactie op het gezichtsverlies dat gepaard gaat met schaamte-ervaringen. Hulpeloosheid, gekwetst of vernederd zijn, verlaten worden, al die schaamte-geladen gevoelens leiden regelmatig tot explosieve, ongecontroleerde vormen van woede. Het beeld van onszelf dat wij anderen graag voorhouden, voldoet niet meer of wordt plotseling ontmaskerd. Dat schaamtegevoel is alomvattend, ook al kan de aanleiding schijnbaar triviaal zijn, en is moeilijk te hanteren of te controleren. In een poging de eigenwaarde te behouden of de negatieve zelfwaardering ongedaan te maken neemt men vervolgens de toevlucht tot geweld (zie o.a. Gilbert, 1994; Betcher en Pollack, 1993; Krugman, 1995; Goldberg, 1996).²

Ook de befaamde psycholoog Roy Baumeister wijst op de cruciale rol van schaamte. Hij toont overtuigend aan dat agressieve mensen doorgaans een hoge eigendunk en een opgeblazen zelfbeeld hebben, op het arrogante af; ze worden dikwijls verteerd door gedachten hoe ze superieur aan anderen kunnen zijn. 'Het meest geschikte recept voor geweld',

1 Voor kritiekpunten op haar betoog zie mijn essay 'Gewelddadig eerherstel van mannelijke ondeugden' in *de Volkskrant* van 5 juni 1999.

2 De psycho-analytica Helen Block Lewis spreekt over een 'feeling trap' die een kettingreactie veroorzaakt van trots-belediging-vergelding, een 'humiliated fury'. Geweld is in haar ogen een reactie op verborgen of niet erkende vormen van schaamte (Scheff en Retzinger, 1991; Van Stokkom, 1998).

zegt Baumeister, 'is een gunstig beeld van zichzelf dat door iemand anders wordt uitgedaagd of ondermijnd.' Dit bedreigde 'egotisme', het gevoel voor gek te staan of vernederd te zijn, noodzaakt wraak te nemen en de kloof tussen gunstig zelfbeeld en slechte beoordeling te herstellen. Mensen met een kwetsbare hoge eigendunk, een zelfbeeld dat grote schommelingen ondergaat, zijn hypergevoelig voor ego bedreigingen. De kleinste aantasting van hun waardigheid kan al een agressief antwoord ontlokken. Daarentegen worden personen die rotsvast geloven in hun hoge of opgeblazen zelfbeeld, door niets bedreigd. Dat geloof maakt hen immuun voor ego bedreigingen. Ze zijn dan ook het minst geneigd tot vijandige, agressieve antwoorden, zelfs minder dan mensen met lage zelfachting (Baumeister, 1997, pp. 148 e.v.; zie ook Van den Brink in dit nummer).

Onzekerheid is dus een belangrijke factor. Mensen die een onzekere status hebben en niet weten welke plaats ze in de sociale hiërarchie innemen, zullen eerder ego bedreigingen ervaren. Zo wordt veel huiselijk geweld veroorzaakt door mannen die niet kunnen verteren dat hun vrouwen buitenshuis gaan werken. Zij worden door vrouwen ingehaald. Ook hogeschoolde mannen die een weinig voorspoedige carrière hebben, vertonen relatief veel geweld. Zij voldeden niet aan de hoge verwachtingen zodat hun ego werd bedreigd (idem, p. 145; zie ook Campbell en Muncer, 1994).

Geweld bij mannen prestige-gericht

Volgens Baumeister zetten vrouwen ergernis, falen of teleurstellingen minder om in agressie. Vrouwen hebben vergeleken met mannen meer zelfkritiek en vertonen minder assertief gedrag. Voor mannen is het verleidelijker zichzelf een hoge mate van zelfachting toe te schrijven (idem, p. 137; zie uitvoerig Lane, 1991).

Ook andere verschillen tussen mannen en vrouwen zijn in dit verband relevant. Fysiek geweld bij mannen is voornamelijk functioneel: een bepaald doel bereiken, bijvoorbeeld materiële beloning, macht of prestige verwerven. Vrouwen daarentegen richten fysiek geweld voornamelijk op personen met wie ze een intieme relatie onderhouden; dat geweld is ook bedoeld om de persoon in kwestie emotioneel te raken (Mertens e.a., 1998, p. 34 e.v.). Vrouwelijk geweld is expressiever: boosheid willen ontlasten. Vrouwen worden bijvoorbeeld door frustratie, jaloersheid of misbruik tot geweld gedreven; de behoefte hun materiële of fysieke superioriteit te bewijzen is veel minder groot. Het is eerder een verzoek om hulp ('ik kan er niet meer tegen') dan een vorm van afdwingen ('doe wat ik zeg') (Campbell en Muncer, 1994).

Nu kunnen vrouwen hun boosheid lange tijd naar binnen blijven richten, vooraleer de woede tot uitbarsting komt. Mannen daarentegen richten (opkomende) woede directer naar buiten. Vrouwen zijn ook veel vatbaarder voor depressieve gemoedstoestanden dan mannen, met name

vrouwen in kansarme buurten. Ze trekken zich terug en gebruiken eerder anti-depressiva om hun frustraties of zelfhaat te onderdrukken. Daarentegen neigen mannen er meer toe hun depressieve gevoelens door alcohol, kicks, vandalisme of geweld te 'sublimeren'. Delinquentie van mannen en depressiviteit van vrouwen lijken dan ook, psychologisch gesproken, elkaars functionele equivalent (James, 1995, p. 86).³

Het geflatteerde ego van jongens en jonge mannen krijgt echter vooral in vriendengroepen gestalte. In gezelschap van groepsgenoten proberen jongens stoer te zijn, terwijl meisjes eerder proberen aardig te zijn. Terwijl jongens een hogere status binnen de groep proberen te bereiken en daartoe herhaaldelijk intimiderend of agressief gedrag gebruiken (druk uitoefenen), vermijden meisjes directe confrontaties. Ze azen minder op leiderschap en leren dat geweld ineffectief is om invloed te verkrijgen; geweld bedreigt de onderlinge harmonie. Ze gebruiken andere middelen om groepsleden klein te krijgen (roddelen; uitsluiting). Vriendengroepen van jongens zijn ook groter, publieker en hiërarchischer georganiseerd dan meisjesgroepen. Het groepsgevoel is in jongensgroepen ook groter (Harris, 1999, p. 247; Campbell en Muncer, 1994; Mertens e.a., 1998).

Jongens in de groep: een emotioneel keurslijf

Terwijl volwassen mannen doorgaans hebben geleerd over hun tekorten te praten en tactvol reageren op situaties van schaamte en gêne, kunnen jongens en jonge mannen vaak niet overweg met kwetsbare emoties zoals pijn, teleurstelling en angst. Met name in het bijzijn van andere jonge mannen hebben ze er veel voor over deze emoties niet te tonen. Dat zou een aantasting van het mannelijk zelfbeeld betekenen. Zou de man op dergelijke emoties betrappt worden of zou zijn 'zwakte' uitlekken dan vreest hij uit de groep te worden gestoten.

Wat zijn de kenmerken van dat onderlinge rolgedrag? Volgens een bekende typografie bestaat de standaard mannelijke rol uit vier elementen: 'No Sissy Stuff' (vermijden van al het vrouwelijke); 'The Sturdy Oak' (nadruk op onbuigzaamheid en fysieke hardheid); 'Give 'em hell' (uitdagingen onmiddellijk vergelden); en 'The Big Wheel' (in beslag genomen zijn door competitie en prestaties) (zie Archer, 1994; Betcher en Pollack, 1993).

Deze rolvoorschriften sluiten jonge mannen op in een emotioneel keurslijf: niet in staat zijn angst, toewijding of kwetsbaarheid te tonen. Een onaangedane of heerszuchtige façade moet 'inferieure' gevoelens verbergen. Steeds wordt het zelf afgeschermd zodat de jongens zichzelf immuun maken voor schaamte-ervaringen. Met deze onaangedane houding – *coolness* – kan de schijn van onafhankelijkheid worden opgehouden: je kunt voor jezelf opkomen, initiatief nemen of tot manipulatie

3 De klassieke formule van Lombroso dat mannen tot delinquentie neigen en vrouwen tot prostitutie lijkt minder overtuigend.

over gaan. *Cool* gedrag duidt ook op het vermogen in dreigende of risikante situaties controle te houden en zwakte en onzekerheid te maskeren.

Jongens en jonge mannen – met name degenen die een reputatie te verliezen hebben – stellen zich er op in dat ze op ieder moment vernederd, afgetroefd of ingepakt kunnen worden. Overal liggen schaamte en schande op de loer en kan zelfachting omlaag worden gehaald. Ze verwachten hard aangevallen te worden en reageren navenant. Andere mannen worden dus competitief en met wantrouwen bezien. De heersende attitude is: 'hem pakken voor hij mij pakt'. Een kleine vorm van kritiek of een weigering wordt dikwijls als een frontale aanval op zelfachting ervaren. Met name wanneer heteroseksuele prestaties in twijfel worden getrokken, weten jongens zich in hun mannelijkheid bedreigd (Goodey, 1997; Bouw, 1991).

Door hun innerlijke onzekerheden moeten jongens zich steeds opnieuw testen en bewijzen (Gilmore, 1990, p. 17). Groot is de schande wanneer ze zich publiekelijk een verlies aan status moeten laten welgevalven. Dit besef van publieke kwetsbaarheid, in het bijzijn van toeschouwers voor gek kunnen staan, neemt jongens geheel in beslag. Allerlei wraak-fantasieën spoken door hun hoofd. Een nederlaag accepteren is onmannelijk, een teken van zwakte en onderdanigheid.

Kortom, jonge mannen zijn voor het ontwikkelen van een persoonlijke identiteit veel meer aangewezen op het vertonen van bravoure en fysieke kracht dan jonge vrouwen. Vooral in groepen kunnen ze zich geen vriendelijk gedrag veroorloven. De groepsdruk vereist dat ze zich stoer en onaangetaan gedragen. Dat houdt de schijn op van kracht, onafhankelijkheid en controle; 'afgaan' of 'in de maling worden genomen' kunnen niet worden geduld.

Mannelijkheid: devaluatie en revaluatie

Tot zover enkele problematische aspecten van het mannelijke ego. Zijn er nu aanwijzingen dat de onzekerheid van jongens en jonge mannen de laatste decennia is toegenomen en dat hun zelfbeeld geflatteerde vormen heeft aangenomen zoals Komter veronderstelt? Is hun frustratiedrempel verlaagd? Kunnen ze tegenvallers en mislukkingen minder goed verdragen waardoor ze eerder overschakelen op agressief gedrag?

Ik bespreek eerst enkele globale ontwikkelingen waardoor het traditionele beeld van mannelijkheid is gedevalueerd. Vervolgens schets ik enkele ontwikkelingen waaruit blijkt dat stoer mannelijk gedrag weer meer maatschappelijke bijval krijgt. Deze uiteenzetting is schetsmatig en tentatief van aard.

Ten eerste heeft de samenleving minder behoefte aan fysieke kracht en lichamelijke weerbaarheid. Fysiek sterke mannen kunnen hun mannelijkheid niet meer op traditionele manieren bewijzen. Fabrieksarbeid en de fysieke kracht en volhardendheid die daarbij horen, hebben plaats

gemaakt voor dienstverlenende arbeid waarin sociale en communicatieve vaardigheden van belang zijn. Veel mannen slagen er niet in zich deze vaardigheden eigen te maken en hebben er moeite mee dat fysieke kracht en hardheid minder maatschappelijk worden gewaardeerd (Hall, 1997).

Op de tweede plaats heeft de traditionele patriarchale rol (kostwinner-schap; bescherming bieden; gezag afdwingen) sterk aan belang ingeboet. Thuis wordt van mannen verwacht een invoelende vader te zijn. Feminien gedrag – attent en invoelend zijn, je kwetsbaar opstellen, praten over je tekorten – wordt meer en meer vanzelfsprekend gevonden. In deze ‘feminie omgeving’ is het ook voor jongens moeilijker geworden zichzelf te bewijzen en ‘mannelijke’ autonomie te verwerven. Jongens kunnen zich minder met hun vader identificeren en kunnen weinig van hem leren. Hij staat lang niet altijd model voor de robuuste, onafhankelijke man. Om die reden trekken jongens zich vaak emotioneel terug en vluchten eerder naar vriendengroepen. De kloof tussen stoer gedrag in de *peer group* waarin ze zich wel op een mannelijke manier kunnen bewijzen en responsief gedrag in het ouderlijk huis wordt groter (Krugman, 1995).

Jongens en jonge mannen moeten aan tegenstrijdige rollen beantwoorden. Aan de ene kant moeten ze voldoen aan de ‘respectabele’ manieren van mannelijk gedrag: de competitie met anderen aangaan, goed presteren en zich onafhankelijk tonen. Om daaraan te voldoen moeten allerlei kwetsbaarheden en angsten worden overwonnen. Aan de andere kant is er de voortdurende behoefte aan samenwerking en verbondenheid met anderen. Ook van jongens wordt verlangd meegaand en responsief te zijn. Dat vereist je kwetsbaar maken, om hulp vragen en open kunnen praten over pijnlijke gevoelens. De traditionele maatstaven van mannelijkheid zoals het ‘oplossen’ van problemen door te dreigen of te dwingen, zijn dus onverenigbaar met hedendaagse verwachtingen.

Mannelijk vertoon wordt dus niet op prijs gesteld. Veel mannen zullen zich hierdoor onzeker voelen; hun zelfbeeld blijkt minder waard te zijn dan ze hoopten of verwachtten. De innerlijke conflicten die er uit voort-spruiten – bijvoorbeeld het schaamtegevoel als men beseft afhankelijk van vrouwen te zijn – dwingt mannen er vaak toe zich terug te trekken of de zelfverwijten en frustraties te compenseren door impulsieve of dwangmatige reacties: vluchten in werk, sport, actie of alcohol- en drug-gebruik (Krugman, 1995, pp. 94 e.v.). Daarmee wordt de aandacht van het zelf afgeleid en op prestaties en kicks gericht. De machteloosheid wordt dus omgezet in kortstondige momenten van superieure gevoelens. Sportvelden, kroegen en uitgaancircuits bieden daartoe de gelegenheid: domeinen waarin mannelijkheid demonstratief kan worden getoond (zie De Haan, 1999; Van Oosten, 1998). Overigens zijn er aanwijzingen dat ook meisjes en jonge vrouwen steeds meer deze route nemen om zich van depressieve gevoelens te ontdoen (James, 1995, p. 90).

In het domein van vrije tijd is dan ook een revitalisering van mannelijkheid waarneembaar. De media en de cultuurindustrie lopen voorop bij deze revaluatie van mannelijke ideaalbeelden. In muziek, films en sport wordt lichamelijke *exposure* nadrukkelijk in de etalage gezet; mannelijke ondeugden als onbuigzaamheid en rauwheid hebben de laatste twee decennia een opmerkelijk eerherstel verkregen.

In films en reclame wordt mannelijkheid niet meer vereenzelvigd met het vervullen van patriarchale verplichtingen. De patriarchale man wordt als oud, vaderlijk, zwak en corrupt afgeschilderd; zijn gezag heeft afgedaan. De patriarch heeft plaatsgemaakt voor een ander mannelijk oerbeeld: de krijger. Zij het dat het om een nieuwsoortig, individueel opererende krijger gaat die zich in het sport-, seks- en uitgaansleven moet bewijzen. Deze superman keert zich tegen de hoeders van maatschappelijke orde en tegen de 'hoge' cultuur, en kiest voor een vrijgevochten, hedonistisch bestaan dat aan het economische domein lijkt te zijn onttrokken (Steinert, 1997). Het mannelijke ideaalbeeld is dus verlegd naar de vrije tijd: op avontuur gaan en zich buitenshuis laten gelden. De 'echte man' ageert voortaan tegen het gezin en de suffige huiselijke sfeer.

Het ligt voor de hand dat jongens en jonge mannen zich sterker zijn gaan identificeren met filmsterren, voetballers en popzangers die een *cool* en onkwetsbaar imago tentoonspreiden. Met name wanneer ze zich onzeker voelen is het verleidelijk zich te identificeren met onverschrokken rolmodellen. Ze kunnen daardoor hun angst overwinnen en krijgen een gevoel van macht (zie Bol e.a., 1998, p. 64). Het zelfbeeld wordt opgepompt en moet aan het ideaal van de macho-helden voldoen. Jongens leren aldus de competitie aan te gaan en agressief te antwoorden op aanvallen op hun zelfrespect. De rolvoorbeelden leren ook dat actie lonend is: sport, riskant gedrag, vandalisme – in een woord *acting out* – vergroten het prestige.

Mannelijk vertoon in gemarginaliseerde en welgestelde milieus

Zoals gezegd is deze schets grofmazig. De feitelijke ontwikkelingen zijn veel gecompliceerder. Zo heeft de ontwikkeling van het nieuwe, op vrijetijdsactiviteiten gerichte mannelijke ego zich in kansarme maatschappelijke lagen anders voltrokken dan in de middenlagen. Laagopgeleide en hoogopgeleide jonge mannen geven heel anders vorm aan dat mannelijk imago. Enige precisering is nodig.

Ik zal een onderscheid aanbrengen tussen agressief gedrag van enerzijds jongens en jonge mannen in de stedelijke gemarginaliseerde milieus (waaronder veel allochtonen)⁴ en anderzijds 'aangepaste' schoolgaande jongens in de middenklassen. In beide groepen lijkt gewelddadig

4 Qua lokatie en omstandigheden vindt de groei van jeugdgeweld voornamelijk plaats in achterstandswijken van de grote steden (zie De Haan, 1997).

gedrag zich de laatste decennia te hebben verhard.⁵ Ik geef summier aan welke factoren daaraan mogelijk hebben bijgedragen. Overigens fungeren de twee groepen als ideaaltypisch model. In werkelijkheid bestaan er allerlei tussengroepen en mengvormen van agressief gedrag.

Kansarme probleemjongens: snel geld maken

Probleemjongens uit kansarme lagen beginnen doorgaans al in de vroege kinderjaren met delinquent gedrag. Zij blijven ook na de tienerjaren in dat gedrag volharden.⁶ Voor deze jongens die reeds vroeg een zelfstandige, op de straat afgestemde levenswijze ten toon spreiden, is vechten een in zichzelf bevredigende bezigheid. Jongens die slecht of onbeholpen vechten – of geen seksistische of discriminerende opmerkingen maken als dat moet – worden daar op aangekeken. Ze slagen er niet in *cool* te blijven. *Coolness* is sterk verbonden met eer: een fysiek dominante houding tentoonspreiden die buitenstaanders afschrikt of op een afstand houdt. Eer dwingt ertoe aan negatieve ervaringen onmiddellijk aanstoot te nemen, gezichtsverlies te wreken en 'mindere' personen zoals 'watjes' of meisjes op hun plaats te wijzen (Anderson, 1998; Polk, 1994). Het verlagen van anderen betekent automatisch dat je zelf promoveert. Alles staat in dienst van statusbevestiging of statusverhoging. In die zin handelen deze jongens overconformistisch. Ze bedrijven mannelijkheid veel serieuzer dan jongens uit de middenklassen en maken minder gebruik van ironie of sarcasme. Overigens kan de *cool pose* ook geïmideerd worden als een attitude waarmee achterstelling, onmacht en schaamte – met name het onvermogen als kostwinner te fungeren – kan worden gemaskeerd. Onaangedaan blijven is het bewijs dat ze de vijandige wereld kunnen trotseren.⁷

Voor jonge mannen uit marginale milieus – zowel autochtoon als allochtoon – bestaat het beloofde land uit de glitter en glamour van de te-

- 5 Een indicatie voor het toegenomen geweld van jongeren uit de middenklassen is dat het percentage vwo-havo scholieren (12 t/m 17 jaar) dat betrokken is bij vechtpartijen tussen 1990 en 1996 is toegenomen van ongeveer 5 tot 15 procent. Ook de percentages voor 'iemand lastig vallen' en 'iemand met een wapen verwonden' zijn sterk gestegen (zelfrapportage-gegevens, zie Van der Laan e.a., 1998).
- 6 Moffitt (1997) maakt een onderscheid tussen *life-course-persistent-offending* en *adolescent-limited-offending*. Die twee patronen van delinquent gedrag zijn niet automatisch representatief voor probleemjongens in respectievelijk gemarginaliseerde lagen en middenlagen. Wel is het opmerkelijk dat risicogedrag voor de leeftijdsgroep tussen zes en elf jaar het beste voorspeld wordt door onder andere lage sociaal-economische status van het gezin en antisociale ouders. In de leeftijdsgroep tussen twaalf en veertien jaar daarentegen wegen factoren als zwakke sociale banden en antisociale leeftijdsgenoten het zwaarst (Lipsey en Derzon, 1998; zie ook Bol e.a., 1998, p. 73).
- 7 Majors en Mancini Billson (1992) wijzen erop dat *coolness* oorspronkelijk een houding was die negers tijdens hun werk op de plantages beschermde tegen de vele vernederingen die zij moesten ondergaan. Lange tijd heeft de *cool pose* voor zwarten gefungeerd als façade die zekerheid verschafte in een vijandige wereld.

levisie. Ook in uitgaanscentra komen ze in aanraking met de extravagante leefstijlen en overdadige rijkdom. Het zelfbeeld wordt ontleend aan het verwerven van dure goederen zoals auto's, stijlvolle kleren en zaktelefoons. Het bezitten van dure en modieuze goederen betekent dat men gehoord en gezien wordt. Jonge mannen willen superconsumenten zijn: uitgaan, hun kleren laten spreken, een stijl van consumeren die de schande van puberale onmacht ongedaan kan maken. Wie kan uitgeven, wie zich alles kan permitteren, voldoet aan het beeld van 'snel leven' (Sansone, 1992; Van Gemert, 1998). Jongens en jonge mannen gaan zich hierdoor vereenzelvigen met groepen die geld gemakkelijk kunnen uitgeven. Ze staan onder grote sociale druk snel geld te maken en worden onverschillig voor het gebruik van grof geweld. De mannelijke maatstaven, ontdaan van traditionele wegen naar respect (een baan, vooruitkomen, en een groot gezin) worden aldus verlegd naar drugdealen, roven en geweld. Het leven bestaat uit een serie kicks, onmiddellijke consumptie, de bevrediging burgers schrik aan te jagen en met wapens indruk te maken. Deze korte momenten van macht vormen een compensatie voor het monotone en uitzichtloze bestaan in het gemarginaliseerde milieu (Colison, 1996; Hagedorn, 1998; Van de Bunt en Beijers, 1993).

Kansrijke probleemjongens: acting out

Vergeleken met jongens uit marginale milieus hebben jongens uit de middenklassen veel meer mogelijkheden om hun zelfachting te vergroten en maatschappelijk hoger op te komen. De reputatie die aan fysieke kracht wordt ontleend, is minder cruciaal: ze hoeven minder op mannelijke dwang en agressie terug te vallen. Het traditionele, lichamelijke eergevoel speelt nauwelijks een rol (Messerschmidt, 1993).⁸

In de middenklassen blijft delinquent gedrag doorgaans beperkt tot de adolescentie-fase. In die fase nemen probleemjongens het wangedrag van (vaak wat oudere) straatgeoriënteerde jongens over: uit verveling of sensatiezucht gaan vechten of regels overtreden. Jongens die zich in de vroege adolescentie bevinden worden als een magneet aangetrokken tot de meer ervaren delinquente jongens die een populaire status hebben. Omgang met deze 'vrije' jongens geeft toegang tot een volwassen status, macht en privilege (Moffitt, 1997).

Jongens – en dat geldt niet minder voor meisjes – zijn koopkrachtig en komen op steeds vroegere leeftijd in aanraking met een speciaal voor hen geproduceerde jongerencultuur. Mede daarom willen ze als volwassene aangesproken worden; ze zijn veeleisend, gaan conflicten aan en

8 Volgens de antropoloog David Gilmore moeten mannelijke ideologieën worden begrepen als aanpassingen aan de (economische) omgeving. Hoe harder het bestaan en hoe schaarser de bestaansbronnen, hoe sterker mannelijkheid wordt benadrukt en als doel gesteld (Gilmore, 1990, p. 186). Anders gezegd, in economisch precare situaties is agressie voor mannen noodzakelijk om te overleven.

staan op hun strepen. Maar ondanks hun mondigheid en ogenschijnlijke zelfverzekerdheid maken jongens nog geen deel uit van het volwassenenleven en de opgaven die daarbij horen (huwelijk, financiële verantwoordelijkheid). Het feit dat ze ver verwijderd zijn van een sociaal volgroeid-zijn is hen pijnlijk duidelijk. Om die reden is *acting out* een effectief middel om te bewijzen dat ze onafhankelijk kunnen handelen en nieuwe uitdagingen aan kunnen. Elke drug die wordt geslikt, of auto die wordt gestolen is een bewijs dat ze de kinderperiode achter zich hebben gelaten. Ze zijn in staat gebleken de eisen van volwassenen naast zich neer te leggen, en zonder ouderlijke toestemming te handelen. Ook de initiatie in de wereld van alcohol en drugs symboliseert onafhankelijkheid en *coolness*.

De *cool pose* komt tot uitdrukking in geraffineerd *streetwise*-gedrag, grote-stad-bluf en onaangedaan blijven tijdens stunts en riskante acties. Je bent een 'ware man' als je bewezen hebt iets speciaals of gek te kunnen. Het gaat erom nieuwe ervaringen op te zoeken en grenzen te verleggen, ook omdat jongens hun fysieke krachten nooit werkelijk getest hebben. Fysiek geweld is dan ook eerder een afgeleide van groepsspel, van collectief *acting out* gedrag. Ook dreigen, afschrikken en 'afzeiken' worden geassocieerd met fun en spel. Hoe meer sarcasme en *sick jokes*, des te groter het aanzien (zie Best en Kellner, 1998).

Slot

Het agressieve gedrag in de twee onderscheiden groepen wijkt sterk van elkaar af. In de eerste groep maakt het geweldgebruik deel uit van de subculturele normen van eervol en manhaftig gedrag (dikwijls vanuit een gefrusteerd en gedepriveerd gemoed), in de tweede groep gaat het meestal om impulsief *acting-out* gedrag (ontladingsgeweld). Is *coolness* in gemarginaliseerde milieus vaak een overlevingsstrategie die onmacht en achterstelling moet maskeren, in de middenklassen moet *coolness* eerder onzelfstandigheid maskeren.

Maar er zijn ook overeenkomsten. Het ophouden van de mannelijke reputatie vormt het doorslaggevende motief om zichzelf te bewijzen en eventueel geweld te gebruiken. De vrees af te gaan leidt in beide groepen tot een koppige ontkenning van de realiteit en van eigen vermogens, en tot onverschilligheid voor de gevolgen.

Bovendien lijkt mannelijkheid in beide maatschappelijke lagen expressievere vormen te hebben aangenomen. Lichaamskracht, actie en 'snel leven' lijken op alle probleemjongens veel aantrekkingskracht uit te oefenen. Dit expressieve masculinisme is op straat en in uitgaanscentra goed waarneembaar. Sommige jongens tonen hun onverschrokkenheid en maken zichzelf meer dan zichtbaar door boosheid en protest te etaleren. Provoceren en opzichtig negeren van regels worden een sport. Dat expressieve gedrag roept sneller irritatie op en lokt vlugger confrontaties uit. Onberekenbaar gebruik van geweld is er het logisch gevolg van (zie Bieleman e.a., 1998).

Sinds de macho-man in films, sport en commerciële media als ideaal rolmodel is gaan fungeren, heeft masculien vertoon veel aan kracht gewonnen. Mannelijkheid wordt niet meer vereenzelvigd met arbeid of patronage maar met stoer en opzichtig vrijetijdsgedrag. Het teloorgaan van het patriarchale mannelijke ego lijkt ruimschoots gecompenseerd. De identiteit van jongens en jonge mannen – het gevoel mee te tellen en erkend te worden – wordt afhankelijker van normen als snel geld uitgeven, ruig consumeren en lichamelijke *exposure*.

Dit vergrote ego beperkt zich niet tot jonge mannen. Het opgeblazen zelf – en de daaraan verwante lagere frustratiedrempel – lijkt zich ook in oudere leeftijdsgroepen en bij vrouwen sterker te hebben ontwikkeld. Zoals Komter aangeeft: het uitvergrote ego lijkt de hele samenleving te hebben doortrokken (zie ook Van den Brink in dit nummer). Zo lijken ook meisjes en jonge vrouwen meer in de ban geraakt van stoer en tof gedrag, de ruwe mannelijke straatstijl en zelfverzekerde schreeuwtaal (zie Mertens e.a., 1998, pp. 39, 52). Zo verwonderlijk is dat niet. In een geïndividualiseerde, marktgeoriënteerde samenleving worden mensen gestimuleerd zich assertiever te gedragen; ze worden meer uitgedaagd tot profilering en prestaties, te 'winnen' en meteen te 'scoren'. Tegelijkertijd lijken ze kwetsbaarder voor tegenslag of falen. Wat Emile Durkheim reeds voor gefortuneerde mensen opmerkte, geldt hier ook: hoe machtiger men zich voelt (en hoe meer men er aan gewend is zijn zin te krijgen), des te intolerabel lijkt alle inperking. Meer en meer mensen lijken zich onvrij te voelen wanneer ze belemmeringen ondervinden – op je beurt moeten wachten of in de file beleefd blijven.

Of deze verlaagde frustratiedrempel bij doorsnee-burgers daadwerkelijk tot meer geweld leidt is echter de vraag. Want zij lijken tegelijk – en anders dan probleemjongens – gevoeliger geworden voor geweld. Wreedheid en schending van persoonlijke integriteit roepen meer afkeer op (Van Stokkom 1997). Bovendien is het de vraag of burgers wel grote schommelingen ervaren in hun zelfbeeld. Zoals betoogd is vooral innerlijke onzekerheid bepalend of frustraties worden omgezet in agressief gedrag.

Literatuur

Anderson, E.

The social ecology of youth violence
In: M. Tonry en M.H. Moore (red.),
Youth violence, Crime and justice, 24^e
jrg., The University of Chicago Press,
1998

Archer, J.

Violence between men
In: J. Archer (red.), *Male violence*,
Londen/New York, Routledge, 1994

Baumeister, R.F.

Evil; inside human violence and cruelty
New York, W.H. Freeman and
Company, 1997

Best, S., D. Kellner

*Beavis and Butt-Head; no future for
postmodern youth*
In: J.S. Epstein, *Youth culture; identity in
a postmodern world*, Oxford, Blackwell,
1998

Betcher, R.W., W.S. Pollack

In a time of fallen heroes; the re-creation of masculinity
New York, Atheneum, 1993

Bieleman, B. e.a.

Aangeschoten wild; onderzoek naar jongeren, alcohol, drugs en agressie tijdens het uitgaan
Groningen, Intraval, 1998

Bol, M.W., G.J. Terlouw e.a.

Jong en gewelddadig; ontwikkeling en achtergronden van de gewelds-criminaliteit onder jeugdigen
Den Haag, Ministerie van Justitie, WODC-rapport nr. 174, 1998

Bouw, C.

Meisjes en misdaad

In: I. van der Zande (red.), *Het is meisjes menens*, Amersfoort, 1991

Brink, G. van den

Hoge eisen, ware liefde; de opkomst van een nieuw gezinsideaal in Nederland
Utrecht, NIZW, 1997

Bunt, H.G. van de, W. Beijers

'Irrationaliteit' als keuze; analyse van een dadergroep roofovervallers
Tijdschrift voor criminologie, 35^e jrg., nr. 4, 1993, pp. 378-395

Campbell, A., S. Muncer

Men and the meaning of violence
In: J. Archer (red.), *Male violence*, Londen/New York, Routledge, 1994

Collison, M.

In search of the high life; drugs, crime, masculinities and consumption
British journal of criminology, nr. 3, 1996, pp. 428-444

Gemert, F. van

Ieder voor zich; kansen, cultuur en criminaliteit van Marokkaanse jongens
Amsterdam, Het Spinhuis, 1998

Gilbert, P.

Male violence; towards an integration
In: J. Archer (red.), *Male violence*, Londen/New York, Routledge, 1994

Gilmore, D.

Manhood in the making; cultural concepts of masculinity
New Haven, Yale University Press, 1990

Goldberg, C.

Speaking with the devil; a dialogue with evil
New York, Penguin Books, 1996

Goodey, J.

Boys don't cry; masculinities, fear of crime and fearlessness
British journal of criminology, nr. 3, 1997, pp. 401-418

Haan, W. de

Menselijk geweld

Tijdschrift voor criminologie, nr. 2, 1999

Haan, W. de

't Kon minder; geweldscriminaliteit, leefbaarheid en kwaliteit van veiligheidszorg
Gouda Quint, Deventer, 1997

Hall, S.

Visceral cultures and criminal practices
Theoretical criminology, nr. 4, 1997, pp. 453-478

Hagedorn, J.M.

Gang violence in the postindustrial era
In: M. Tonry en M.H. Moore (red.), *Youth violence*, Crime and justice, 24^e jrg., The University of Chicago Press, 1998

Harris, J.R.

Het misverstand opvoeding. Over de invloed van ouders op kinderen
Contact Amsterdam 1999 (vertaling van *The nurture assumption* 1998)

James, O.

Juvenile violence in a winner-loser culture
Londen, Free Association Books, 1995

Komter, A.

Wie de buitenwereld minacht, vindt geweld gewoon
de Volkskrant 22 mei 1999

Krugman, S.

Male development and the transformation of shame

In R.F. Levant en W.S. Pollack (eds.), *A new psychology of men*, New York Basicbooks, 1995

Laan, P. van der, e.a.

Ontwikkeling van de jeugdcriminaliteit; periode 1980-1996

Den Haag, WODC, 1998

Lane, R.E.

The market experience

Cambridge University Press, 1991

Lasch, C.

The minimal self; psychic survival in troubled times

New York en Londen, Norton, 1984

Lipsey, M.W. en J.H. Derzon

Predictors of violent or serious delinquency in adolescence and early adulthood

In R. Loeber en D.P. Farrington (red.), *Serious and violent juvenile offenders*, Thousand Oaks, Sage 1998

Majors, R. en J. Mancini Billson

Cool pose; the dilemmas of black manhood in America

New York, Touchstone, 1992

Matt, E.

Episode und "Doppel-Leben"; zur Delinquenz Jugendlicher

Monatzeitschrift Kriminologie, 1995, nr. 3, pp 153-164

Mertens, N.M. e.a.

Meisjescriminaliteit in Nederland

Den Haag, Ministerie van Justitie, WODC-rapport nr. 169, 1998

Messerschmidt, J.W.

Masculinities and crime

Lanham Maryland, Rowman and Littlefield, 1993

Moffitt, T.E.

Adolescence-limited and life-course-persistent offending; a complementary pair of developmental theories

In: T.P. Thornberry (ed.), *Developmental theories of crime and delinquency*, New Jersey, Transaction, 1997

Oosten, N. van

Echte mannen komen niet meer aan de bak

De Volkskrant, 2 juli 1998

Polk, K.

Masculinity, honour and confrontational homicide

In: T. Newburn en B. Stanko (eds.), *Just boys doing business; men, masculinities and crime*, Londen en New York, Routledge, 1994

Sansone, L.

Schitteren in de schaduw

Amsterdam, Het Spinhuis, 1993

Scheff, T. en S. Retzinger

Emotions and violence; shame and rage in destructive conflicts

Lexington, 1991

Schuyt, C.

Kwetsbare jongeren en hun toekomst

Rijswijk, Ministerie van VWS, 1995

Steinert, H.

Schwache Patriarchen – gewalttätige Krieger

In: J. Kersten en H. Steinert (hrsg.), *Starke Typen; Iron Mike, Dirty Harry, Crocodile Dundee und der Alltag von Männlichkeit*, Jahrbuch für Rechts- und Kriminalsoziologie, Nomos, Baden-Baden 1997

Stokkom, B. van

Structureel vernederd; zelfrespect en criminaliteit

In: G. van den Heuvel en R. van Swaaningen (red.), *Criminaliteit en sociale rechtvaardigheid*, Ars Aequi Libri, 1998

Stokkom, B. van

Expressief masculinisme; over de toekomst van "zinloos" geweld

In: G.J.N. Bruinsma e.a. (red.), *Vooruitzichten in de criminologie*, Den Haag, NVK-jubileumbundel, SDU 1999

Stokkom, B. van

Emotionele democratie; over morele vooruitgang

Amsterdam, Van Gennep, 1997

Media en geweld

dr. P. Nikken*

De discussie over geweld in de media en de mogelijk schadelijke gevolgen daarvan op kinderen en jongeren is al zo oud als de weg naar Rome. Halverwege deze eeuw waren ouders sterk verontrust over de strips van Kapitein Rob, waarin de held op tekeningen onvervaard korte metten maakte met het gespuis en zo het recht deed zegeviëren. Niet lang daarna kwam de televisie en net als bij de bioscoopfilm rezen al snel de zorgen over het geweld dat nu in bewegende beelden gepresenteerd werd aan jonge kijkers. Recentelijk zijn er de nieuwe media: internet en computerspelletjes. Deze media geven kinderen en jongeren de mogelijkheid om zelf deel te nemen aan de gebeurtenissen op het scherm. En wederom is er ongerustheid over de mogelijk schadelijke effecten van het geweld in die elektronische media. In dit artikel wordt ingegaan op recente onderzoeken naar media en geweld en wordt een beeld geschetst van de wijze waarop jeugdigen in Nederland tegen het media-geweld beschermd gaan worden.

Is er meer geweld in de media?

Zowel in de bioscoop, op televisie, op video en in computerspelletjes worden de normen met betrekking tot het tonen van geweld met de loop der jaren steeds verder opgerekt. In zijn inaugurele rede bij het aanvaarden van het ambt van hoogleraar geeft Van der Voort (1995) aan dat het aantal geweldacties in gewelddadige bioscoopfilms steeds verder toeneemt. Die geweldacties, uitgeoefend door de helden in de film, worden ook steeds plastischer in beeld gebracht. Daarenboven is enige compassie met de slachtoffers van het geweld in bioscoopfilms steeds verder te zoeken. Integendeel, de boodschap van menige bioscoopfilm is juist dat het toebrengen van letsel geestig is; een boodschap die vaak met hilariteit door jeugdige kijkers wordt ontvangen.

De trend van meer plastisch en meer geromantiseerd geweld is eveneens waarneembaar in het televisie- en video-aanbod. Bioscoopfilms worden immers na enige tijd via die media voor een vertoning in de privésfeer aangeboden. Maar ook in het overige televisie-aanbod is een verharding waar te nemen. Bij voorbeeld in het genre van reality-tv waarin de camera met de politie, ambulance en brandweer meegaat, wordt steeds meer ingegaan op het harde geweld dat zich in de maatschappij voordoet. Dit soort programma's wordt bovendien steeds vroeger op de avond uitgezonden, zodat meer kinderen en jongeren ermee geconfron-

* De auteur is werkzaam bij de Stichting Jeuginformatie Nederland te Utrecht.

teerd worden. In het aanbod van op kinderen of jongeren gerichte commerciële zenders, zoals Fox Kids en Veronica, komen eveneens meer en meer gewelddadige series voor als 'Power Rangers', 'Hercules' en 'Xena', alsook weinig zachtzinnige tekenfilms van producenten als Saban (Nikken, 1994; 1999).

In het aanbod van computerspelletjes is tevens sprake van een verheviging van het geweld. Games als 'Doom' en 'Mortal Kombat' die begin jaren negentig als gewelddadig werden bestempeld, zijn inmiddels uiterst soft in vergelijking tot spellen die later op de markt verschenen, zoals de laatste versies van 'Quake', 'Tomb Raider', en 'Carmageddon'. Ook hier geldt dat er niet alleen meer geweld (of 'energie' volgens de bedenkers) in de spellen is te vinden, ook zijn de spellen beduidend realistischer in hun driedimensionele vormgeving en in de bijgevoegde geluiden.

Geweld als publiekstrekker

De tendens om steeds agressievere media-inhouden te produceren wordt voor een groot deel ingegeven door marktmechanismen. Bij de introductie van de eerste commerciële televisiezenders, als RTL4, werd de strijd tussen publieke en commerciële zenders om de kijkcijfers vooral beslecht met het inzetten van soaps en veel spelprogramma's. Maar de meer recentelijk geïntroduceerde zenders SBS 6, Fox8 en Veronica voeren het gevecht om marktaandeel en kijkdichtheden alsnog door veelvuldig terug te vallen op de traditionele publiekstrekkers: seksprogramma's, sportuitzendingen en veel programma's vol actie, avontuur en geweld. Bioscopen proberen op hun beurt het aan de televisie verloren publiek terug te winnen met bloedstollende actiefilms vol spanning en sensatie.

Geweld in de media mag misschien een probaat middel zijn om kijkers naar de televisie of bioscoop, of spelers naar de games te trekken, het is geen voldoende voorwaarde voor de attractie van films, programma's en computerspelletjes. Als dat het geval zou zijn, zouden alle populaire televisieprogramma's, films en spelletjes gewelddadig zijn, en zouden alle gewelddadige media populair zijn. Het publieke debat over gewelddadige (televisie)films en videospelletjes ten spijt, behoren de meest bekeken programma's nog altijd tot de genres van humor, nieuws en soaps. En ook in de bioscoop doen films met humor en romantiek het niet slecht, terwijl platform-computerspelletjes als Marioland al tijden tot de meest favoriete spellen van kinderen gerekend mogen worden. Kortom, lang niet altijd en lang niet iedereen kijkt met plezier naar gewelddadige mediaproducten. Enige relativering over mediageweld is op z'n plaats.

Liefhebbers van mediageweld

In de regel zijn jongens en mannen meer geneigd met plezier te kijken naar (video)films of televisieprogramma's met geweld, dan meisjes en vrouwen. Dit betekent overigens niet dat vrouwen of meisjes in het geheel geen voorkeur hebben voor agressieve mediaproducten. Volgens Groebel (1997), die de populariteit van videofilms onderzocht, zeggen evenveel jongens als meisjes (42%) in de leeftijdsgroep van zeven tot zeventien jaar graag naar horror-videofilms te kijken. Dergelijke films worden vooral bekeken vanwege de spanning, en niet zozeer vanwege een rolvoorbeeld van de helden uit de film.

Actie- en misdaadfilms en science-fiction films zijn blijkens de studie van Groebel daarentegen wel meer geliefd bij jongens (respectievelijk 82 en 24% zegt ze graag te zien) dan bij meisjes (respectievelijk 53 en 9% ziet ze graag). Volgens een recent onderzoek naar de opvattingen van jongens en meisjes over computerspelletjes worden agressieve videospelletjes door jongens in de leeftijd van acht tot twaalf jaar eveneens beduidend hoger gewaardeerd dan door meisjes, terwijl de laatsten in vergelijking met jongens een significant hogere waardering hebben voor niet-agressieve spellen (Nikken, 2000; Nikken, De Leede e.a., 1999). De aanwezigheid van agressie in spelletjes is bovendien een belangrijke voorspeller voor het plezier dat kinderen beleven aan het spelen van computerspellen. Met name voor jongens zijn bloed, vechten, actie en griezelen belangrijke kenmerken die het plezier van het spelen verhogen, gevolgd door de uitdaging die spellen bieden.

De voorkeur voor agressieve media hangt niet alleen samen met het geslacht, maar is ook gerelateerd aan andere kenmerken van kinderen. Volgens Van der Voort (1982) zijn de liefhebbers van televisieprogramma's met geweld eerder aan te treffen bij oudere kinderen (met name groep acht van de basisschool), bij kinderen die het wat minder goed op school doen, bij kinderen van ouders die zich minder zorgen maken om geweld in de media, bij kinderen die zich sterker identificeren met de helden uit geweldfilms, en bij kinderen die laconieker denken over het geweld in de programma's.

Waarom mediageweld geliefd is

Cantor (1998) noemt een aantal redenen die verklaren waarom jongeren of kinderen plezier beleven aan geweld in de media. In de eerste plaats wordt er naar geweld gekeken, omdat het opwindend is. Met name kinderen aan het eind van de basisschoolleeftijd en jonge adolescenten zijn het meest op zoek naar stimuli met een hoog sensatiegehalte. Naast speelgoed dat uitnodigt tot heel actief spelgedrag, voldoen films en series met actie en geweld aan de specifieke behoeften van die kinderen. Zeker wanneer kinderen kunnen beschikken over speelgoed dat gerelateerd is aan gewelddadige televisieseries zoals 'Action-man' of 'Power Rangers'

zal er een versterking optreden in de liefde voor dergelijke producten. Met het speelgoed kunnen kinderen het gedrag van de televisie-helden nabootsen en zo hun behoefte aan sensatie stillen.

In de tweede plaats zoeken kinderen graag gewelddadige media-beelden op, omdat het hen via identificatie de kans geeft zichzelf sterker te voelen. Vooral het nadoen van 'de held' biedt kinderen een kans om zich groter en belangrijker te voelen dan zij werkelijk zijn. Geweldscènes kunnen aansluiten op de fantasie van kinderen en hen het idee geven dat zij door middel van fysieke kracht problemen en moeilijkheden uit het echte leven kunnen overwinnen.

In de derde plaats kan een deel van de voorkeur van kinderen voor gewelddadige media verklaard worden uit het feit dat volwassenen dat soort media voor hen verbieden. Als reactie worden zulke 'verboden vruchten' dan juist aantrekkelijk. In de vierde plaats spelen de (gewelddadige) media in op socialisatieprocessen die tussen jongens en meisjes plaatsvinden. Meestal zijn de helden in gewelddadige films en computerspelletjes van het mannelijke geslacht, terwijl de slachtoffers vaker vrouwen zijn. Dergelijke media-inhouden bevestigen de traditionele opvattingen van jongens die alles durven en meisjes die beschermd moeten worden.

Een vijfde visie op de aantrekkelijkheid van mediageweld gaat ervan uit dat personen die van zichzelf gewelddadig zijn het sterkst geneigd zijn naar mediageweld te kijken, omdat zij daarin gedrag herkennen dat voor hen karakteristiek is. Op die manier zouden zij hun eigen gedrag en opvattingen kunnen goedkeuren. Een alternatief op deze visie is dat kinderen die in een agressieve omgeving opgroeien meer geïnteresseerd zijn in het aanschouwen van geweld, ofwel omdat het aansluit bij hun leefwereld, ofwel omdat zij er lessen uit kunnen trekken voor hun eigen leef-situatie. Tenslotte meldt Cantor (1998) dat mensen graag met mediageweld omgaan, omdat zij daardoor hun eigen angsten voor geweld leren beheersen. Deze opvatting wordt gestaafd door de bevinding dat kinderen inderdaad graag naar angstaanjagende of zelfs gruwelijke films willen kijken, mits zij beseffen dat het hen niet zelf overkomt, het geweld binnen bepaalde grenzen blijft en de film ook weer goed afloopt. Voor videospelletjes geldt hetzelfde. Het spelen van gruwelijke spellen is aantrekkelijk, zolang de speler weet dat het maar een spel is en weet dat hij of zij er ongeschonden van af komt.

Effecten van mediageweld

In de wetenschap – en dan met name de gedragswetenschappen – wordt heden ten dage niet langer de vraag gesteld óf het zien van gewelddadige beelden in films of op televisie schadelijke effecten heeft, maar wanneer de kans het grootst is op schadelijke effecten van dat soort beelden. Groots aangepakte meta-analyses die zijn verschenen in toonaangevende wetenschappelijke tijdschriften (Paik en Comstock, 1994; Wood,

Wong e.a., 1991) wijzen erop dat het zien van geweldbeelden inderdaad een stimulerend effect heeft op het agressief handelen van kinderen of jong adolescenten.

In deze studies is een overzicht gemaakt van de resultaten van duizenden onderzoeken uit de afgelopen dertig jaar naar de effecten van televisiegeweld op het gedrag van jeugdigen. De opvatting dat het zien van geweld een gunstig effect zou hebben op kinderen in de vorm van het bieden van een ontlading (catharsis hypothese) kan op basis van deze studies naar het rijk der fabelen worden verwezen. Er is geen enkele steun voor de opvatting dat het gespeelde televisiegeweld een uitlaatklep vormt voor kinderen waardoor zij minder agressief worden.

Voor het tegengestelde effect is wel steun gevonden. Het zien van geweld kan ertoe bijdragen dat kinderen zich meer agressief gaan gedragen. De grootte van zo'n stimulerend effect van televisiegeweld is echter afhankelijk van de ernst van het agressieve gedrag dat beïnvloed wordt. Het effect op crimineel gedrag waarmee de politie en justitie van doen hebben, zoals moorden en gewelddadige berovingen is weliswaar significant, maar gering. Met andere woorden, er is een verband tussen het zien van mediageweld en het voorkomen van delicten als moord, verkrachtingen, afpersingen en bankberovingen, maar de kans dat dat soort criminaliteit wordt versterkt door de televisie is niet uitzonderlijk groot. Geruststellend is dit echter niet, want als het gaat om ernstig crimineel gedrag is elk slachtoffer er een te veel (Van der Voort, 1997).

Het effect van televisiegeweld op niet-criminele agressieve gedragingen zoals vechten, schoppen, slaan en pesten is een stuk groter. Vooral gaat het dan om korte-termijn effecten. Direct na, of soms al tijdens het kijken laten kinderen zich leiden door het op het scherm getoonde agressieve gedrag. Ofwel wordt het geweld van de helden direct geïmiteerd, ofwel zijn kinderen door het geziene zodanig beïnvloed dat ze minder geneigd zijn om bij voorbeeld speelgoed met anderen te delen. Dergelijke conflicten worden dan al gauw met vechten en schelden beslecht. Het zijn met name dit soort agressieve gedragingen die leerkrachten op school en ouders thuis snel kunnen herkennen. Voor hen als directe opvoeders is het dan de vraag of het geïmiteerde gewelddadige gedrag nog in de onschuldige categorie van spel hoort, of dat kinderen het verschil niet meer zien tussen fantasiegedrag en werkelijk vervelend gedrag.

Het frequent zien van geweldbeelden kan er niet alleen toe leiden dat kinderen zich agressiever gaan gedragen, maar ook dat zij een vertekend wereldbeeld krijgen. Naarmate vaker naar geweldseries wordt gekeken, kan de idee ontstaan dat de werkelijkheid veel gewelddadiger is dan zij feitelijk is. Politie-series met gespeeld geweld en de zogenaamde reality-series wekken immers de indruk dat de politie zich vooral bezighoudt met het vangen van (zware) criminelen en opvangen van slachtoffers van geweld. In de werkelijkheid wordt de meeste tijd echter besteed aan bureauwerk en andere minder spectaculaire bezigheden.

Tabel: Invloed van programmakenmerken op drie typen effecten van geweldbeelden

Programmakenmerk	Effect van geweldbeelden		
	Angst	Afstomping	Agressief gedrag
Aantrekkelijke held			▲▲
Aantrekkelijk slachtoffer	▲▲		
Gerechvaardigd geweld		▲▲	
Niet gerechtvaardigd geweld	▲▲	▼	
Aanwezigheid van wapens			▲▲
Veel/gedetailleerd geweld	▲▲	▲▲	▲▲
Realistisch geweld	▲▲		▲▲
Beloning voor geweld	▲▲		▲▲
Bestrafing van geweld	▼	▼	
Pijn als gevolg van geweld			▼
Humor		▲▲	▲▲

NB: Geschatte invloeden zijn gebaseerd op besprekingen van sociaal wetenschappelijk onderzoek naar contextuele kenmerken van geweld:

▲▲ = vergroot het geweldeffect

▼ = verkleint het geweldeffect

lege cel = onvoldoende gegevens over de te verwachten invloed

Uit: Smith, Wilson, e.a. (1998), p. 13.

Daarnaast kan het zien van geweldbeelden ook effecten hebben op het normbesef van jeugdigen en de ideeën over geweld. In het meest gunstige geval boezemt het geweld nog angst in en krijgt de kijker een negatief idee van geweld. Wanneer kinderen en jongeren echter frequent geconfronteerd worden met geweldbeelden kan het ertoe leiden dat zij gaan wennen aan het geweld. Agressief gedrag wordt dan getolereerd en als een gewoon middel gezien om problemen op te lossen. In feite is er dan sprake van afstomping voor geweld; kinderen worden er niet langer emotioneel door geraakt.

Hoewel het zien van geweldbeelden ertoe kan leiden dat de kijker beïnvloed wordt in gedrag, houding en kennis over de wereld, is het niet zo dat jeugdigen automatisch, als door een injectienaald, beïnvloed worden door geweldbeelden in de media. Hiervoor hebben we al geconstateerd dat er tussen kinderen of jongeren zelf verschillen bestaan in de voorkeur voor mediageweld en daarmee voor de ontvankelijkheid voor invloeden daarvan. Voor de daadwerkelijke beïnvloeding moeten daarnaast films en televisieprogramma's ook aan bepaalde voorwaarden voldoen. In de tabel, overgenomen uit de National television violence study III (Smith, Wilson, e.a., 1998), is een overzicht gegeven van programmakenmerken die blijkens onderzoek van belang zijn voor het optreden van geweldeffecten.

Zoals uit de tabel blijkt is de kans dat jonge kijkers gewelddadig gedrag van televisie of films overnemen groter als het geweld uitgeoefend wordt door aantrekkelijke helden van de film of serie. Agressieve gedragingen vertoond door de slechte karakters worden per definitie afgekeurd; daar gaan kinderen en jongeren niet snel akkoord mee. Integendeel, als die geweld uitoefenen tegen een aardig slachtoffer kan het tot angsteffecten leiden. Ook van belang is of het geweld een realistische indruk maakt op de jonge kijker. Het geweld zoals dat in 'Tom en Jerry' voorkomt heeft daarom weinig effect, maar geweldacties in (in de beleving) realistisch ogende series als 'Xena' of 'Power Rangers' kunnen dat wel hebben. Enerzijds kan het ertoe leiden dat kinderen angstig worden van dergelijk realistisch geweld, anderzijds kan het hen ertoe aanzetten het geweld te imiteren. Effecten worden ook bevorderd wanneer het mediageweld in de film beloond wordt en als gerechtvaardigd wordt voorgesteld. Meer geweld in een film of televisieprogramma en een meer gedetailleerd beeld van dat geweld verhogen eveneens de kans op alle effecten: angstreacties, afstomping en imitatie van het gewelddadig gedrag. Tenslotte hebben gewelddadige films of series meer kans de jeugd negatief te beïnvloeden, wanneer de vervelende consequenties van geweldacties of een bestraffing van het geweld niet getoond worden. Met name in tekenfilms en in de meeste films met gespeeld geweld is dit aan de orde. Het frequent tonen van lijdende slachtoffers of het verdriet van de nabestaanden zou het kijkplezier immers in de weg kunnen staan. Het bagatelliseren van geweldacties met humor is daarentegen een kenmerk dat wel frequent wordt benut in films en televisieprogramma's en het optreden van geweldeffecten kan vergemakkelijken.

Voor computerspellen wordt aangenomen dat gelijksoortige kenmerken de kans op effecten verhogen. Een computerspel kan makkelijker negatieve effecten hebben naarmate het meer als realistisch ervaren wordt, tenminste tijdens het spel zelf. Ook faciliterend voor geweld-effecten is dat de 'goede' karakters het geweld toepassen en dat voor de agressieve daden punten worden toegekend. Tenslotte worden geweld-effecten in de hand gewerkt als het videospel aantrekkelijk is. Mede omdat kinderen of jongeren bij computerspellen zelf de geweldacties uitvoeren, ze de spellen inderdaad leuk vinden en de slachtpartijen beloond worden met punten en nieuwe levels, zou het kunnen dat computerspellen nog makkelijker tot negatieve effecten leiden dan televisieprogramma's.

Zorgen van ouders

Zowel in de media zelf als onder ouders zijn regelmatig zorgelijke geluiden te horen over de mogelijk schadelijke gevolgen van het zien van geweldbeelden door kinderen. Een recent onderzoek van de afdeling Kijk- en Luisteronderzoek van de NOS (Peeters en Valkenburg, 1999) heeft uitgewezen dat meer dan 80% van de ouders het belangrijk vindt

om te weten of er schadelijke elementen in een mediaproduct voorkomen. Met kennis over beelden van geweld, racisme, angstaanjagende scènes of bij voorbeeld grof gedrag kunnen zij hun kinderen beschermen tegen de invloeden van dergelijke beelden.

Overigens zijn die zorgen niet van deze dag, want reeds in het begin van de jaren negentig gaf de overgrote meerderheid van de ouders (87%) aan dat zij zich zorgen maken over een verkeerde invloed op kinderen en jongeren van bioscoopfilms (Aben en Vooijs, 1993). Ten aanzien van de Nederlandse Filmkeuring gaf toen 91% van de ouders aan dat zij de Filmkeuring een belangrijk instituut vonden. Naast de leeftijdsaanduiding diende vooral ook voorlichting verschaft te worden over de inhouden van bioscoopfilms en videobanden. Respectievelijk 95 en 75% van de ouders was het daarmee eens. Het keuren van televisiefilms werd toen door 42% van de ouders onderschreven. Volgens de recente NOS-peiling geven ouders nog steeds de voorkeur aan informatie over de inhoud van films, video's en televisieprogramma's boven een leeftijdsaanduiding. Anders dan in het onderzoek dat het bestaansrecht van de Filmkeuring als uitgangspunt nam blijkt in het door de publieke omroep uitgevoerde onderzoek dat ouders nu het meeste belang hechten aan een systeem voor televisieprogramma's (86% vindt dit belangrijk), gevolgd door video-films (85%). De classificatie van bioscoopfilms wordt overigens nog steeds door 80% van de ouders belangrijk gevonden.

Beleid inzake media en geweld

Een veelgehoorde mening die opgaat wanneer er in de media veel te doen is over excessief gewelddadige mediaproducten (bij voorbeeld 'Faces of Death' en 'Natural Born Killers') is een algeheel verbod op de verspreiding ervan. Zoals Van der Voort (1995) aangeeft is zo'n regeling niet wenselijk. Enerzijds vanwege het feit dat dan de overheidsensuur in ere wordt hersteld, anderzijds omdat een verspreidingsverbod een circuit van verboden – en dus aantrekkelijke – vruchten creëert.

In plaats van een verspreidingsverbod uit te vaardigen heeft de Nederlandse overheid ervoor gekozen om de verspreiding van mogelijk schadelijke mediaproducten zelf te laten reguleren door de omroepen, de video- en filmbranche en de distributeurs van videospelletjes. In november 1999 is daartoe het Nederlands Instituut voor de Classificatie van Audiovisuele Media (Nicam) officieel gepresenteerd. Naast de betrokken branches zijn daar de ministeries van VWS, Justitie en OCenW bij betrokken. Het Nicam heeft primair tot doel eenduidige criteria voor de toelaatbaarheid van geweld, porno of andere excessen voor de verschillende media te ontwikkelen. Die criteria moeten de uitzendende of producerende organisaties in staat stellen zelf te bepalen op welke tijdstippen en voor welke leeftijdscategorieën een programma, film, video of spelletje geschikt is. Het is de bedoeling dat ongeacht het medium waarlangs bepaalde beelden te zien zijn, de leeftijdsclassificatie hetzelfde is. Nu wor-

den elk van de media op eigen wijze geïnclassificeerd. Eveneens nieuw is het voornemen om een vierde leeftijdscategorie in te voeren, namelijk: geschikt voor *8 jaar of ouder*. In tweede instantie wil het Nicam dat de consument – ouders en kinderen zelf – op basis van informatie over een programma, computerspel of film zelf een bewuste keuze kan maken of een mediaproduct geschikt is voor jeugdige kijkers. Deze informatievoorziening zou dan naast de leeftijdsaanwijzing komen.

Het Nicam krijgt in de loop van het jaar 2000 gefaseerd gestalte. Gestart wordt met het onderbrengen van de huidige videofilmclassificatie. Vervolgens zullen het Strafrecht en de Mediawet voor de publieke en commerciële omroepen en de Wet op de Filmvertoning worden herzien, waarna de Nederlandse Filmkeuring wordt opgeheven.

Dat bij de informatievoorziening van de consument het accent moet liggen op de kwalijke kanten van mediaproducten staat buiten kijf, maar het is te overwegen dat het Nicam ook oog houdt voor het wijzen op de positieve kanten van mediaproducten. Juist om het positieve familie-imago van videotheek, bioscoop en televisie te bevorderen zou het goed zijn ook criteria te gebruiken waarmee de 'betere' mediaproducten gekwalificeerd kunnen worden. Opvoeders willen immers niet alleen weten wat ze hun kinderen moeten onthouden, maar willen ook weten welke films of televisieprogramma's wel aan kinderen getoond kunnen worden.

Voor video's is er inmiddels een bescheiden systeem om de betere koopvideo te promoten: de Cinekidklapper. In de praktijk heeft dit keurmerk echter nog weinig bekendheid en lijkt het er niet op dat de branche volledig overtuigd is van het nut. Maar al te vaak zijn de prijsstickers op de videodoos over de Klapper geplakt. Het Nicam zou als wettelijk instituut zo'n positieve informatievoorziening voor alle media kunnen organiseren en kan bovendien met meer macht elk van de brancheorganisaties van het nut ervan overtuigen.

Conclusie

Geweld in de media is zonder twijfel een van de factoren die bijdragen aan het geweld in de samenleving. Het mediageweld neemt bovendien in omvang en realisme toe. Daar staat tegenover dat er ook meer bewustwording is over het mediageweld en de rol die dat geweld speelt in het leven van kinderen en jongeren. In de wetenschap ligt daarom nu het accent op het zoeken naar de kenmerken van gewelddadige mediaproducten die faciliterend werken.

Binnen de media-branches is eveneens meer bereidheid te vinden om mee te werken aan het beschermen van jeugdige kijkers tegen gewelddadige producten. Het is te hopen dat het in Nederland gekozen systeem van zelfregulering inderdaad effectief is en ertoe bijdraagt dat ouders en kinderen bewust kunnen kiezen voor geschikte mediaproducten. In het verleden was lang niet iedereen daarvan overtuigd, omdat het systeem in feite inhoudt dat de slager zijn eigen worsten keurt en zichzelf een sanc-

tie mag opleggen mocht de gekeurde worst ondeugdelijk zijn. Voorstanders geven aan dat het systeem wel moet werken, want als de slager te veel ondeugdelijke worsten verkoopt blijven de klanten weg. Bovendien heeft de overheid aangegeven het systeem van zelfregulering nadrukkelijk te volgen en direct in te grijpen, wanneer het niet voldoende functioneert.

Vooralsnog heeft het Nicam nog heel wat werk te verzetten om ervoor te zorgen dat de branche echt terughoudend is bij het werven van kijkers. Thans is het nog al te vaak usance met ronkende teksten, die geheel voorbijgaan aan de schadelijke effecten van mediageweld, het publiek te verleiden tot het bekijken of kopen van gewelddadige mediaproducten, getuige bij voorbeeld de besprekingen van computerspelletjes in door de branche gesponsorde magazines: 'Grand Theft Auto 2 is een spel waarin het draait om je werkelijk zo asociaal mogelijk te gedragen. Is het leuk een bus te hijacken, passagiers op te pikken en maniakaal als een psychotische chauffeur rond te racen of je leven er vanaf hangt? Ja, dat is het!' (Spits, 23 november 1999, p. 17).

Literatuur

Aben, F., M.Vooijs

Opvattingen van jongeren en hun ouders over de Nederlandse Filmkeuring

Jeugd en samenleving, 23^e jrg., nr. 5, 1993, pp. 227-237

Cantor, J.

Children's attraction to violent television programming

In: Goldstein, J.H. (red.), *Why we watch; the attractions of violent entertainment*, New York, Oxford University Press, 1998, pp. 88-115

Groebel, J.

Video-geweld; een empirische analyse.

Justitiële verkenningen, 23^e jrg., nr. 3, 1997, pp. 38-47

Nikken, P.

Van 1 for You tot Zoekiejakkie; het op Nederland gerichte jeugdtelevisie-aanbod van de commerciële en publieke omroepen in de Benelux in 1993

Amersfoort, Stichting Jeugdweelzjins-informatie, 1994

Nikken, P.

Jeugdtelevisie in Nederland; de stand van zaken in 1997

Utrecht, Stichting Jeugdinformatie Nederland, 1999

Nikken, P.

Boys, girls and violent videogames

In: *Yearbook from the Unesco International Clearinghouse on children and violence on the screen*, (2000, in druk)

Nikken, P., N. de Leede e.a.

Game-boys and game-girls; opvattingen van jongens en meisjes over computerspelletjes

Utrecht, Stichting Jeugdinformatie Nederland, 1999

Paik, H., G. Comstock

The effects of television violence on anti-social behavior; a meta-analysis Communication research, 21^e jrg., 1994, pp. 516-546

Peeters, A.L., P.M. Valkenburg

Classificatie van audiovisuele media; wat willen ouders?

Hilversum, NOS-KLO, 1999

Smith, S.L., Wilson, B.J. e.a.

Violence in television programming overall: University of California, Santa Barbara study

In: *National television violence study; vol. 3*, Thousand Oaks, Sage publications, 1998, pp. 5-220

Voort, T.H.A. van der

Kinderen en TV-geweld; waarneming en beleving

Lisse, Swets & Zeitlinger, 1982

Voort, T.H.A. van der

Gezichten des doods

Leiden, Universiteit Leiden, 1995
(oratie)

Voort, T.H.A. van der

De invloed van televisiegeweld

Lisse, Swets & Zeitlinger, 1997 (derde herziene druk)

Wood, W., Wong, F.Y., e.a.

Effects of media violence on viewers aggression in unconstrained social interaction.

Psychological bulletin, 109^e jrg., 1991, pp. 371-383

Jonge mannen in groepen

Een geweldige combinatie?

dr. O.M.J. Adang*

Volgens de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling gaan bepaalde 'oudere jongeren' zich vooral onder invloed van genotsmiddelen, die vaak onmatig worden ingenomen, te buiten aan agressie en geweld. Het gaat hierbij vooral om jongens van 16 tot 24 jaar. Dit soort geweld wordt vrijwel altijd in groepsverband gepleegd en speelt zich vooral af rond uitgaanscentra en voetbalvelden. Adolescenten zijn geneigd groepen te vormen en om die reden is het niet verwonderlijk dat crimineel gedrag, waartoe adolescenten meer geneigd zijn, in groepen wordt vertoond. Vente en Michon (1998) stellen in een achtergrondstudie voor de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling dat normoverschrijdend gedrag gemakkelijker lijkt op te treden in een groep. Zij wijten dit aan het feit dat groepsleden elkaar opjuttten en er in dit soort groepen sprake is van verminderde individuele verantwoordelijkheid. In criminele en overlastveroorzakende jeugdgroepen komen sensatiezucht en impulsiviteit makkelijk tot uiting. Onderlinge aansporing en groepsdruk spelen in criminele jeugdgroepen een belangrijke rol bij dergelijk grensoverschrijdend gedrag (Hakkert e.a., 1998). Het behoren tot zo'n groep geeft status en aanzien en het is belangrijk gezichtsverlies te vermijden. Echte jeugdbendes vergelijkbaar met die in de Verenigde Staten zijn er in Nederland overigens niet.

Naast het grensoverschrijdend gedrag in min of meer 'vaste' groepen zijn er ook geweldsuitingen in meer tijdelijke, al dan niet spontaan gevormde collectiviteiten, bij voorbeeld rond voetbalwedstrijden. Al meer dan honderd jaar wordt met een beschuldigende vinger naar mensenmassa's gewezen: brave burgers zouden één worden met de massa en zich als gevolg daarvan irrationeel en gewelddadig gaan gedragen. De tijdelijke groepsvorming zou onder dergelijke omstandigheden vrijwel automatisch leiden tot een sterke groepsdwang, de-individualisering en geweld. Ook in de recente COT-rapportage naar aanleiding van de rellen en plunderingen bij het kampioensfeest van Feijenoord, wordt gewezen op het bekende begrip de-individualisatie. Hieronder wordt een tijdelijke psychische toestand verstaan waarin het zelfbewustzijn van mensen af zou nemen, waardoor zij eerder over zouden gaan tot regelloos gedrag, bij voorbeeld ernstig geweldgebruik (COT, 1999). Is

* De auteur is bioloog/etholoog en programmaleider onderzoek bij het LSOP Politie Onderwijs- en Kenniscentrum te Apeldoorn. Hij geeft leiding aan het onderzoeksprogramma 'Gevaarbeheersing' dat zich richt op de interactie tussen politie en publiek in lastige en potentieel gevaarlijke situaties.

deze definitie van het begrip de-individualisatie juist, of is de-individualisatie gewoon een moeilijk woord om te camoufleren dat we niet precies weten wat er aan de hand is? Wijken de processen in mensenmassa's fundamenteel af van die in andere menselijke groeperingen?

Voor het antwoord op die vraag maak ik deels gebruik van de resultaten van mijn systematische ethologische observaties tijdens voetbalwedstrijden en protestacties (Adang, 1998). Confrontaties tussen voetbalsupporters vormen de meest vergaande vorm van groepsgeweld die we op dit moment in de Nederlandse samenleving kennen. De groepen die zich bij die gelegenheden vormen zijn tijdelijk, de betrokkenen van de verschillende partijen – supporters, hooligans en politie-agenten – kennen hun 'tegenstanders' meestal niet persoonlijk en veel van de communicatie is non-verbaal. Door tijdens zoveel mogelijk gebeurtenissen waarnemingen te verrichten, was het mogelijk vergelijkingen te trekken tussen geëscaleerde en niet geëscaleerde situaties. Door de waarnemingen direct vast te leggen was ik voor de analyse van de gebeurtenissen niet afhankelijk van het geheugen van de direct betrokkenen, die tegelijk belanghebbenden zijn.

Voetbalvandalisme

Jonge mannen sluiten zich met andere supporters/voetbalvandalen aan om ter gelegenheid van voetbalwedstrijden gewelddadige confrontaties te zoeken met gelijksoortige, rivaliserende supporters. Hun gedrag lijkt gericht te zijn op het verwerven van prestige. Om hun doel te bereiken proberen ze veiligheidsmaatregelen zoveel mogelijk te omzeilen. Observaties 'van buitenaf' geven zicht op de dynamiek van het ontstaan en de escalatie van confrontaties tussen groepen supporters. Overigens weten wij nog niet genoeg van de processen die zich binnen de groepen voetbalvandalen afspelen. De publicaties die daarover verschenen zijn, zijn voor het merendeel afkomstig van journalisten (Buford, 1991; Van Gageldonk, 1996). De betreffende boeken zijn sterk anekdotisch van aard, maar geven desalniettemin een aardige kijk achter de schermen. Helaas zijn ze voor een groot deel gebaseerd op sterk gekleurde verhalen van de vandalen zelf. Omdat 'stoer doen' zo'n belangrijk onderdeel is van het wezen van de voetbalvandaal is het onmogelijk om vast te stellen waar waarheid overgaat in mythe en waar de vandaal zijn nieuwsgierige gesprekspartner ter wille heeft willen zijn met aangedikte of verzonnen verhalen over zijn veronderstelde heldendaden (Adang, 1999).

Voetbalvandalen gaan er prat op dat ze bepaalde 'regels' hanteren bij hun confrontaties. Elkaar steunen is uiteraard zo'n regel, niet weglopen voor je rivalen is een andere. Maar ook: met je blote handen vechten. En: geen onschuldige, niet-betrokken derden aanvallen. Zelfs: niet doorgaan op een hulpeloze rivaal die op de grond ligt. Een dergelijke erecode past bij een heldhaftig, ridderlijk ideaalbeeld, dat overigens in werkelijkheid niet bestaat. Schendingen van de regels zijn namelijk talrijk, zoals de

aanval op een gezin dat een vaantje in de auto had hangen, door supporters van een andere club. De lijst met onschuldige, niet betrokken slachtoffers is lang. Bij het incident van 1997 in Beverwijk, waarbij een Ajax-hooligan werd gedood door Feijenoord supporters, werden auto's van bezoekers van de zwarte markt in brand gestoken. En dan hebben we het nog maar niet over de mensen die niet meer naar een stadion durven, uit angst voor wat er kan gebeuren.

Alle hooligans lopen weg als het erop aan komt, als maar duidelijk is dat ze niet kunnen winnen. Omdat ze zo vaak van elkaar gescheiden worden en omdat de politie meestal confrontaties weet te voorkomen of direct weet te beëindigen kan de mythe van het niet voor elkaar weglopen in stand worden gehouden. Als dat een keer niet lukt, en enkelen echt blijven staan of ingesloten worden, tegen alle verwachtingen in, blijkt dat de vanden met zo'n situatie slecht om kunnen gaan. Beverwijk bewijst immers dat als niemand ze afremt vanden wel degelijk doorgaan op een hulpeloze rivaal die op de grond ligt. Uitzonderlijk was dat het in Beverwijk een dode tot gevolg had, maar ook in andere situaties was al gebleken dat een rivaal die hulpeloos op de grond ligt een ideaal slachtoffer is. Niet om dood te meppen, maar om met een snelle klap of trap te bewijzen dat je in de frontlinie bent geweest. Dat is belangrijk. En niet zonder risico, want de tegenpartij is over het algemeen niet alleen en de politie is meestal vlakbij.

Vrijwel vanaf het begin van het moderne voetbalvandalisme werden er wapens meegenomen. Uit die tijd, toen er nog niet gefouilleerd werd, stammen de beelden van vanden met fietskettingen op de tribunes. In de loop der jaren is het arsenaal uitgebreid met messen, knuppels, boksbeugels, bommetjes enzovoort. Naar eigen zeggen natuurlijk uitsluitend ter zelfverdediging. Door het gebruik van wapens hadden al eerder slachtoffers kunnen vallen, net zoals er in het uitgaansleven regelmatig doden en gewonden te betreuren zijn naar aanleiding van steekpartijen. Het belang van onderlinge steunverlening is de enige regel die echt geldt. Zonder onderlinge steunverlening zou er geen voetbalvandalisme zijn. Degene die zijn maten in de steek heeft gelaten hoort er niet meer bij.

Theorieën

In psychologische en sociologische theorieën over collectief gedrag zijn impliciet of expliciet een aantal veronderstellingen te vinden (vergelijk McPhail, 1991). Uniformiteit, irrationaliteit en gewelddadigheid zouden karakteristiek zijn voor collectief gedrag. Als je echter naar de confrontaties tussen groepen voetbalvanden kijkt, blijken die veronderstellingen onhoudbaar. De hooligans gedragen zich bij dergelijke gelegenheden niet allemaal op ongeveer dezelfde manier. Gemiddeld waren slechts drie tot vier personen actief betrokken bij gewelddadigheden. Het was zelfs in sterk geëscaleerde situaties heel zeldzaam dat meer dan vijftig personen of meer dan 10% van een groep geweld gebruikten. Andere

aanwezigen deden helemaal niets, keken alleen maar toe of lieten merken dat ze het geweld niet afkeurden: ze juichten, lachten of liepen letterlijk mee. Hoe minder risico er bestond, des te meer mensen meededen.

Dat er bij rellen veel mensen zijn die het wel leuk of spannend vinden dat er wat gebeurt (ook al kijken ze liever dan dat ze het zelf doen) hoeft geen verwondering te wekken. Niet alleen voetballiefhebbers gaan naar voetbalwedstrijden, maar ook die 'supporters' die aangetrokken worden door de kans op rotzooi en geweld verbonden aan risicowedstrijden. En tussen de mensen die deelnemen aan protestacties bevinden zich onder bepaalde omstandigheden juist diegenen die meer willen dan alleen maar hun mening uitdragen. Er is sprake van zelfselectie: degenen die geïnteresseerd zijn in geweld komen, degenen die daar niets van moeten hebben zullen eerder wegblijven. Net zoals mensen die een hekel hebben aan zonnebaden hartje zomer niet op het strand te vinden zijn.

In het algemeen blijkt dat mensenmassa's duidelijk geen eenheidsworsten zijn en dat ze minder aanstekelijk werken dan vaak gedacht wordt. Vooral jongens en jonge mannen in de leeftijd van 15 tot 25 jaar gebruiken geweld. Mannen in oudere leeftijdsgroepen en vrouwen zijn veel minder vaak gewelddadig tijdens rellen. Het beeld dat 'Jan-met-de-pet' in een massa makkelijk uit zijn bol gaat en enthousiast of verblind stenen gaat gooien is over het algemeen niet in overeenstemming met de werkelijkheid. De geweldplegers horen over het algemeen juist tot min of meer vaste en ervaren groepen: bij voetbalwedstrijden zijn het de zogenaamde 'risico'-supporters, bij protestacties personen die bivakmutsen opzetten om zich onherkenbaar te maken. Uit ander onderzoek is gebleken dat gewelddadige voetbalsupporters ook buiten het voetbal vaker geweld gebruiken dan de doorsnee voetbalsupporter.

Er is dan ook geen sprake van een massa-effect dat er voor zorgt dat mensen uitsluitend als gevolg van hun aanwezigheid in een massa makkelijker geweld gebruiken dan daarbuiten. Als er zo'n effect zou zijn dan zou de kans op geweld sterk toe moeten nemen als er meer mensen verzameld zijn. Daar is geen sprake van. Het overgrote deel van massale bijeenkomsten verloopt volstrekt gewelddoos. Toch hebben mensenmassa's een slechte naam. In een massa zou de persoonlijke identiteit van mensen verloren gaan en emoties zouden de plaats innemen van de rede. Het is natuurlijk zo dat er tijdens grote verzamelingen de nodige emoties worden geuit. Maar één van de belangrijkste redenen om onderdeel te vormen van een massa is juist: de gelegenheid om uiting te geven aan bepaalde emoties. Vreugde of teleurstelling bij een voetbalwedstrijd, kwaadheid of verontwaardiging bij protestacties. Desondanks maken mensen in een massa nog steeds keuzes voor het soort gedrag dat ze vertonen. Degenen die kozen voor geweld bleken zich vaak voorbereid te hebben: zij hadden projectielen, wapens of vermomningsmiddelen van huis meegenomen. Dat wijst op overleg en welbewust handelen.

Ook was er sprake van risicobewustheid: de meeste mensen kozen niet voor gedrag dat voor henzelf risico op kon leveren. Dat is zo gek nog niet. Helemaal duidelijk was dat in situaties waarbij politie nadrukkelijk aanwezig was, klaar om in te grijpen. Dan was er veel minder geweld te zien dan in situaties waarbij de politie niet direct in kon grijpen.

De doelwitten en slachtoffers van collectief geweld waren meestal niet willekeurig gekozen. Voetbalsupporters richtten hun agressie bij voorkeur op rivaliserende supporters. Als ze daar niet bij konden komen bleef er vaak niets anders over dan de trein, de bus of de hekken van het vak waarin ze zaten. De politie werd pas een doelwit als die iets met de supporters ging doen: ze tegenhouden of juist een andere kant op dwingen. Bij protestacties vormde de politie juist wel vaak als 'tegenpartij' het doelwit. De overige doelwitten van geweld bij protestacties hadden meestal wat te maken met de reden van het protest: ambassadegebouwen, banken en dergelijke.

Gedrag in massa's

De manier waarop mensen zich in massa's gedragen is heel goed te begrijpen vanuit alledaags sociaal gedrag. Bij het ontstaan en de escalatie van geweld in massa's spelen dezelfde motieven en doelen een rol als in het dagelijks leven. Gehoorzaamheid, geen afwijkend standpunt in willen nemen, prestigeverwerving, het uitproberen van anderen, het solidair zijn met leden van de eigen 'groep' (familie, vrienden, bekenden en gelijkgestemden) zijn buiten mensenmassa's net zo belangrijk als daarbinnen. Wel is het natuurlijk zo dat individuen gezamenlijk effecten kunnen bewerkstelligen die op individuele basis niet te bereiken zijn. Een groep biedt veiligheid, zodat de risico's van bijvoorbeeld gewelddadig gedrag aanzienlijk kunnen verminderen. In een massa geldt dat nog sterker. Anonimiteit (ten opzichte van de politie, niet ten opzichte van elkaar!) is daarbij handig, maar dat is iets anders dan deïndividueatie. Er is geen enkel bewijs voor de stelling dat mensen die 'gedeïndividueerd' worden, bijvoorbeeld door een uniforme uitmonstering, zich als gevolg daarvan gewelddadig gaan gedragen. Er zijn zelfs experimentele aanwijzingen dat ook het tegendeel kan gebeuren! En waarom zou in een massa maar een klein deel de effecten van 'deïndividueatie' voelen?

Mensen gedragen zich altijd en overal op grond van de informatie die hen bewust danwel onbewust ter beschikking staat. In de normale dagelijkse omgang tussen mensen vindt informatie-overdracht voornamelijk plaats via gesproken taal en via gebaren/gezichtsuitdrukkingen of geschreven/gedrukte boodschappen. In massale situaties zijn er beperkte mogelijkheden voor informatie-overdracht: het is meestal onmogelijk om goed te zien wat er gebeurt (zeker in het donker) en het is vaak moeilijk te horen wat er precies gebeurt (zeker als er veel herrie is). De meeste mensen in een massa hebben daarom de beschikking over beperkte en globale informatie op grond waarvan zij hun gedrag bepalen.

In combinatie met de bovengenoemde factoren kan dat het risico van escalatie opleveren als enkelen het initiatief nemen om geweld te gebruiken. Ook de politie is niet immuun voor dergelijke factoren.

Maar zelfs dan ontstaan rellen nooit 'zomaar'. Bepaalde mensen gaan naar bepaalde gebeurtenissen, bijvoorbeeld voetbalwedstrijden of protestacties, omdat ze weten dat er een kans is op geweld, omdat ze weten dat ze er gelijkgestemden zullen treffen en omdat ze hopen onder te kunnen gaan in de massa. Een aantal treft voorbereidingen en neemt wapens en vermommingsmateriaal mee. En natuurlijk is het zo, ik zei het eerder, dat je met velen effecten kunt bereiken die op individuele basis niet of veel moeilijker te bereiken zijn. Het gedrag van mensen in massa's staat onder invloed van hetzelfde soort factoren die ook bij andere sociale interacties van belang zijn, en zelfs in sterk geëscaleerde situaties zijn er grenzen aan wat mensen bereid zijn te doen. Kenmerken van individuen en hun onderlinge relaties zijn belangrijker factoren in het ontstaan van collectief geweld dan het aantal individuen dat is verzameld.

Net als in andere situaties wordt het geweld in massale situaties vooral gepleegd door jonge mannen: een verschijnsel dat in een verscheidenheid van culturen en tijdperken optreedt. Behalve het feit dat door middel van geweld individuen soms een objectief doel kunnen bereiken (instrumentele agressie), is het blijkbaar vooral voor jonge mannen vaak leuk en spannend om geweld te gebruiken, dat niet reactief is en waarvoor geen aanwijsbare externe aanleiding is. Dat neemt niet weg dat een aantal contextuele factoren soms kan bijdragen aan het optreden van geweld in massale situaties, zoals de beperkte mogelijkheden om informatie te verwerven, het feit dat individuen vaak de mogelijkheid hebben de kans op individuele repercussies te verkleinen en het feit dat mensen zich soms verzamelen om (heftige) emoties te uiten. In massale situaties vindt een herdefiniëring en vereenvoudiging plaats, die niet in overeenstemming is met de werkelijkheid.

Groepsgeweld

Geweld in kleinere en grotere groepen gaat naar verluidt vaak gepaard met veel alcoholgebruik (Vente en Michon, 1998). Maar de werking van alcohol is specifiek: afhankelijk van de situatie, de stemming en verwachtingen kan alcohol tot meer of juist minder geweld leiden. Alcohol werkt vooral aandachtsvernauwend en als gevolg daarvan kunnen mensen onder de invloed van alcohol minder goed de gevolgen van hun gedrag inschatten (Steele en Josephs, 1990). Juist slachtoffers van geweld zijn dan ook vaak onder invloed van alcohol. Er is geen direct oorzakelijk verband tussen alcohol en agressie. De context is doorslaggevend voor het ontstaan van een gewelddadige of bijvoorbeeld een uitgelaten sfeer in kleine en grote groepen. Die context kan bijvoorbeeld worden bepaald door het aantal en het type aanwezigen, hun onderlinge relaties en de wederzijdse verwachtingen. Ook plaatselijke kenmerken zijn van belang:

zijn de aanwezigen ter plaatse bekend of niet, zijn er vluchtmogelijkheden, zijn er 'wapens' beschikbaar, bijvoorbeeld in de vorm van stenen. Ook de aanwezigheid en het optreden van de politie en genomen veiligheidsmaatregelen zijn van belang.

Het typische escalatieproces, waarbij na relatief kleine incidenten een groter aantal mensen geweld gaat plegen, verloopt bij kleinere en grotere groepen vergelijkbaar en kent meestal de volgende karakteristieke stappen:

- er is in toenemende mate sprake van een verdeling in twee of meer partijen, een onderverdeling in 'wij' versus 'zij';
- er is sprake van een incident, waartoe soms weloverwogen een initiatief wordt genomen;
- op het incident wordt gereageerd met een of andere vorm van geweld;
- er is sprake van solidarisering en onderlinge steunverlening; ook anderen gaan geweld gebruiken. De solidarisering en onderlinge steunverlening zijn sterker naarmate individuen elkaar beter kennen en deel uitmaken van hechtere groepjes. Groepsdruk en informele regels spelen een grotere rol in langer bestaande groepen;
- vooral in massale situaties ervaren individuen dat het mogelijk is geweld te gebruiken terwijl vanwege de anonimiteit de kans op repercussies gering is.

Hoe meer er bekend zou zijn van individuen, hun onderlinge relaties en hun voorgeschiedenis, hoe beter het verloop van kleinschalige en grootschalige gewelddadige groepsinteracties naar verwachting in te schatten is. Vooral de initiatiefnemers in massale situaties horen over het algemeen namelijk juist tot min of meer vaste en ervaren groepen.

Dominantiegedrag

Het belang van status, aanzien en het voorkomen van gezichtsverlies is een factor die niet onderschat kan worden bij het ontstaan en de escalatie van groepsgeweld. Dat geldt sterk voor min of meer vaste jongensgroepen die grensoverschrijdend gedrag vertonen. Van Dijk (1977) kwam al op grond van de op dat moment beschikbare ethologische literatuur tot de conclusie dat er aanwijzingen bestaan dat het universeel voorkomende, mannelijke streven naar prestige en macht een van de belangrijkste oorzaken is van gewelddadige criminaliteit. De integratie van de ethologische hypothesen over dominantiestreven en imponeergedrag binnen de gangbare criminologische theorieën over het ontstaan van gewelddadige jeugdbendes, leverde de aanzet voor een multidisciplinaire theorie over gewelddadige jeugdcriminaliteit. Volgens deze theorie hebben leden van gewelddadige jeugdgroepen dezelfde fundamentele behoefte als andere adolescenten om, binnen de primaire groep waartoe zij behoren, aanzien en macht te verwerven. Omdat aan hen door sociaal-economische oorzaken geen alternatieve imponeermiddelen ter

beschikking staan, zijn zij voor bevrediging van hun dominantiestreven aangewezen op het fysieke imponeergedrag. De incidentele geweldplegingen tegen buitenstaanders zijn de meest extreme verschijningsvorm van dit imponeergedrag.

Deze visie op de geweldplegingen in groepsverband van adolescenten impliceert dat deze ogenschijnlijk zinloze gewelddaden voor de daders het enige middel zijn waarmee zij een psychologische behoefte kunnen bevredigen die op zichzelf allerm minst afwijkend is. Het mannelijke streven naar prestige en macht is volgens van Dijk niet alleen verantwoordelijk voor een bepaalde vorm van gewelddadige jeugdcriminaliteit, maar ook voor een deel van de geweldsmisdrijven in de privé-sfeer. Ook bij collectief geweld zijn prestige-overwegingen aan de orde. Dominantiegedrag speelt vaak een belangrijke rol bij het ontstaan en de escalatie van geweld in massale situaties. Juist de initiatiefnemers horen tot min of meer vaste groepen waarvan de leden elkaar kennen. Maar ook anderen krijgen door situaties waarin collectief geweld gepleegd wordt de gelegenheid om na afloop al dan niet verzonnen stoere verhalen te vertellen. Wrangham & Peterson (1998) bieden een actuele analyse van de evolutionaire oorsprong van groeps geweld, verkrachting en moord door mannen. Hun conclusie is dat mannen een sterke behoefte aan macht blijken te hebben omdat zij met buitengewone macht buitengewone voortplanting kunnen bereiken (zie ook Adang, 1999).

Conclusie

Jonge mannen gedragen zich in gezelschap van andere jonge mannen regelmatig provocerend en gewelddadig. Dit soort gedrag is bekend uit een verscheidenheid aan culturen en historische tijdperken. We kunnen alleen maar speculeren over de oorzaken van het feit dat sommige jonge mannen meer dan anderen aangetrokken worden door dergelijk gedrag. Duidelijk is wel dat dominantiegedrag en prestige een belangrijke rol spelen. Ook al zijn alle ingrediënten voor het ontstaan van geweld (veel jonge mannen, aanwezigheid van verschillende groepen, alcoholgebruik, beschikbaarheid van wapens, enzovoort) vaak aanwezig, toch is er in de meeste gevallen geen sprake van geweld. Groepsvorming leidt niet vrijwel automatisch tot 'redeloos' gedrag en geweld. De manier waarop mensen zich in massa's gedragen is heel goed te begrijpen vanuit alle-daags sociaal gedrag en vanuit bekende groepsprocessen.

Ondanks de grote aandacht die er in de media en in de politiek is voor geweld in het algemeen en zogenaamd 'zinloos' geweld in het bijzonder, is het opvallend dat er relatief weinig onderzoek naar agressie en geweld plaatsvindt. Het beperkte fundamentele onderzoek naar agressie en geweld vindt monodisciplinair en versnipperd plaats, en er is heel weinig onderzoek gericht op het beter begrijpen van het ontstaan en de escalatie van gewelddadige interacties. Er zijn dan ook weinig goed onderbouwde handvatten voor het voorkomen van of beheersen van geweld.

Zo is er bijvoorbeeld weinig bekend over de effectiviteit van verschillende vormen van interventies door politie en andere instanties. Daarnaast is het van belang onderzoeksinspanningen niet alleen maar te richten op agressie en geweld, maar ook op de manier waarop mensen in staat zijn spanningen te reguleren, geweld te voorkomen en via verzoeningsprocessen beschadigde relaties te herstellen.

Literatuur

Adang, O.M.J.

De machtigste chimpansee van Nederland

Amsterdam, Nieuwezijds, 1999

Adang, O.M.J.

Hooligans, autonomen, agenten; geweld en politie-optreden in relsituaties.

Alphen aan den Rijn, Samsom, 1998

Adang, O.M.J.

Boekbespreking 'Geen woorden maar daden'

Algemeen politiebld, 15^e jrg., 1999, pp. 14-15

Buford, B.

Among the thugs; the experience, and the seduction, of crowd violence

New York, W.W. Norton & Co., 1991

COT

Voetbal en geweld; onderzoek naar aanleiding van rellen en plunderingen bij een huldiging in Rotterdam (25 april 1999)

Leiden, Crisis Onderzoek Team, 1999

Dijk, J.J.M. van

Dominantiegedrag en geweld; een multidisciplinaire visie op de veroorzaking van geweldmisdrijven

Nijmegen, Dekker & van de Vegt, 1977

Hakkert, A., A. van Wijk, e.a.

Groepsriminaliteit

Den Haag, Ministerie van Justitie, 1998

McPhail, C.

The myth of the madding crowd

New York, Aldine de Gruyter, 1991

Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling

Verantwoordelijkheid en perspectief; geweld in relatie tot waarden en normen

Den Haag, SDU, 1998

Steele, C.M., R.A. Josephs

Alcohol myopia; its prized and dangerous effects

American psychologist, 45^e jrg., 1990, pp. 921-933

Vente, W. de, J.A. Michon

Biopsychologische determinanten van antisociaal en crimineel gedrag

In: Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling, 1998

Wrangham, R., D. Peterson

Agressieve mannetjes; over mensapen en de oorsprong van geweld bij de mens

Amsterdam, Nieuwezijds, 1998

Geweld en gezin

drs. J. Hendriks en drs. B.J. van Roozendaal*

Veel onderzoekers, al naar gelang hun achtergrond of voorkeur, leggen de nadruk op bepaalde factoren van geweld die wellicht meer dan andere factoren het ontstaan van criminaliteit en geweld zouden verklaren. Een voorbeeld hiervan is de exclusieve aandacht die ADHD en andere biologische determinanten van geweld de laatste tijd krijgen.

De monocausale wijze van redeneren is zeer herkenbaar in *West Side Story*, de musical van Bernstein en Sondheim uit 1957, waarin de relatie tussen twee elkaar beconcurrerende bendes (de 'Jets' en de 'Sharks') wordt beschreven. In het nummer *Officer Kruppke* worden diverse 'deskundigen' naar voren gebracht die verklaringen opperen voor het ontstaan van criminaliteit/geweld. De eerste geeft aan dat de dader 'mentally disturbed' is. De tweede meent dat de dader 'is depraved on account he had no normal home'. De derde geeft aan dat 'society played him a terrible trick, sociologically he's sick'. Het refrein luidt – alles samenvattend – als volgt: 'The trouble is he's lazy, the trouble is he drinks, the trouble is he's crazy, the trouble he stinks, the trouble is he's growing, the trouble he's grown'.

In dit artikel gaan wij ondanks deze nuanceringen in op de factor 'he's depraved on account he had no normal home'. Op basis van een korte literatuurstudie zal getracht worden een overzicht te geven van inzichten op het gebied van de relatie tussen gezin/opvoeding en agressie. Een en ander zal geïllustreerd worden aan de hand van voorbeelden uit de praktijk van het Ambulant Bureau Jeugdwelzijnszorg (ABJ). Het ABJ is een samenwerkingsverband tussen psychologen, pedagogen en psychiaters. Onderzoeken en behandelingen worden verricht in opdracht van justitiële instanties (zoals rechtbanken, gezinsvoogdij-instellingen en Raden voor de Kinderbescherming). Dit betreft zowel civielrechtelijke als strafrechtelijke zaken. Vaak zijn opvoedingsproblemen de aanleiding om een specialistisch onderzoek bij het ABJ aan te vragen.

Een korte kijk in de geschiedenis leert dat reeds vanaf het begin van deze eeuw onderzoek verricht wordt naar de relatie tussen gezin en jeugdcriminaliteit/geweld. In eerste instantie lag de nadruk op de gezinsstructuur, zoals gezinsgrootte, geboortenummer en gezinsonvolledigheid. Later werd meer aandacht besteed aan de functionele aspecten, zoals gezinsklimaat, gezinsrelaties en opvoeding (Angenent, 1991).

* De auteurs zijn respectievelijk psycholoog/pedagoog en unithoofd strafrechtelijke zaken ABJ (Ambulant Bureau Jeugdwelzijnszorg) en vestigingshoofd ABJ te Amsterdam.

Structurele factoren

Wat betreft gezinsgrootte is bekend dat er in grote gezinnen relatief meer criminaliteit voorkomt. Vanwege een materiële achterstand, minder leefruimte, minder ouderlijke aandacht en discriminatie door de omgeving en instanties zouden grote gezinnen een minder goed socialiserend vermogen hebben dan kleine gezinnen. Het overnemen van normen en waarden, het vormen van een eigen identiteit en het ontwikkelen van een positief zelfbeeld gaat in een groter gezin minder makkelijk dan in een kleiner gezin. Een relatief klein gezin kan aldus als een protectieve factor beschouwd worden. Het enig kind-zijn blijkt dan ook een beschermende factor. Deze kinderen komen waarschijnlijk relatief weinig in aanraking met criminaliteit (Hirschi, 1969). Uit het promotie-onderzoek van Doreleijers (1995) blijkt dat tien procent van de bij de rechter-commissaris voorgeleide jongeren enig kind is.

Omtrent het geboortenummer wordt in de literatuur nogal eens vermeld dat vooral middelste en jongere kinderen uit een gezin risico lopen om met criminaliteit in aanraking te komen. Oudere kinderen zouden consequenter opgevoed worden en op meer aandacht en toezicht van de ouders kunnen rekenen. Voorts kunnen oudste kinderen ingeschakeld worden als mede-opvoeder waardoor ze al vroeg verantwoordelijkheidsbesef en zorgzaamheid ontwikkelen. Ook het kort na elkaar geboren worden van kinderen wordt als een risicofactor voor later crimineel gedrag genoemd.

Gezinsonvolledigheid, tot slot, wordt eveneens als een risicofactor genoemd. Met name in gezinnen bestaande uit de biologische moeder en stiefvader zouden jongens relatief vaak delinquent gedrag vertonen. De relatie met criminaliteit zou verklaard worden door de aanwezigheid van een 'vreemd element' dat niet door de jongen als 'eigen' wordt geaccepteerd, met als gevolg een grotere interpersoonlijke afstand en mogelijke vervreemding. Tevens bestaat er een duidelijke relatie tussen gezinsonvolledigheid en (geregistreerde) jeugdcriminaliteit.

Functionele factoren

Hechting

In de hedendaagse ontwikkelingspsychologie wordt veel aandacht besteed aan het begrip hechting (Ijzendoorn, Kranenburg e.a., 1991). De aard van de hechting in de kinderjaren heeft consequenties voor de wijze waarop iemand op latere leeftijd relaties aangaat met anderen. De volgende hechtingsstijlen worden onderscheiden:

- de veilige hechtingsstijl waarbij het gaat om warme en gevoelige ouders die hun kinderen leren relaties met anderen aan te gaan en zich sociaal op te stellen;
- de vermijdende hechtingsstijl waarbij het gaat om afwezige of afwij-

zende ouders die kil, ongevoelig en inconsequent zijn in de opvoeding; – de angstige/ambivalente hechtingsstijl waarbij het gaat om ouders die geen of weinig aanmoediging, ondersteuning en consistentie bieden.

De kwaliteit van de hechting is belangrijk waar het gaat om een geestelijk gezonde ontwikkeling. Een angstige of vermijdende gehechtheidsrelatie met de opvoeder zal een dergelijke ontwikkeling in negatieve zin beïnvloeden. Hawkins (1995) stelt dat het hebben van een gezonde gehechtheidsrelatie met de opvoedende ouder een protectieve factor is. Loeber en Stouthamer-Loeber (1986) voerden een meta-analyse uit over honderd onderzoeken en vonden dat ouder-kindinteracties die gekenmerkt worden door verwaarlozing, afwijzing en conflict, een sterke correlatie vormen met latere gedragsproblemen en delinquent (niet per se gewelddadig) gedrag. Landy en Peters (1992) beschrijven hoe opvoedingsfouten kunnen leiden tot een gestoorde affectregulatie bij kinderen.

Opvoedingsaspecten

De wijze van functioneren van gezinnen kan op verschillende manieren beschreven worden. Een bekende indeling is die van Minuchin (1973), die het verschil beschrijft tussen 'kluwengezinnen' en 'los-zand gezinnen'. In een kluwengezin zijn er te weinig grenzen, waardoor mogelijkheden tot individuatie beperkt zijn. Het zijn vaak geïsoleerde gezinnen, die hulpverleners buiten de deur houden. De kinderen in het gezin leren door hun geïsoleerde positie nauwelijks op adequate wijze om te gaan met leeftijdgenoten (Schouten, Hirsch e.a., 1974). Ouders hanteren vaak strakke regels om het gezin bij elkaar te houden. Door stress in het gezinssysteem en gebrek aan individuatiemogelijkheden kunnen heftige onlustgevoelens ontstaan bij de kinderen in deze gezinnen die via agressie en geweld buiten het gezin uitgedaagd kunnen worden.

Binnen los-zand gezinnen ontbreekt het aan ouderlijk toezicht en structuur. Bij gebrek aan toezicht moet gedacht worden aan ouders die niet weten wat hun kind uitvoert. Bijvoorbeeld niet weten waar de kinderen zijn na schooltijd, met wie ze rondhangen enzovoort. Kinderen nemen daarbij vaak de ouderrollen op zich en worden, vanuit ontwikkelingspsychologisch opzicht beschouwd, vaak overvraagd. Er is bij deze jongeren sprake van een schijnidentiteit, die, zeker in een groep (gewelddadige) *peers*, kan leiden tot een sterke mate van suggestibiliteit en aanpassing aan de aldaar heersende norm.

Het streng en inconsequent straffen van kinderen kan leiden tot gewelddadig gedrag (zie onder meer Hawkins, 1995). Het tegenovergestelde geldt ook: als kinderen weten waaraan ze toe zijn, wat er van ze verwacht wordt, gaat het niet om een risicofactor maar juist om een protectieve factor. Een andere, vaak in de literatuur genoemde, risicofactor is ouderlijk geweld. Er kan in dit verband gesproken worden van *model-*

ling of van overname van rolpatronen. Als ouders zelf geweld plegen of goedkeuren bij derden neemt het kind die mentaliteit of dat gedrag over (Hawkins, 1995). Dubbel ernstig is het wanneer de ouders het geweld tegen het kind zelf richten door het te mishandelen en/of seksueel te misbruiken. Op die manier wordt het kind niet alleen verkeerd geconditioneerd, maar loopt het ook veel emotionele schade op.

Athens (1989) heeft een model ontwikkeld, waarbij zowel de biopsychologische als de sociaal-economische factoren geïntegreerd worden. Hoewel hij een holistische benadering voorstaat, geeft hij enkele op zich staande risicofactoren binnen het gezin aan, zoals incest of geweld binnen de opvoeding. Athens betoogt dat dergelijke ervaringen vaak wraakgevoelens oproepen die vervolgens geuit worden door zelf geweld te plegen. Hierbij onderscheidt hij een viertal fasen: *brutalization* (ondergaan van wrede behandeling), *belligerency* (ontstaan van strijdlustige gevoelens), *violent performances* (geweld wordt gezien als de oplossing) en *virulency* (persoon wordt kwaadaardig; de reacties van de omgeving maken dat hij het gevoel krijgt macht te hebben over anderen).

Criminaliteit onder gezinsleden blijkt een goede voorspeller van jeugdcriminaliteit (Loeber en Dishion, 1982). Vaak is er in deze gezinnen sprake van een intergenerationeel effect. Opvoedingstradities kunnen daarbij een rol spelen. Gedrag kan, zoals hierboven beschreven, via voorbeelden doorgegeven worden.

Bij de meeste ouders sluit de opvoeding die zij zelf geven aan op de opvoeding die zij zelf genoten hebben (opvoedingstraditie). Dit is veelal een onbewust proces. Illustratief voor het doorgeven van geweld binnen een dergelijke traditie is het mishandelen van kinderen door ouders die zelf in hun jeugd slachtoffer zijn geweest van kindermishandeling (Patterson, 1985). Negatief voorbeeldgedrag leidt tot het makkelijk overnemen van normen en waarden door kinderen van criminele ouders.

Bij de partnerkeuze van de ouders van criminele kinderen zou er sprake kunnen zijn van een homogame keuze (partners kiezen elkaar omdat zij in veel opzichten op elkaar lijken). Hoe meer de ouders op elkaar lijken, hoe meer kinderen op hun ouders lijken.

Tegenwoordig wordt vrij algemeen aangenomen dat de interactie tussen functionele en structurele aspecten, in samenhang met buiten het gezin liggende factoren, een verklaring geven voor criminaliteit in het algemeen en geweld in het bijzonder. Voorts wordt er regelmatig de nadruk op gelegd dat naarmate geweld vroeger ontstaat, de oorzaken vooral gezocht moeten worden in de gezinssituatie.

Twee casussen

Hierboven is een aantal empirische gegevens met betrekking tot opvoeding/gezinssituatie en de relatie met gewelddadig gedrag beschreven. In de klinische praktijk van het ABJ, waarbij er met grote regelmaat cliënten onderzocht en/of behandeld worden die geweldsdelicten ple-

gen, zijn deze opvoedings-/gezinskenmerken veelal goed herkenbaar, waarbij er grote verschillen per casus kunnen optreden. In het ene geval spelen genoemde factoren een prominente rol (zoals in de casus 'Jan'), in het andere geval spelen deze factoren een rol naast andere extreem ongunstige biologische, persoonlijkheids- en omgevingsfactoren.

Casus 1 'Jan'

De rechter-commissaris vraagt een persoonlijkheidsonderzoek bij het ABJ aan voor Jan. Hij wordt verdacht van diefstal (met geweld) herhaaldelijke malen gepleegd. Hierbij werd onder meer gebruik gemaakt van een mes.

Het gezin, bestaande uit ouders en elf kinderen, is al langere tijd bekend bij de politie. Er zijn vele meldingen gedaan door buurtbewoners en slachtoffers. In drie jaar zijn er 79 meldingen gedaan over het gezin: van diefstal (met geweld), afpersing, mishandeling, geluidsoverlast, openbare geweldpleging, inbraken, illegale afvaldumping tot het illegaal collecteren door de kinderen. Over het gezin is bekend dat de vader veelvuldig met de politie in aanraking is geweest. Hij is geneigd problemen met hulp van agressief gedrag op te lossen. Ouders hebben weinig tot geen inzicht in hun functioneren als opvoeder; er wordt regelmatig een tik gegeven om de opvoeding kracht bij te zetten. Er is sprake van fysiek geweld door vader ten opzichte van de kinderen. De kinderen hebben weinig tot geen individuele ruimte. Er is sprake van woonruimtegebrek; de kinderen slapen onder meer in de schuur en in de woonkamer. Het gezin vormt een blok tegen de buitenwereld (vooral instanties). Tijdens het onderzoek stellen de ouders zich zeer defensief op; ze ontkennen probleemgedrag van de kinderen, zeggen geen probleem in de opvoeding te ervaren en wijten eventueel onaangepast gedrag van de kinderen aan situationele factoren. Het gezin staat niet open voor hulpverlening en een uithuisplaatsing van Jan is onbespreekbaar.

Uit het onderzoek komt naar voren dat er sprake is van een ernstige gedragsstoornis, dat er geen complicerende somatisch-medische problematiek is en dat van lichamelijke, pedagogische en emotionele verwaarlozing gesproken kan worden. Een uithuisplaatsing van Jan wordt geadviseerd, maar blijkt gezien de tegenwerking van alle gezinsleden niet realiseerbaar.

Een jaar later wordt Jan opnieuw aangemeld voor onderzoek. Hij wordt verdacht van diverse aanrandingen en pogingen tot verkrachttingen. Jan ontkent categorisch alle beschuldigingen.

Uiteindelijk wordt Jan via een PIJ-maatregel (gedwongen behandeling) in een behandelinrichting geplaatst.

Casus 2 'Martijn'

Een gezinsvoogdijvereniging vraagt bij het ABJ een persoonlijkheids- onderzoek aan voor de vijftienjarige Martijn. Martijn vertoont agressief (gewelddadig) gedrag tegenover leeftijdsgenoten.

Martijn heeft zijn eerste zes levensjaren doorgebracht in een uiterst problematische gezinssituatie. Er was sprake van veel agressiviteit van de vader ten opzichte van de moeder en vanaf de peutertijd ook ten opzichte van Martijn. Martijn bleek een kind met een heftig temperament, een groeistoornis en met ADHD. Hij was een huilbaby als gevolg waarvan de moeder met regelmaat overbelast raakte. De gezinssituatie werd gekenmerkt door agressie, intimidatie, seksualiteit en onvoorspelbaarheid. Zo moest Martijn toekijken als vader zijn vrouw mishandelde (mes op de keel gezet/getracht te wurgen) en hoorde hij hoe zijn moeder verkracht werd. Na de mishandelingen werd Martijn door vader afgekocht met cadeaus. In het gezin was sprake van pedagogische, lichamelijke en emotionele verwaarlozing. De ouders bleken onvoorspelbaar in hun opvoedingshandelen met betrekking tot Martijn. Ook bleek Martijn in seksueel opzicht schade te hebben opgelopen (seksueel misbruik-ervaring). Op zijn zevende jaar begint een lange reeks van wisselingen in de woonsituatie (vijf internaatplaatsingen). Zijn ouders zijn gescheiden toen hij zeven jaar oud was. Vader zit nog enige jaren vast wegens moord; moeder heeft een nieuwe partner.

De eindconclusie van het onderzoek luidt dat er sprake van een ingewikkeld samenspel van aanlegfactoren (heftig temperament, groeistoornis en ADHD) in combinatie met een zeer ongunstige opvoedings- situatie, gekenmerkt door agressie, seksualiteit en onvoorspelbaarheid. Het hechtingsproces is problematisch verlopen. Vanwege de vele veranderingen in pedagogische situaties blijkt Martijn nauwelijks gevoelig voor autoriteit. Voorts zijn er signalen die wijzen op (pre)psychotische episodes. De *reality testing* is zeer zwak. Geadviseerd wordt hem in een ortho-psychiatrische instelling te plaatsen met mogelijkheden voor behandeling, ook medicamenteus.

Analyse

In de twee door ons beschreven casussen blijkt dat er sprake is van een scala aan negatieve invloeden gerelateerd aan gezins- en opvoedings- factoren. In de casus van Jan zijn diverse zeer ongunstige structurele factoren aan te wijzen zoals een groot gezin, materiële achterstand van het gezin, onvoldoende leefruimte, discriminatie door de omgeving en het kort na elkaar geboren-zijn van de kinderen. Wat betreft functionele factoren zijn aspecten van verwaarlozing herkenbaar; is er sprake van een kluwengezin dat een geïsoleerde positie inneemt en hulpverleners buiten de deur houdt. Daarnaast ontbreekt het aan ouderlijk toezicht buiten de deur. Jan is thuis mishandeld en vader functioneert als een agressief

rolmodel. Voorts is er sprake van (forse) criminaliteit bij een aantal andere mannelijke gezinsleden. In het geval van Jan heeft dit geleid tot een anti-sociale ontwikkeling en een zeer geïsoleerd bestaan ten opzichte van hun omgeving. Het gedrag van Jan is zich langzamerhand steeds meer gaan kenmerken door agressie, waaronder seksueel grensoverschrijdend gedrag (aanranding, poging tot verkrachting). Passend bij zijn anti-sociale ontwikkeling ontkent Jan alle hem ten laste gelegde feiten. Zijn probleemgedrag dient vooral tegen de achtergrond van het disfunctionerende gezinssysteem gezien te worden.

In de casus van Martijn blijkt er sprake van een ingewikkelde mix van ongunstige aanlegfactoren (heftig temperament, ADHD, groeistoornis) en een zeer ongunstige opvoedingsomgeving. Wat betreft structurele factoren blijkt dat er een periode sprake is geweest van een onvolledig gezin, waarin de stiefvader nauwelijks werd geaccepteerd. Wat betreft functionele factoren wordt gewezen op ernstig opvoedingsfalen (waaronder mishandeling, materiële verwenning, blootstellen aan extreem geweld) en vele veranderingen in opvoedingssituaties (internaatplaatsingen), waardoor er nauwelijks sprake is geweest van continuïteit in de opvoeding. Er kan dan ook zondermeer gesproken worden van een verstoord hechtingsproces. Tevens is er sprake van agressief voorbeeldgedrag en gewelddadige criminaliteit bij de vader. Het voorafgaande heeft geleid tot een oppositionele gedragsstoornis en psychotische verschijnselen. Prikkelgevoelige jongens met een neiging tot hyperactief gedrag die opgroeien in een instabiele thuissituatie, lopen een groot risico tot het vertonen van permanent agressief gedrag (zie onder meer Doreleijers, 1995). Evenals in het geval van Jan, heeft Martijn geen enkel inzicht in zijn ernstige gedragsproblemen en worden alle problemen geëxternaliseerd.

Slotbeschouwing

In dit artikel hebben wij getracht aan te geven hoe gezins- en opvoedingsfactoren een bijdrage kunnen leveren aan het ontstaan van agressief gedrag bij jeugdigen. Met name de interactie tussen negatieve structurele en functionele factoren kunnen een zeer ongunstige thuisklimaat tot gevolg hebben, hetgeen zonder twijfel predisponeert tot gewelddadig gedrag. Wij zijn er ons terdege van bewust dat het de door ons beschreven casussen vrij extreem zijn. In ieder geval illustreren zij de gevolgen van een desastreuze opvoeding.

Tot slot willen wij benadrukken – en dat klonk in de inleiding reeds door – dat een ongunstige gezins- en/of opvoedingssituatie vrijwel nooit de enige reden is waarom het misgaat met jeugdigen en waarom zij (extreem) agressief gedrag vertonen. Zo zijn er voorbeelden te over waaruit blijkt dat bepaalde gezinsleden zich zeer agressief gedragen en waarin anderen zich, tegen de verdrukking in, toch relatief 'normaal' ontwikke-

len. Er zijn met anderen woorden protectieve factoren die deze risicofactoren teniet kunnen doen.

Literatuur

Angenent, H.

Achtergronden van jeugdcriminaliteit
Houten, Bohn Stafleu Van Loghum,
1991

Athens, L.H.

The creation of dangerous violent criminals

London, Routledge, 1989

Doreleijers, Th. A.H.

Diagnostiek tussen jeugdstrafrecht en hulpverlening

Gouda, Quint, 1995

Hawkins, J.D.

Controlling crime before its happens; risk focused prevention

National institute of justice journal,
augustus 1995, pp. 10-18

Hirschi, T.

Causes of delinquency

Berkeley, University of Columbia Press,
1969

Landy R. de, V. Peters

Toward an understanding of a developmental paradigm for aggressive conduct problems during the preschool years

In: R. de Landy en V. Peters e.a. (red.),
Aggression and violence throughout the life span, Newbury Park, Sage, 1992

Loeber, R., M. Stouthamer-Loeber

Family factors as correlates and predictors of juvenile conduct problems and delinquency

In: M. Tonry, N. Morris (red.), *Crime and justice*, Chicago, University of Chicago Press, 1986, pp. 29-149

Loeber, R., T. Dishion

Early predictors of male delinquency; a review

Child development, 53e jrg., 1982, pp. 1431-1446

Minuchin, S.

Gezinstherapie

Utrecht, Het Spectrum, 1973

Patterson, G.R.

Performancemodels for antisocial boys

American psychologist, 41e jrg., nr. 4,
1986, pp. 432-444

Schouten, J. S. Hirsch e.a.

Laat je niet kennen

Deventer, Van Loghum Slaterus, 1974

Ijzendoorn, M.H. van, M.J.

Kranenbrug e.a.

Gehechtheid over meer generaties

Kind en adolescent, 12e jrg., 1991,
pp. 87-97

Sed Lex

Dagboekantekeningen van een docent*

Week 1

Het schooljaar begint. Het wordt een moeilijk jaar. De school zal in 1999 worden opgesplitst en de afzonderlijke delen zullen samengaan met vergelijkbare delen van andere scholen. Bovendien beginnen we in dat jaar met het VMBO en het studie-huis. Er is door dit alles veel onrust onder het personeel.

In het kader van de introductie krijgen de brugklassers voorlichting van de politie. Een trieste vertoning; de toon van de politiefunctionaris is negatief, neerbuigend en soms aan agressief grenzend. Er wordt voornamelijk verteld wat er allemaal met je gebeurt als je door de politie gepakt wordt. De boodschap is dan ook zo ongeveer: jullie zullen je binnenkort wel gaan misdragen. De kinderen worden tijdens de bijeenkomst steeds onrustiger en brutaler.

Tijdens een van de vele vergaderingen hoor ik (en herinner ik me weer) dat er een commissie veiligheid is die vorig jaar een enquête heeft gehouden en dat er maatregelen zijn genomen. Camera's en een verbouwing aan het halletje bij de ingang en zo.

Week 2

Afgelopen vrijdag zijn de lessen begonnen. Voor de brugklassen hebben we een project van een maand, waarin ze de eerste vijf lesuren van iedere dag steeds dezelfde taal en rekenlessen krijgen. Het valt ons op dat dit jaar de brugklassers, ook die uit de Havo/VWO brugklas (waarvan ik de mentor ben), slecht luisteren en in het algemeen een laag niveau hebben. Het lijkt wel ieder jaar erger te worden.

Opvallend in mijn mentorklas is een groep kinderen die afkomstig is van dezelfde islamitische basisschool; ze lijken in woord en daad een zeer onprettig soort minachting voor niet-islamieten ten toon te spreiden.

Rachid was vorig jaar, door absoluut niets te doen, blijven zitten in Havo-4. Omdat hij in de derde ook al was blijven zitten moest hij van de Havo af en kreeg hij van zijn mentor het advies naar het MBO te gaan. Na

* Deze bijdrage bevat een selectie uit dagboekantekeningen die door een docent op een middelbare school in een achterstandswijk in de randstad gedurende een jaar werden bijgehouden. De namen van de in de dagboekantekeningen voorkomende personen zijn gefingeerd. Ook zijn mogelijk herkenbare situaties om redenen van privacy zo veranderd, dat ze niet meer tot de oorspronkelijke situatie herleidbaar zijn; dit is zo gedaan dat de essentie van het gerapporteerde zoveel mogelijk behouden is gebleven.

de afsluitende plenaire vergadering, toen dus zo ongeveer alle docenten aan hun vakantie waren begonnen, is een grote groep familieleden van Rachid op school verschenen om te vragen of hij niet op de Havo kon blijven. Kennelijk hebben zij aan dat gesprek over gehouden dat wij Rachid niet in Mavo-4 kunnen weigeren want nu blijkt hij vorige week bij de administratie binnengelopen te zijn met de mededeling dat hij nu in Mavo-4 zit en of ze hem maar even als zodanig in het computersysteem willen invoeren. Nu zit Rachid dus, zonder dat iemand hem daar toestemming voor heeft gegeven en tegen het advies van de mentor en de coördinator-bovenbouw in, op de Mavo. De leiding onderneemt geen actie.

Vrijdag een incident. Als ik het zevende en laatste uur naar mijn Havo-3 klas ga, tref ik Sabine totaal over haar toeren op de gang aan. Ze schreeuwt dat ze iemand gaat vermoorden en is verder niet aanspreekbaar. Leerlingen uit haar klas en andere klassen dringen op en moedigen aan. Ik heb haar af laten voeren naar Hans, de nieuwe conrector (de oude conrector is al een half jaar overspannen thuis) en heb iedereen gekalmeerd. Ze bleek op het schoolplein te hebben gevochten met een ander meisje, waar ze al een tijdlang door getreiterd werd.

Als ik met mijn auto het schoolplein af wil rijden klap ik bijna op een grote Mercedes met donkere ruiten en uitgebouwde wielkasten en zo. Een patstelling, maar ik ben niet in de stemming om achteruit te gaan. Uiteindelijk gaat de Mercedes met gillende banden en rook uit de uitgebouwde wielkasten achteruit. Als ik er langs ben gaat hij op dezelfde wijze het schoolplein op.

Week 3

Eigenlijk niet veel bijzonders. De hele donderdag cursus gehad: 'co-operative learning'. Dit in het kader van het naderende studiehuis. De andere groep docenten, die dezelfde cursus (moet) volgen, maar dan op andere dagen, zal een paar dagen later ruzie maken met de cursusleidster zodat er een relletje ontstaat. De sfeer is bij de docenten zo gespannen en slecht dat er maar weinig hoeft te gebeuren of er is ruzie.

In toenemende mate komen er weer allerlei jongeren, die niet op onze school zitten, het schoolplein op. Naast het schoolplein wordt, zeer waarschijnlijk, vanuit auto's gedeald. De harde muziek en de hasj-walm zorgen regelmatig voor overlast. De schoolleiding meent dat het elders veel erger is en doet dus niets. Gevoelens van onveiligheid, irritatie en cynische berusting bij de docenten, die zich de situatie van twee jaar geleden waarschijnlijk nog goed kunnen herinneren. Toen deed zich min of meer hetzelfde voor en moest een vrouwelijke collega door een persoon die daar niets te zoeken had op de gang in haar gezicht geslagen worden en even later een andere collega op het schoolplein een zo'n harde stomp in zijn gezicht krijgen dat hij gewond maar het ziekenhuis moest worden afgevoerd, voordat de rector actie ondernam om de politie ein-

delijk zover te krijgen dat ze wilde komen. Daartoe waren brieven aan de gemeenteraad en de politieleiding nodig. Ze zijn toen inderdaad een paar maal geweest en hebben wat bekeuringen uitgedeeld en een auto in beslag genomen en bleven vervolgens, ook als ze gebeld werden, eigenlijk hoofdzakelijk gewoon weer weg. De dealende jongeren die bijna weg waren komen nu, na anderhalf jaar gekwakkel, zo te zien weer terug.

Week 4

Een week vol geweld. Als ik woensdag, tijdens zo'n taalles aan B1B (mijn mentorklas), na tekeer gegaan te zijn omdat heel wat leerlingen het huiswerk niet gemaakt hebben en de hele klas vervolgens doodstil aan het werk is even weg ga om proefwerkblaadjes voor het volgende uur te halen, breekt er een vechtpartij uit tussen Nancy en Priscilla, twee zwarte meisjes. Ze blijken al enige tijd onenigheid te hebben en schelden elkaar en elkaars moeder voor hoer uit. Ruzie is overigens schering en inslag dit schooljaar. Nancy is groter en heeft Priscilla een dreadlock uit het hoofd getrokken en haar hoofd tegen een tafeltje gebeukt, zodat haar bril is verbogen. Ik heb ze allebei meegenomen naar de conrector- brugklassen, waar ze een preek en straf krijgen.

De volgende dag moet B1A even op de gang wachten omdat ik iets sta te bespreken met een bovenbouw-leerling. Opeens gebonk, geschreeuw en gehuil. Als ik er bij kom ligt er een hele kluwen brugklassers op de grond. Het belangrijkste slachtoffer, Sanjay, huilt en heeft een rood oog. Met hem, twee andere slachtoffertjes die bovendien willen getuigen en Yahya en Koray, die zeer waarschijnlijk een kwalijke rol hebben gespeeld, ben ik naar de conrector-brugklassen gegaan. De rest van de klas mocht naar huis. Na veel heen en weer gepraat bleken de slachtoffertjes elkaar aan hun rugzakken omgetrokken te hebben en maakten Yahya en Koray van de gelegenheid misbruik door er nog wat kinderen en elkaar bovenop te gooien en ondertussen wat klappen en schoppen uit te delen. Yahya en Koray, die inmiddels al een reputatie hebben opgebouwd, begonnen meteen na het incident de slachtoffers te intimideren aangaande het mogelijke verklikken van hun rol, hetgeen ik met nadruk meld bij de nabespreking. Ze komen er echter met wat waarschuwingen van af.

Vrijdag het zevende en laatste uur heb ik H3A (de klas van Sabine, die zich overigens ontpopt als een zeer prettige leerling). Nog terwijl ik mijn tas sta uit te pakken is er opeens een conflict. Felicity, een nieuw meisje, en Khalid staan tegenover elkaar te schreeuwen. Ik hoor Khalid tweemaal schreeuwen: 'ga zitten', maar nog voor ik ze heb kunnen bereiken heeft hij een stomp in zijn gezicht te pakken en is het gevecht aan de gang. Na ze uit elkaar gesleurd te hebben neem ik ze mee naar de vierde verdieping (waar een heel klaslokaal is ingericht ter behandeling van de tussenklassen en waar zitten: Hans, Maarten de coördinator en Achmed, die eventueel leraar had moeten worden maar nu – op basis van een Melkertbaan – absenties en contacten met ouders doet. Na afloop van

het lesuur meldt Khalid zich volgens de regels maar Felicity schittert door afwezigheid. Met Khalid bespreek ik het gebeurde en verneem dat hij van de conrector moet nablijven maar dat Felicity niet kon nablijven noch zich bij mij kon melden omdat zij een baantje heeft. Als ik zelf op de vierde verdieping kom om te horen hoe de stand van zaken is verneem ik dat Felicity voorwaardelijk bij ons op school zit vanwege een voorgeschiedenis van geweldpleging en dat ze een cursus omgaan met agressie volgt bij de politie. De vechtpartij heeft voor haar niet meer gevolgen dan dat ze gewaarschuwd wordt en een middag moet terugkomen.

Bovendien word ik tijdens de eerste pauze benaderd door Sanjay en Suresh uit B1A die regelmatig bedreigd worden. De volgende pauze heb ik ook met ze gesproken. De situatie is in mijn ogen zo ernstig dat ik besluit mij schriftelijk tot de verantwoordelijke functionarissen te richten.

Week 5

Aan de conrector en aan de coördinator brugklassen.

Beste Harry en Gerard,

Gisteren, vrijdag 25 september, werd ik in de eerste pauze aangeklampt door Sanjay Mahawat en Suresh Gaiadin uit B1A. Zij vroegen om hulp, aangezien zij en ook Egin Günes voortdurend het slachtoffer zijn van een aantal klasgenoten.

Het volgende is mij duidelijk geworden: Yahya el-Kabir, met als volgelingen Koray Mehdi en in mindere mate Kenneth Vrijburg, oefent terreur uit. Dat houdt in diefstal, afpersing en bedreiging. Zeer discriminerende uitlatingen en het gebruik van geweld worden niet geschuwd. Een aantal kinderen, waaronder bovengenoemde en van hen vooral Egin, die niet voor zichzelf op lijkt te kunnen komen, lijden hier ernstig onder.

Dit gedrag overstijgt 'gewoon' pesten in ruime mate en is mijns inziens volstrekt ontoelaatbaar. Ik heb Sanjay en Suresh beloofd dat ik ze zal helpen en er werk van zal maken zodat dit stopt – en zal dat ook doen. Naar mijn overtuiging is een voortvarende aanpak van de daders vereist. Niet alleen in het belang van de directe slachtoffers, maar ook met het oog op het klimaat op onze school nu en in de toekomst, is iedere tolerantie van dergelijke intimidatie absoluut ongewenst.

Mijn voorstel is om gezien de ernst van de zaak zowel de politie als de ouders van de daders bij de aanpak te betrekken. De daders krijgen nu een sanctie opgelegd – schorsing – en er wordt een contract voor hen opgesteld, te ondertekenen door de schoolleiding, zichzelf en hun ouders. Naar inhoud zou het contract aan kunnen sluiten bij de 'Bijzondere Gedrags- en Studietoevereenkomst'. Buiten dit zouden de daders na afloop van de schorsing in

andere, verschillende klassen geplaatst moeten worden.

Het lijkt mij goed over een en ander zo snel mogelijk contact te hebben.

Mijn eerste actie op maandag is het uitdelen van bovenstaande brief. Er volgen gesprekken in de pauze en tijdens tussenuren en uiteindelijk zal het resultaat zijn, nadat de inhoud van mijn brief verregaand gebagatelliseerd is, dat de ouders van Yahya op school moeten komen, dat Yahya wordt uitgelegd dat wat hij doet niet mag, dat hem de wacht wordt aangezegd en dat hij zich gedurende enige tijd tijdens de pauzes en na school moet melden en dan apart van de andere kinderen moet blijven. Van deze laatste maatregel blijkt niets terecht te komen. Met de mededaders wordt helemaal niets gedaan.

Mehmet in mijn mentorklas blijkt door het groepje van de islamitische basisschool gepest te worden. Als ik hem daarover spreek zegt hij te denken dat het is omdat hij een Turk is, dat het wel meevalt en dat wat oudere familieleden van hem op school de betreffende jongens al een pak slaag hebben gegeven. Ik beloof hem de jongens duidelijk te maken dat ze hem met rust moeten laten en probeer hem duidelijk te maken dat zijn aanpak niet kan, maar die laatste boodschap komt niet echt over, heb ik de indruk.

Beshir, een van die islamitische school afkomstig jongetje in mijn mentorklas wordt in B1C geplaatst. De directe aanleiding is dat hij weigerde het huiswerk Engels in zijn agenda te noteren. Toen hij daar op aangesproken werd wees hij slechts naar zijn zusje Samira, dat eveneens in B1B zit. Na veel aandringen verwaardigde hij zich mede te delen dat Samira zijn huiswerk opschreef en dat hij dat dan dus niet hoefde te doen. Zelf noteren weigerde hij pertinent en toen hij eruit gestuurd werd noemde hij de betreffende docent: 'kankermeester'. Daarvoor viel het mij al op dat hij mij en andere leraren altijd aankeek met een onaangename glimlach en dat uit zijn reacties en antwoorden minachting bleek.

Week 15

Vrijdag een vechtpartijtje in B1A. Sunil, een in mijn ogen aardig jongetje dat zich de dag ervoor nog bij mij heeft lopen beklagen over het slechte gedrag van zijn klasgenoten, slaat Egin een bloedneus omdat deze hem tot twee maal toe een gum te leen vroeg. Naar de conrector dus. Sunil blijkt al eerder geweld te hebben gebruikt en is dus kennelijk niet erg van onze maatregelen onder de indruk.

Week 16

Van de moeder van Sunil ontvang ik een briefje met de mededeling dat ik een nieuwe passer voor hem moet kopen. Die is namelijk verdwenen

toen ik Egin en hem meenam naar de conrector. Ik heb hem naar de conrector verwezen met z'n briefje. Ook Sunil zelf zat er een beetje mee, zei hij.

Ik verneem dat Koray (van het driemanschap in B1A) zo leuk is geweest om Tamara, een invalide meisje dat in een rolstoel zit en zich met heel veel moeite van die rolstoel in een gewone stoel kan hijsen, belachelijk heeft gemaakt door haar na te doen. Yahya (de leider) blijkt bij herhaling Judith, een wat mollig meisje, getreiterd en beledigd te hebben. Van een effectieve aanpak merk ik nog steeds niets.

Een collega vertelt me dat zij, een niet zo grote, vriendelijke vrouw van in de vijftig, op de trap een haar onbekende jongen op de schouder tikte en zei: 'Sorry, mag ik er even langs'. Zijn reactie was tot haar verbijstering: 'Blijf van me af, kankerhoer, als je er langs wilt moet je het eerst maar eens beleefd vragen'. Op mijn vraag of ze naar de directie was gegaan was haar antwoord ontkenkend. Ze had er geen vertrouwen in dat die iets zouden doen.

Vrijdag weer een briefje van de moeder van Sunil. Met Sunil naar de coördinator eerste klassen. Er wordt natuurlijk geen passer gekocht zegt hij tegen Sunil, en als zijn moeder het er niet mee eens is moet ze hem maar bellen.

Week 17

Deze week is vooral de week waarin Willem, mijn tweede kind, wordt geboren.

Wanneer ik vrijdag weer op school kom, hoor ik dat Ahmet, die al meer dan tien jaar op school werkt als hulpconciërge, is ontslagen. Hij zou aan de leerlingen meer kluisjes hebben verhuurd dan er zijn, om met het zo in handen gekregen geld zijn gok- en drankschulden te betalen.

Een ander opvallend verhaal is dat Koray (ja, die weer) Versace-kleding te koop aanbiedt voor een prijs die ver onder de normale inkoop prijs ligt.

Week 35

Op maandag kreeg 1A een repetitie wiskunde. Sunil zat naast Kenneth. Op een gegeven moment kreeg ik de indruk dat Sunil en Kenneth met elkaar fluisterden. Ik ging er heen om ze wegens praten een aantekening op hun blaadje te geven. Min of meer midden op het tafeltje van Sunil lag een gedrukt spiekpapiertje. Ik heb zijn blaadjes en het spiekpapiertje ingenomen en hem verteld dat hij een één zou krijgen.

Enkele dagen later werd ik aangesproken door de conrector Harry Mastema. De ouders van Sunil waren op school bij hem langs geweest. Daarbij was de vader heel erg te keer gegaan. Hij had geroepen over onrechtvaardigheid en discriminatie en dat hij het niet pikte, zo zei Harry. Tegen mij zei Harry met zoveel woorden dat ik het verder maar moest oplossen. Ik zei een briefje aan Sunil mee naar huis te geven ter onderte-

kening. Sunil gaf toe dat het briefje van hem was, maar zei dat hij er niet op gekeken had onder de repetitie. Ik heb Sunil een brief met het spiekbriefje ter ondertekening mee naar huis gegeven. De brief noch het spiekpapiertje heb ik, ondanks navraag, teruggezien.

Op verzoek van conrector Harry Mastema (die mij zei dat de familie Soekhoe hem had gebeld en erg boos was omdat ze het er niet mee eens waren) heb ik donderdagavond de familie gebeld en kreeg Sunil's moeder aan de lijn. Het gesprek verliep slecht, ik werd onder andere voor leugenaar uitgemaakt. De volgende dag ben ik voor aanvang van de lessen naar Harry toegegaan, en heb hem dit verteld, en dat hij er rekening mee moest houden dat de ouders op school konden verschijnen.

Aan het eind van die schooldag kwam Harry in de klas midden in een les met de mededeling dat de vader inderdaad op school was geweest, dat het een hele toestand was en dat hij na de les met mij over de zaak wilde praten. In dat gesprek vertelde Harry, dat de vader niet tegengehouden kon worden door de portier, die gewaarschuwd was en dat hij opeens agressief in de kamer van de conrector had gestaan. Het gesprek was uiteindelijk gevoerd in de kamer van de rector. De vader had zich daarbij agressief en intimiderend gedragen, zodanig – zo is mij gezegd – dat zijn gesprekspartners bang waren dat het bellen van de politie de situatie gevaarlijk zou kunnen doen escaleren. Na een hoop gepraat gaf de vader aan weg te moeten en zei de rector een afspraak te hebben in de stad – waarop de vader aanbod hem er in vliegende vaart naar toe te brengen. De rector heeft dit aanbod aangenomen. Ook zei Harry nog tegen mij: als er iemand 'afgeschermd' is geworden dan ben jij het wel.

Week 36

Maandag vroeg Harry Mastema mij naar de kamer van de rector te komen voor een gesprek over het geval Sunil. De rector vertelde, dat de vader die vrijdag in zijn kamer had gescholden en gedreigd had mij iets aan te doen, impliciet en expliciet, omdat hij meende dat het onrechtvaardig was dat zijn zoon de repetitie niet over mocht doen. Zijn zoon had hem gezegd, dat het briefje uit zijn agenda/etui was gevallen en dat hij er niet op gekeken had. Zijn zoon loog nooit en hij, zijn vader zou van niemand accepteren dat ze zouden beweren dat zijn zoon wel loog.

Vervolgens vertelde Peter Lugtenburg over de autorit naar de stad. De vader had verteld, dat hij de kost verdient als uitvoerder van gewelddadige opdrachten in de onderwereld waarbij hij anderen de opdracht geeft om mensen ernstig letsel toe te brengen. Zijn zoon wist hier niets van, maar de vader suggereerde dat hij zonodig bereid en in staat was om in de situatie rond zijn zoon vergelijkbare dingen toe te passen. De rector vertelde hier niet echt op ingegaan te zijn.

Ik heb mijn verbijstering uitgesproken over het feit dat er duidelijk grenzen werden overschreden maar de politie er niet bijgehaald werd; dat bovendien de familie niets te maken heeft met andere leerlingen die

repetities wel of niet over mogen doen en dat dat dus geen onderwerp van gesprek kon zijn; dat naar mijn mening een rector passende afstand diende te bewaren en als er sprake was van bedreigingen van ons de politie diende in te schakelen. Hoe kan het zijn dat een vader van een leerling voor het weekend mij als docent bedreigt en dat ik daar niet onmiddellijk maar pas na het weekend iets van hoor?

Peter en Harry zeiden dat inschakelen van de politie geen zin had gehad omdat de politie er toch niets aan zou doen en er bovendien toch niet genoeg bewijs was. De man had namelijk zelf gezegd dat de politie hem in de gaten hield omdat ze wisten van zijn activiteiten maar hem niets konden maken. Ik heb geantwoord, dat de beslissing of iets te bewijzen valt bij justitie ligt en niet bij een rector.

Tenslotte gaf de rector aan, dat de man met name gekwetst was in zijn gevoel voor rechtvaardigheid wat betreft het overdoen van de repetitie en dat zijn gevoel voor rechtvaardigheid heel groot was: alvorens zijn mensen opdracht te geven iemand te verminken liet hij altijd eerst uitzoeken of dat wel terecht was, zo had hij verteld.

Na eindeloos aandringen van mij is uiteindelijk toegezegd dat er geregeld zou worden dat er woensdagochtend met de politie gesproken zou worden, waarna er woensdagmiddag een gesprek zou zijn met de ouders, de rector en mij.

Woensdag vond er een gesprek plaats in de kamer van de rector, waarbij behalve Peter L., Harry en ik, brigadier Petrus van de Vijver en inspecteur Frits de Man van de politie aanwezig waren. Nadat bovenstaande gebeurtenissen verteld waren, zegde Petrus toe meneer Soekhoe te zullen natrekken. Peter vertelde met meneer Soekhoe te hebben afgesproken dat er nog een gesprek op school met mij zou komen. Ik vroeg aan Peter op welke wijze hij gedacht had daarbij mijn veiligheid te kunnen garanderen. Hij had daar nog niet over nagedacht. Met Frits de Man sprak ik af dat hij er bij zou zijn en dat hij door Peter op de hoogte gesteld zou worden van de manier waarop de telefonische afspraak met de heer Soekhoe verliep. Indien de heer Soekhoe zou reageren met verdere aankondigingen van geweld, zou de politie bij hem langs gaan.

Harry en Peter meenden dat aan de wensen van de heer Soekhoe (overdoen van de repetitie) eventueel tegemoetgekomen moest worden maar ik heb gezegd alleen te willen toelichten waarom ik een één heb gegeven en van ieder afwijken van deze gespreksinhoud van te voren in de vorm van een schriftelijk dienstbevel op de hoogte gesteld te willen worden. Het werd een toelichting.

Na afloop van het gesprek heb ik er op aangedrongen Sunil van school te doen verwijderen, dan wel zijn ouders heel duidelijk de wacht aan te zeggen teneinde herhalingen van deze toestand in de toekomst te voorkomen. Ondertussen was Harry weer binnen gekomen en hij en Peter vonden dat soort acties niet zo nodig. Een uur later vernam ik van Peter dat de politie de heer Soekhoe had nageetrokken en dat hij niet bekend was als waar hij zich voor uit gaf.

Vrijdagochtend verschenen mevrouw Soekhoe en de grootvader van Sunil op school. Met hen, Peter L., Frits de Man en mij vond vervolgens een gesprek plaats. Wij hielden ons aan de afgesproken inhoud. Wel bleven mevrouw Soekhoe en de grootvader namens meneer Soekhoe aandringen op overdoen, maar wij zegden dit niet toe.

Week 37

De week daarna hoorden twee leden van de MR van deze geschiedenis. Zij waren er zeer verontwaardigd over en hebben namens de MR een gesprek met Peter L. aangevraagd. Bij dit gesprek, de week daarop, hebben zij Peter L. gevraagd op welke wijze hij dacht in de toekomst de veiligheid van de collega's te waarborgen, aangezien hij de familie Soekhoe nog steeds niet formeel de wacht had aangezegd. De MR-leden hebben hem van de noodzaak hiervan moeten overtuigen en hebben er vervolgens sterk op moeten aandringen dat hij het dan ook daadwerkelijk zou doen.

Enkele dagen later ontving ik een afschrift van een brief waarin de familie Soekhoe met zoveel woorden werd medegedeeld dat bij een herhaling van het ongepaste gedrag van vader voor Sunil een andere school gezocht zou moeten worden. Ook naar de onderwijsinspectie werd een afschrift verstuurd.

Toevallig liep ik brigadier v/d Vijver tegen het lijf. Deze zei mij dat ze van plan waren om voor de zekerheid nog even bij meneer Soekhoe langs te gaan.

Week 44

Het schooljaar zit er bijna op. Er is veel gebeurd: veel geweld, veel gespijbel, diefstallen en vernielingen. Er ontbrak ook iets: daadkracht van de schoolleiding.

Ik merk dat ik het zo goed als gehad heb. Vrijdag het zesde uur heb ik B1A. Op de gang tref ik Suresh huilend aan. Hij blijkt door Koray en Yahya (ja die van de brief begin dit schooljaar) te pakken genomen te zijn: ze hebben zijn jas over z'n hoofd getrokken en zijn hem toen gaan schoppen. Ik ben laaiend. Als ik Koray sommeer met me mee te komen naar de conrector Harry Mastema presteert hij het om waar ik bij sta Suresh te bedreigen en intimideren. Ik word zó kwaad dat ik Koray bulderend op z'n plaats zet en hem zelfs uitdaag zoiets eens bij mij te proberen als hij zichzelf kennelijk zo flink vindt. Later zullen de andere kinderen zeggen dat ze bang waren dat ik Koray zou gaan slaan.

Als ik met de nog nasnikkende Suresh en de daders bij de heer Mastema arriveer en duidelijk aangeef hoe ontzettend kwaad ik hierover ben, reageert deze door vrolijk te lachen en tegen de daders iets te zeggen als: 'nou jongens, dat is toch niet leuk'.

Week 45

Deze maandag meld ik mij ziek.

Frontsoldaat van de beschaving

Over geweld op scholen

dr. P.J.H. Kapteyn *

‘Onrust is van alle tijden’. De vroegere hoogleraar criminologie J. van Weringh schreef er een boek over. Toch is de ene periode onrustiger dan de andere. Dat is althans de gedachte die opkomt bij het lezen van ‘de dagboekantekeningen van een docent’. Het relaas is eenzijdig en gekleurd door de betrokkenheid van de schrijver. Niet alle leerlingen zijn immers zo brutaal, niet alle ouders zo dreigend en niet elke schoolleiding reageert zo gelaten. Bovendien ontbreekt hun versie van het verhaal en die zal ongetwijfeld het beeld nuanceren dat nu domineert: een laatste verdediger van de beschaving. Zo ‘erg’ zal het niet zijn, of wel? Er zijn meer berichten over onrust, en met name gewelddadige onrust, op andere scholen, in het verkeer, op straat, in bars en discotheken. Wat is hier aan de hand? De vraag voert al gauw naar grafieken en tabellen, en terecht, maar in mijn geval gebeurde er wat anders. Ik moest denken aan de school waar ik bijna twintig jaar geleden onderzoek deed naar veranderingen in gezagsverhoudingen en het verband daarvan met ‘jeugd-criminaliteit’.¹ Wat is er in die tijd gebeurd? Wat zijn de overeenkomsten en de verschillen, en wat voor licht werpt dat op de ‘hartekreet’ van de docent? Dat vroeg ik mij af, en dat leidde tot de volgende overweging.

Een school twintig jaar geleden

Het object van onderzoek was een LTS, een Lagere Technische School zoals het toen heette. De veranderingen in de ‘gezagsvoering’ waren aanzienlijk. Uit archiefonderzoek en waarnemingen ter plaatse bleek dat vooral in de jaren zeventig de verhoudingen van ‘autoritair en hiërarchisch’ waren verschoven naar ‘meer tolerant en egalitair’. Dat klinkt abstract, maar de bewijzen waren dat niet. De status of het aanzien van de school werd niet meer benadrukt. Er werd minder gestraft, en collectief straffen was helemaal verdwenen. Individuele prestaties telden minder, en de zwakkere leerlingen kregen meer aandacht. De condities van deze verschuiving lagen voor de hand. De sociale ongelijkheid was in deze periode sterk verminderd, en de belangrijkste verklaring daarvan vormde de overheidsbemoeienis die sterk was gestegen. Die grotere gelijkheid

* De auteur is socioloog en werkzaam aan de Faculteit der politieke, sociale en culturele wetenschappen van de Universiteit van Amsterdam.

gold ook het onderwijs. De leerplicht was verlengd, zodat steeds meer kinderen steeds langer naar school gingen. Het ging, anders gezegd, om een snelle vermindering van machtsverschillen die op zijn beurt de gezagsverhoudingen beïnvloedde. Dat speet oudere generaties die 'wanorde' voorspelden, maar de jongere stemden in. Zij droegen actief bij aan deze maatschappelijke beweging waarvan zij veel goeds verwachtten.

De jongere generaties kregen gelijk, door de bank genomen. De voor-spelde wanorde bleef uit en meer kinderen leerden meer. Problemen waren er wel. Het meer egalitair worden van het gezag ging samen met een stijging van criminaliteit bij jongeren, op school en in het algemeen. Wat was het verband? Een vertrouwd antwoord was dat maatschappelijke ongelijkheid tot frustratie leidt en tot agressie die op zijn beurt het plegen van delicten tot gevolg heeft. Deze theorie sloot aan bij de radicale sentimenten in die tijd, en ze is soms ter zake, maar hier was ze dat niet. De ongelijkheid was immers sterk verminderd. Het verweer was dat de frustratie groeit, naarmate de verschillen afnemen. Maar ook deze verfijning moest worden verworpen. De ouders bleken zich in het geheel niet gefrustreerd te voelen en zagen hun eigen crimineel gedrag als een sport of spel.' Het is een geintje, meester!' Bovendien, en dat was het laatste bezwaar tegen deze theorie, deed de stijging van de criminaliteit zich voor in alle lagen van de bevolking, zij het in sociaal lagere het meest.

Maar hoe zat het dan wel? Een alternatief bood de al even bekende, maar enigszins conservatief gekleurde 'controle theorie' die de verklaring zoekt in een veronderstelde verzwakking van sociale bindingen en van de sociale controle die daar van uit kan gaan. Die theorie bood meer perspectief, zij het met drie niet onbelangrijke aanvullingen of correcties. Zo leek het mij onjuist te beweren dat de bindingen van jonge mensen en dan vooral van jongens zouden zijn verzwakt in deze periode. Integendeel, ouders en andere ouderen waren meer tijd en moeite aan kinderen gaan spenderen, en ook de bindingen tussen jongeren onderling leken niet aan een proces van erosie onderworpen. Maar wat dan wel? In een speciaal opzicht had de theorie gelijk en dat was het best met het begrip 'schaalvergroting' duidelijk te maken. Die vergroting was onmiskenbaar en daarmee waren het aantal bindingen van jongeren en van mensen überhaupt toegenomen, waarbij een deel meer persoonlijk, meer gevoelsmatig was geworden en een ander deel het tegendeel daarvan, meer anoniem, meer zakelijk. Dààr, in die publieke ruimte waren de bindingen betrekkelijk 'zwak', de sociale controle gering en de kans op delicten groot. Die kans werd kennelijk aangegrepen.

Er was nog een tweede aanvulling nodig. Het waren vooral jongeren die voor deze moderne verleiding bezweken. Waarom was dat? Ook hier lag het antwoord voor de hand. Weerstand bieden tegen deze verleiding was een kwestie van leren, en dan vooral het leren voldoen aan sterk impliciete eisen van zelfcontrole die met de uitbreiding van de publieke

ruimte waren gestegen. Ouderen voldeden doorgaans aan deze verwachting, maar jongeren, en dan vooral jongeren uit sociaal lagere maar stijgende milieus, nog niet. Een treffende voorbeeld was de supermarkt met zijn zelfbediening die zich in deze periode dun over het land had uitgesmeerd. Een ander voorbeeld was de school. Als gevolg van de Mammoetwet met zijn egaliserende werking was ook in deze semi-publieke ruimte de schaal vergroot, de controle minder direct geworden en het gezag meer tolerant. Een derde en laatste aanvulling betrof de stijging van de criminaliteit zelf die zich tot vermogensdelicten als diefstal en vernielingen beperkte en die niet voor geweldsdelicten gold. Dat was opmerkelijk en gaf mijns inziens aan dat de discrepantie tussen de verwachte en feitelijke zelfcontrole zich niet uitstrekte tot de beheersing van agressie. Wat dat betreft zat het met de Nederlandse jeugd wel goed. Daarmee was de diagnose enigszins geruststellend. Jeugdcriminaliteit was een probleem, dat zeker, maar het vormde een bijverschijnsel van een op zichzelf positief te waarderen ontwikkeling: sociale emancipatie en integratie in een grootschalig, nationaal verband. Bovendien kon het probleem worden bestreden door de verwachting van een hogere zelfcontrole te expliciteren en, waar nodig, van een gematigde sanctie te voorzien. Een bredere bekendheid van de diagnose kon daarbij helpen.

Twintig jaar later

Hoe is het nu, zo'n twintig jaren later. Een eerste verschil is dat naast of wellicht in plaats van diefstal en vernielingen, het gebruik van geweld het grootste probleem vormt, en dit probleem wordt niet als 'een geintje' beschouwd. Het is ernst, met alle risico's van escalatie en terreur daaraan verbonden. Een tweede verschil betreft de allochtone jongeren. Twintig jaar geleden waren ze ook al op school, maar hun aantal was kleiner en ze waren eerder 'gehoorzaam dan ongehoorzaam'. Dat is nu anders. Hoe je het ook wendt of keert, het zijn niet alléén, maar vooral jongeren van buitenlandse herkomst die het geweldsprobleem veroorzaken. Hoe komt dat?

Het antwoord wijst allereerst op een overeenkomst tussen nu en twintig jaar geleden. Dat is de 'schaalvergroting' die zich heeft doorgezet, ook in het onderwijs. Welbewust heeft het beleid aangestuurd op nog weer grotere scholen waarvan de verschillende vestigingen bedrijfsmatig worden beheerd door 'het management' dat doorgaans elders is gevestigd. De gevolgen laten zich raden: opnieuw minder presentie van 'het gezag', minder sociale controle en meer anonieme verhoudingen. De condities voor 'onrust' zijn dus niet verzwakt, maar versterkt met als gevolg dat jongeren nog steeds en zelfs in meer ernstige mate voor de verleiding bezwijken. Dat zijn inmiddels vooral jongeren van buitenlandse afkomst, en die zitten met een dubbel probleem. De cultuur thuis is, zoals bekend, afkomstig uit een kleinschalige, autoritaire samenleving waar primaire gevoelens van eer en wraak, van agressie en tegenagressie minder wor-

den geremd en het gezag zelf ook meer repressief optreedt. De controle is er direct en streng, maar de reikwijdte er van beperkt. Buitenshuis is de cultuur dus anders en zelfs tegengesteld, zodat de verwachting van zelfcontrole die daar geldt niet of nauwelijks wordt bemerkt en de betrokkenen zich 'los' gelaten voelen.

Leerkrachten en andere autoriteiten delen in dit probleem. De kennis van een kleinschalige cultuur mag inmiddels zijn verbeterd, maar emotioneel is die omgang hun vreemd. Zij zijn kinderen van een grootschalige, egalitaire samenleving en geloven in de waarde van tolerante verhoudingen. Dat geloof willen ze overdragen, maar hetzelfde geloof weerhoudt hen er van meer autoritaire middelen in te zetten die voor die overdracht noodzakelijk zijn. Zij zitten met een dilemma, gevoelsmatig en wellicht ook rationeel, waarin elke docent met meer of minder succes zijn weg probeert te vinden. De school of scholengemeenschap in zijn geheel lijkt echter verlamd. De organisatie is 'groot' en dat was de bedoeling, het bevoegde gezag is niet ter plekke en heeft andere besognes aan het hoofd. Het houdt de boot af, zoals de aantekeningen laten zien, als het wordt gevraagd om persoonlijk op te treden.

Het betrekkelijke onvermogen van de organisatie staat niet op zichzelf. De nieuwe schaalgrootte is het gevolg van een bezuinigingsoperatie die enige jaren na mijn onderzoek inzette en sindsdien het onderwijs en andere niet direct productieve terreinen van overheidszorg heeft beheerst. In guldens gemeten is de operatie zeer succesvol verlopen, en uniek in West-Europa. Maar deze inspanning eist zijn tol. Het onderwijsbeleid versterkt de problemen die ze zou moeten bestrijden. Gewelddadige onrust vraagt niet om een grotere maar om een kleinere schaal, en in ieder geval om meer contacturen, meer direct onderwijs, meer controle, sterkere bindingen. Dat betekent meer tijd, meer mensen en dus meer geld in plaats van minder. Dat is een derde verschil met twintig jaar geleden toen de schaalvergroting een egaliserende en emanciperende pretentie voerde, er meer geld beschikbaar gekomen was en de sociale ongelijkheid in het algemeen verminderde. De diagnose van de huidige 'onrust' is zodoende minder geruststellend. Misschien dat na één of twee generaties de spatie tussen verwachte en feitelijke zelfcontrole is opgevuld. Maar dat is niet zeker en duurt nog lang. In die tussentijd zit de school, de leraren en de rest van de samenleving met de gebakken peren. De politieke elites zijn niet doof. Zij tonen zich verontrust en versterken de repressieve functies door zwaarder te doen straffen, meer gevangenisstraffen te bouwen en door de politie meer geld te geven. Maar dat alles richt weinig uit, doordat tezelfdertijd de verzorgende functies werden ingekrompen of afgestoten naar 'de markt'.

Het samengaan van schaalvergroting, inkrimpende overheidszorg en toenemende ongelijkheid dwingt er toe om de gecorrigeerde controletheorie te verbinden met de theorie van frustratie en agressie. Het lijkt aannemelijk dat de jongeren om wie het gaat, zich niet alleen 'los' gelaten voelen in wat voor hen een gezagsvacuüm is, maar zich bovendien

als groep achtergesteld voelen. In ieder geval hebben zij daar meer reden toe dan de onruststokers van twintig jaar geleden. Het is waar dat de tegenstellingen in Nederland gematigd zijn, en dat inmiddels de kansen op de arbeidsmarkt ook voor allochtonen zijn gestegen. Niettemin is hun relatieve deprivatie niet kleiner, maar groter geworden en dat zal de kans op aanpassing aan de dominante cultuur niet vergroten. Integendeel, wie ziet dat hijzelf, zijn familie en vrienden steeds verder achterop raken bij het grote peloton, zal het gebruik van geweld niet afleren, maar zich daarin verder bekwamen. Een criminele carrière ligt in het verschiet. Wie deze kwade kansen wil bestrijden, kan zich niet verlaten op meer politie en meer particulier initiatief. Hij zal moeten accepteren dat tolerantie en wederzijdse rekenschap een collectieve zorg vormen die niet kan worden afgekocht of uitbesteed. Dat is de afgelopen twintig jaar gebeurd en heeft het land economisch gezien geen windeieren gelegd.

Aan dit succes is het begrip 'poldermodel' verbonden dat inmiddels wereldberoemd is, maar op de keeper beschouwd de lading niet dekt. Trefwoord is 'consensus', die hier groot zou zijn. De vraag is echter consensus tussen wie? Tussen de maatschappelijke elites, dat is wel zeker, maar niet die tussen sociaal hoog en sterk en sociaal zwak en laag. Het verband daartussen is objectief zwakker geworden. Nederland is daarmee opgeschoven in de richting van Engeland en de VS, ook wat de criminaliteit betreft. Dat is voor sommigen een wenkend perspectief, waarin de economische groei en de lage werkloosheid wordt benadrukt, maar wordt gezwegen over de nationale tegenstellingen, de armoede en de criminaliteit.

Frontsoldaat van de beschaving

De hartekreet van de docent is eenzijdig en het beeld vertekend door zijn betrokkenheid. Het onderwijs in Nederland is geen veste die op instorten staat. Elke dag maken duizenden leraren zich op om een veelvoud aan leerlingen zich te leren gedragen. Dit 'verborgen curriculum' doet zijn werk, althans in de meeste gevallen, maar soms ook niet, en dat is het probleem waar een leraar voor staat. Dat probleem is gegroeid, terwijl zijn uitrusting tot deze 'strijd' niet is toegenomen. Integendeel, zijn onderwijstaken zijn verzwaard, de invloed op zijn eigen werk en op het functioneren van de school is afgenomen, zijn inkomen is jarenlang gekort, zijn status is gedaald. En deze man of vrouw wordt verondersteld zo'n veertig jaar de orde te handhaven en de moed er in te houden! Deze treurzang is vaker gezongen, maar zonder resultaat. Dat moet anders. De leraar voelt zich eenzaam, maar zijn verhaal staat niet alleen. Het verdient publieke aandacht van wetenschappelijk onderzoek dat mijn opmerkingen kan corrigeren. Maar als het die bevestigt, moet er meer gebeuren: een rehabilitatie van deze 'frontsoldaat van de beschaving', en dat eerherstel is duur.

Justitiële verkenningen (Judicial explorations) is published nine times a year by the Research and Documentation Centre of the Dutch Ministry of Justice in cooperation with the publishing house Gouda Quint BV. Each issue focuses on a central theme related to criminal law, criminal policy and criminology. The section *Summaries* contains abstracts of the internationally most relevant articles of each issue. The central theme of this issue is (vol. 26, nr. 1, 2000): *Developments in youth violence*.

Youth violence in a historical perspective

P.C. Spierenburg

Although Dutch society in the past witnessed violence at several levels, this has partly retreated from collective memory. Present-day aggressiveness, on the other hand, is a concern to many people. This article attempts to answer the question whether a historical study of violence can enhance our insight into the behavior of aggressive youths in present-day society. Historically, a key question concerns the behavior of young men from the social elites. For a long time, they were allowed to indulge in a culture of violence. Gradually, however, the upper layers of society got pacified, which resulted in a negative social valuation of violence which lasts until our day. Among lower-class youths, collective fights were common until the middle of the twentieth century. Around 1800, however, there was a shift from using knives to fist fights. The culture of knife fighters, flourishing in Amsterdam and other places around 1700, forms a special case. The participants had specific rituals and notions of honor based on bravery. Today, certain groups appear to have a similar culture again, but the majority of the population continues to be unaccustomed to violence. Pleas for intervention from the public, therefore, are problematic.

Trends in juvenile violent crime

K. Wittebrood

This article provides a description of trends in juvenile violent crime in the Netherlands based on two measures: official police statistics and self-report studies. The police statistics contain information on the number of juvenile suspects; self-report studies capture information on behaviour that might never come to the attention of the police. Both measures have their own limitations. Police statistics clearly show that juvenile arrest rates are substantially increased for all types of violent crime. Self-report studies also show an increase in juvenile violent crime, but the increase is much smaller than the police statistics show. It is suggested that the large increase in juvenile violent crime shown by police statistics is partly due to the enlarged attention for youth crime and violent crime as well as to a more professional registration. Both police statistics and self-report studies show that violent crime is committed mainly by male offenders.

Aggressive youngsters; a cultural-historical view*G. van den Brink*

In this article the author discusses the fact that the average citizen nowadays has become much more assertive, ready and able than for example forty years ago. The author indicates that citizens have become more narcissistic. Relations between people should nowadays be seen in a general positive view of men; people want their sense of self-respect and self-esteem to be explicitly respected. 'The brighter narcissism shines, the more painful a scratch on the car lacquer is'. Besides, youngsters show relatively little self-control, due to a longer youth phase and the striving after more intensive physical experiences. In one formula: the precarious balance between self-love (evident through assertiveness) and self-control has broken down.

An inflated ego; on insecurity, self-conceit and male aggression*B.A.M. van Stokkom*

The author supposes that an inflated ego of youths has increased violence in the streets, although insecurity plays a role as well. Especially because of the social reevaluation of displaying rough male behavior, on television and in leisure arenas, the image of the self has taken on inflated proportions and the threshold for frustration appears to be lowered. Boys seem to act rougher and tougher all the time: cool behavior in risky circumstances adds to a bigger reputation. According to the author the raw ideal of virility differs for deprived and privileged problematic boys: for the deprived problematic boys male showing off behavior is an expression of honor (see Spierenburg) while for the second group, the privileged problematic boys, it is more a matter of adolescent acting out behavior in the masking of dependency on others.

Media and violence*P. Nikken*

Notwithstanding the vigorous debate on violence on the screen in the past years, the amount of media-violence has only increased. The increase in media-violence is, among other things, the result of the competition broadcasters, videoproducers and movie makers have to deal with. As a rule boys are more fond of aggressive media than girls. Although media violence may be popular because of the functions it serves in the development of children, science has now reached consensus that watching aggression on television may contribute to negative effects on behavior, knowledge and attitudes. Especially, so-called minor aggressive behavior (fighting, kicking and beating) can be stimulated by watching aggression on the screen. These effects are mostly the result of violence portrayed by the heroes, portrayed as acceptable or portrayed without negative consequences. In accordance with the wish of many parents, the Dutch government has initiated a

new system to classify audiovisual media on its suitability for young viewers. The system applies to all media, and is unique because the media are expected to make the classifications themselves.

Young men in groups

O.M.J. Adang

Young males often behave provocatively or violently in the presence of other young males. We do not know why some young males seem to be more aggressive than others in this respect. However, it is clear that status seeking plays a role. In spite of the facts that often all of the ingredients for violent confrontations are at hand (a lot of young males, use of alcohol, presence of weapons, presence of different groups etc.), in most cases violence does not occur. There is no simple group process that leads almost automatically to irrational behaviour and violence. Processes present in everyday social behaviour provide the best clues. In spite of a lot of attention in the media and in politics, there is relatively little research into aggression and violence. Fundamental research is limited and fragmentary, there is little research aimed at a better understanding of violent interactions. As a result, there are few substantiated findings on the effectiveness of different interventions by the police or others. Research should not only focus on aggression and violence, but also on tolerance, tension regulation and reconciliation.

Violence and family

J. Hendriks and B.J. van Roozendaal

In this article it is emphasized that violence among young people is caused by highly complex and interacting factors (biological, personal, pedagogical and other environmental factors) and that a holistic view of the causes of violence should overcome the limitations of monocausal explanations. To make this clear the case 'Martijn' is described, in which the aforementioned complexity is illustrated. It is furthermore emphasized that for individual cases the origin of violent behaviour can to a large extent be explained by family and pedagogical factors. To illustrate this the case 'Jan' has been used, in which both highly unfavorable structural and functional characteristics of the family are seen to emerge. In this the influence is emphasized of intergenerational transfer of standards and values with respect to the use of violence and the role of modeling.

Het WODC op Internet: www.minjust.nl/wodc

Het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC) van het Ministerie van Justitie is via Internet bereikbaar. Het WODC is een kenniscentrum op justitieel terrein dat een wetenschappelijk bijdrage levert aan de ontwikkeling en de evaluatie van justitiebeleid. Op deze site is de volgende informatie te vinden:

1. Doelstelling en organisatie (o.a. organigram, beschrijvingen van de verschillende afdelingen en de namen van de medewerkers);

2. Producten en diensten;

- overzicht en uitgebreide samenvattingen van de nieuwste rapporten;
- inhoudsopgaven en voorwoord met korte samenvattingen van artikelen in het tijdschrift *Justitiële verkenningen*;
- inhoudsopgaven en voorwoord met korte samenvattingen van artikelen in het engelstalige tijdschrift *European Journal on Criminal Policy and Research*;
- jaarlijsten van rapporten en genoemde tijdschriften;

- elektronische publicaties (o.a. onderzoeksprogrammering van justitie);

3. Interessante verwijzingen (overzichten van congressen en studiedagen);

In de toekomst wordt de aangeboden informatie uitgebreid met specifieke producten als databases (literatuurbestand) en aan producten en diensten gekoppelde bestelmogelijkheden (via e-mail) en/of aanvraagformulieren.

Voor vragen over producten en diensten van het WODC en voor het snel en efficiënt leveren van statistische en literatuur-informatie kunt u terecht bij de WODC informatiedesk (e-mail: infodesk@wodc.minjust.nl).

Wij hopen op deze wijze bij te dragen aan de verspreiding van relevante kennis en informatie buiten het Ministerie van Justitie.

Hans van Netburg (WODC-webmaster)
tel. 070-3706919
fax. 070-3707948
e-mail: cnetburg@best-dep.minjus.nl

WODC-Thesaurus 'Het criminaliteitsvraagstuk (geheel herziene uitgave)

Het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC) van het Ministerie van Justitie heeft een geheel herziene druk uitgebracht van de WODC-thesaurus. Deze gestructureerde standaard trefwoordenlijst inzake het *criminaliteitsvraagstuk* bestrijkt de volgende terreinen: criminologie, victimologie, criminaliteitspreventie, delicten/criminaliteitsvormen, politie, justitie, openbaar ministerie, rechterlijke macht, strafrechtspiegeling, gevangeniswezen en reclassering.

Na het uitkomen van de eerste uitgave van de WODC-thesaurus in 1993 is deze met succes toegepast als instrument bij het toegankelijk maken van publicaties op het gebied van het *criminaliteitsvraagstuk*. Niet alleen bij de Afdeling Documentaire Informatievoorziening van het WODC maar ook op andere afdelingen binnen het Ministerie van Justitie wordt de WODC-thesaurus gebruikt. Daarnaast maken andere organisaties waaronder politiebibliotheken, het openbaar ministerie, gevangenisbibliotheken en

de rechterlijke macht gebruik van dit hulpmiddel.

De afgelopen jaren is de hoeveelheid publicaties op het terrein van justitie en politie sterk toegenomen, zowel nationaal als internationaal. De IRT-affaire en de daaruit voortvloeiende commissies Wierenga en Van Traa brachten nieuwe vormen van opsporingsmethodieken aan het licht. Het jeugdstrafrecht werd gewijzigd. Allerlei grensoverschrijdende criminaliteitsvormen zijn meer in de belangstelling komen te staan. Nieuwe alternatieven voor de vrijheidsstraf werden en worden getest om de problemen rond de celcapaciteit op te lossen. Nieuwe termen als integriteit, integrale veiligheid, fenomeenonderzoek, proactieve opsporing, forensische accountancy, taakstraf, internet, televerhoor, stelselmatige daders en zelfredzaamheid zijn de afgelopen jaren veelvuldig gebruikt. Natuurlijk zijn er ook termen die verouderen of termen die belangrijk leken maar niet of nauwelijks gebruikt werden. Deze zijn uit de thesaurus verwijderd of vervangen door andere termen. Hier en daar is de schrijfwijze van een begrip aangepast. Dit alles heeft ertoe geleid dat een grondige herziening van de WODC-thesaurus noodzakelijk was. Hopelijk zal de herziene thesaurus de komende jaren weer een nuttig instrument zijn voor de ontsluiting van de nog steeds groeiende informatiestroom rondom het criminaliteitsvraagstuk.

Als extra hulpmiddel is bij deze uitgave een geografische thesaurus als bijlage toegevoegd. Deze thesaurus is oorspronkelijk samengesteld door de Centrale Bibliotheek van het Ministerie van Justitie en nu in samenwerking met het WODC aangepast met behulp van de in augustus 1996 uitgegeven officiële lijst van landennamen van de Nederlandse Taalunie.

Inlichtingen:

Hans van Netburg

tel. 070-3706919

Email: cnetburg@best-dep.minjus.nl

Bestelwijze:

De WODC-thesaurus 1997 kost f.10,- per ex.

Tel. 070-3706554 (mw. Weide-Eind)

Fax. 070-3707948

Email: infodesk@wodc.minjust.nl

Themanummers Justitiële verkenningen

Regelmatig worden, bij voorbeeld ten behoeve van het onderwijs, grote aantallen exemplaren van *Justitiële verkenningen* nabesteld. Voor de bepaling van de oplage is het wenselijk vroegtijdig op de hoogte te zijn van de mogelijke vraag. Om die reden geven wij, onder voorbehoud, de thema's die de redactie op dit moment in voorbereiding heeft. Over de inhoud van de nummers kan met de redactie contact worden opgenomen. Ook personen die een bijdrage willen leveren aan een van de aangekondigde nummers worden verzocht contact op te nemen met de redactie.

JV2, 2000, maart: Faillissement

JV3, 2000, april: Biopsychologische factoren

JV4, 2000, mei: Het schaduwgebied van straffen (congres)

JV5, 2000, juni: Criminalisering

JV6, 2000, juli/augustus: Zeden-delicten

Congressen

Master in European Criminology (M.A.)

De Afdeling strafrecht en Criminologie van de Faculteit Rechten aan de K.U. Leuven (België) is in september 1999 van start gegaan met een nieuw post-graduaat programma, het Master in European Criminology. Het programma wordt uitgevoerd in samenwerking met een aantal

prominente universiteiten en onderzoeksinstituten in Europa: het wetenschappelijk Onderzoek- en documentatiecentrum (WODC) te Den Haag; het Max-Planck-Institut für Ausländisches und Internationales Strafrecht in Freiburg, het Criminologisch Instituut van de Universiteit in Sheffield en het Criminologisch Instituut van de Eberhard-Karls-Universiteit in Tübingen. Het M.A. in European Criminology staat open voor studenten en 'professionals' die zich willen verdiepen in de relevantie van recent ontwikkelde criminologische theorieën en deze willen toetsen aan het beleid op nationaal, Europees en internationaal niveau. Het M.A. programma loopt over één academiejaar. Het is een volledig Engelstalig programma dat op een evenwichtige manier onderwijs met onderzoek combineert. Voor meer informatie: Centre for advanced academic studies, Hilde van Lindt, Hooverplein 10, B-3000 Leuven (tel.: 00/32/16/325268 of 325300; email: hilde.vanlindt@law.kuleuven.ac.be)

Het Schemergebied van het Straffen

De laatste decennia is het arsenaal aan straffen en maatregelen in Nederland behoorlijk uitgebreid. De politie, het Openbaar Ministerie en de (straf)rechter krijgen steeds meer mogelijkheden om 'maatwerk' te leveren. De sterk toegenomen differentiatie heeft onmiskenbaar voordelen, maar leidt ook tot kritische vragen. Komt de rechtszekerheid niet in het geding? Met de vele mogelijkheden die er zijn, wordt het immers steeds moeilijker te voorspellen welke sanctie in welke situatie zal worden opgelegd. En hoe zit het met rechtsgelijkheid: hoe verhouden de verschillende hoofdstraffen, bijkomende straffen en maatregelen zich eigenlijk tot elkaar? In de nota

Sancties in perspectief, die dit voorjaar aan de Tweede Kamer wordt aangeboden, worden voorstellen gedaan om ons sanctiestelsel eenvoudiger, inzichtelijker en consistentere te maken. Maar voorlopig lijkt de differentiatie alleen maar toe te nemen: de toepassingsmogelijkheden van de taakstraf worden uitgebreid en met de ontwikkeling van zgn. penitentiaire programma's neemt de variatie in de tenuitvoerlegging van vrijheidsstraffen nog verder toe. Weet de rechter altijd hoe een straf die hij heeft opgelegd in concreto wordt uitgevoerd? Formeel is het O.M. belast met de uitvoering van de straffen, maar in de praktijk spelen de reclassering, de Dienst Justitiële Inrichtingen (DJI) en ook het Centraal Justitieel Incassobureau (CJIB) daarin een bepalende rol. Vindt er wel voldoende informatie-uitwisseling plaats? En: sluit de executie in voldoende mate aan bij wat de strafopleggers voor ogen stond? Deze en andere vragen zullen op 18 mei 2000, tijdens het jaarcongres van het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC) van het Ministerie van Justitie aan de orde worden gesteld. Naast plenaire bijdragen vindt zowel 's ochtends als 's middags een zestal workshops plaats waarin dieper op een bepaald deelaspect van de problematiek rond de executie van straffen wordt ingegaan. Het congres wordt afgesloten met een debat tussen politici, beleidsmakers en wetenschappers.

Datum: Donderdag 18 mei 2000

Plaats: Congrescentrum De Reehorst, Ede

Kosten: f 395,- incl. btw (studenten f 150,- incl. btw). Inclusief koffie/thee/lunch/aperitief.

Inlichtingen: Inhoudelijke informatie: drs. B.S.J. Wartna, WODC (tel.: 070 - 370 76 04) en mw. drs. J.W. Plaisier,

WODC, (tel.: 070 – 370 65 10). Zie voor laatste stand van zaken ook <http://www.minjust.nl/wodc>
Organisatorische informatie: Carla Blanket, Vermande Studiedagen, tel: 0320 - 23 77 27. Voor een congresfolder/inschrijfformulier kunt u zich wenden tot mr. P.B.A. ter Veer, 070-3707610.

Algemeen**Strafrecht en strafrechtspleging****Criminologie****Gevangeniswezen/tbs****Reclassering****Jeugdbescherming en****-delinquentie****Politie****Verslaving****Slachtofferstudies****Preventie van criminaliteit****Literatuur-informatie**

Van de artikelen die in deze rubriek zijn samengevat, kunnen bij de documentatie-afdeling van het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum van het Ministerie van Justitie tegen betaling kopieën worden aangevraagd. Wij attenderen u erop dat volgens art. 16b, lid 1 van de Auteurswet 1912, de kopieën uitsluitend mogen dienen tot eigen oefening, studie of gebruik. Door de documentatie-afdeling worden boeken, tijdschriftartikelen, rapporten en jaarverslagen met betrekking tot bovengenoemde gebieden toegankelijk gemaakt. De documenten die vanaf 1987 zijn verschenen, worden ingevoerd in een geautomatiseerd systeem. Op aanvraag kunnen literatuurlijsten m.b.t. specifieke onderwerpen worden toegestuurd. Boeken en rapporten kunnen te leen worden gevraagd. Tijdschriftartikelen kunnen in beperkte mate tegen vergoeding gekopieerd en toegezonden worden. In beide gevallen kan men zich wenden tot de Informatiedesk van het WODC, Postbus 20301, 2500 EH 's-Gravenhage, tel.: 070-370 65 53.

Algemeen**1****Jiao, A.Y.***Community-oriented policing and policing-oriented community*Journal of crime and justice, 21^e jrg., nr. 1, 1998, pp. 135-158

In dit artikel gaat de auteur in op het verschijnsel 'community-policing' en bespreekt hij enkele studies waarin naar voren komt dat deze invulling van het politie-werk slechts beperkte positieve invloed heeft op het niveau van de criminaliteit. Verder leidt 'community-policing' niet tot een grotere en blijvende betrokkenheid van de buurt bij veiligheidsvraagstukken. De auteur breekt een lans voor 'policing-oriented community'. Dit is een manier van werken waarbij de lokale gemeenschap nauw samenwerkt met de politie om te komen tot criminaliteitspreventie waardoor het beroep op het justitiële systeem kan verminderen. Dit concept gaat uit van een vorm van gemeenschapsdenken – het totstandbrengen van sociale cohesie – waarbij de lokale gemeenschap een belangrijke rol speelt bij het handhaven van de orde en het tegengaan van criminaliteit en afwijkend gedrag. De nadruk ligt op preventie in een zo vroeg mogelijk stadium in plaats van repressie. De auteur beargumenteert ten slotte dat een dergelijke benadering waarbij de nadruk ligt op preventie van criminaliteit via een buurtgerichte aanpak waarbij burgers ook betrokken worden, een positiever effect heeft op het justitiële systeem omdat de criminaliteit en kans op recidive vermindert. Dit in vergelijking met de gangbare praktijk van steeds meer repressie als primaire reactie op de stijging van de criminaliteit.

2

Koenig, W.P.

Does congress abuse its spending clause power by attaching conditions on the receipt of federal law enforcement funds to a state's compliance with 'Megan's law'?

The journal of criminal law and criminology, 88^e jrg., nr. 2, 1998, pp. 721-765

In dit artikel gaat de auteur aan de hand van een zedenmisdrif, waarbij een zevenjarig meisje sexueel misbruikt en vermoord is door haar buurman, in op het verschijnsel zedenmisdriften tegen kinderen. Verder gaat de auteur in op de wetgeving die naar aanleiding van de publieke verontwaardiging over dergelijke misdrijven is aangenomen. De verontwaardiging had ook te maken met het feit dat de dader al eerder veroordeeld was voor zedenmisdriften tegen kinderen. Inmiddels moeten alle zedendelinquenten die in de Verenigde Staten vrijgelaten worden zich laten registreren bij de lokale justitiële instanties. Een groot aantal staten maakt vervolgens deze informatie bekend aan de lokale bevolking. De auteur gaat in op de constitutionele consequenties van dergelijke wetgeving, die primair tot stand komt op basis van de heftige publieke verontwaardiging over de ernst van deze zedenmisdriften en de angst voor recidive van de dader. De vraag is of het vrijgeven van de adres- en persoonsgegevens van ex-zedendelinquenten beschouwd kan worden als een nieuwe straf en zo ja of deze straf past binnen de grenzen van een rechtvaardige en democratische samenleving. Een andere relevante vraag heeft betrekking op de verhouding tussen de federale overheid en de afzonderlijke staten als het gaat om de bestrijding van zedenmisdriften. De auteur is van

mening dat staten hun eigen verantwoordelijkheid hebben in de aanwending van federale fondsen voor de bestrijding van zedenmisdriften omdat dergelijke misdrijven een grote lokale impact hebben en daarom vragen om een lokale aanpak.

3

MacDonald, J.M., G.P. Alpert

Public attitudes toward police pursuit driving

Journal of criminal justice, 26e jrg., nr. 3, 1998, pp. 185-194

Hoewel er wel een aantal studies bestaat over attitudes en opvattingen van politieagenten met betrekking tot het achtervolgen van regelovertreders, is er weinig bekend over hoe het publiek tegenover dit onderwerp staat. Het telefonische survey van de auteurs richtte zich op de publieke perceptie van een aantal burgers uit drie steden in South Carolina, Nebraska en Maryland. De respondenten kregen een aantal scenario's gepresenteerd met verschillende wetsovertredingen (ernstige en minder ernstige) onder verschillende omstandigheden (het gebied waarin de achtervolging zich afspeelde, het verkeer op de weg en het weer). De vragen spitsten zich toe op kosten (risico's voor het publiek) en baten (noodzaak voor de politie om onmiddellijk in te grijpen) van de achtervolging. De onderzoeksresultaten laten zien dat het publiek een onomwonden positieve houding heeft als het gaat om ernstige misdrijven. Die positieve houding neemt echter af naarmate de ernst van de regel-overtreding vermindert. Ook de mate waarin het publiek kennis heeft van de gevaren van achtervolgingen speelt een rol: goed geïnformeerde burgers zijn niet zo snel geneigd de noodzaak van achtervolging te onderschrijven. Wat dit punt aangaat staat een politie-organisatie die richtlijnen wil opstellen voor een dilemma. Want wat

rest er aan afschrikking als agenten bij bepaalde regelovertradingen niet meer mogen achtervolgen?
Met literatuuropgave.

Strafrecht en strafrechtspleging

4

McIvor, G.

Jobs for the boys? Gender differences in referral to community service
The Howard journal, 37^e jrg., nr. 3,
1998, pp. 280-290

In Groot-Britannië kunnen sinds het begin van de jaren tachtig taakstraffen worden opgelegd ter vervanging van een vrijheidsstraf. De daders die met deze sanctie te maken krijgen zijn meestal jonge mannen. In Schotland bijvoorbeeld was 91% van de personen die op enig moment in 1993 een taakstraf kreeg een man. De taakstraf wordt in Engeland, Schotland en Wales enigszins spottend de 'straf voor jonge mannen' genoemd. De auteur ging na met welke achtergronden de enorme sexeverschillen samenhangen. Er werd een steekproef getrokken van 982 Schotse verdachten die in 1992 werden voorgedragen voor een taakstraf. 95 Procent was man, iets meer dan de helft was nog geen 20 jaar. De vrouwelijke daders in de steekproef waren gemiddeld zo'n drie jaar ouder dan hun mannelijke tegenhangers. Na berekening van een standaard ernstscore bleek echter dat de delicten die door mannelijke daders waren gepleegd doorgaans veel zwaarder waren dan de delicten van vrouwelijke daders. Uit rapportages van de betrokken reclasserings-ambtenaren bleek bovendien dat de mannen, gezien het door hen gepleegde delict, veel vaker dan de vrouwen in aanmerking kwamen voor een vrijheidsstraf. De delicten van vrouwelijke daders werden veelal afgedaan met een minder zware sanctie. De mate waarin een taakstraf

wordt opgelegd aan mannen of vrouwen kan dus voor een deel worden verklaard door verschillen in de aard en ernst van de door hen gepleegde delicten. De auteur sluit niet uit dat ook maatschappelijke vooroordelen hier een rol spelen, maar wijst er op dat als de vrouwelijke daders niet in aanmerking komen voor een vrijheidsstraf zij beter ook geen taakstraf kunnen ondergaan.
Met literatuuropgave.

Criminologie

5

Courakis, N.

Football violence; not only a British problem

European journal on criminal policy and research, jrg., nr. 6, 1998,
pp. 293-302

In dit artikel worden de resultaten van een Grieks onderzoek naar voetbalgeweld gepresenteerd. Het onderzoek bestaat uit zeven verschillende deelstudies. Het belangrijkste onderzoek, dat werd uitgevoerd tussen 1986 en 1988, richt zich op het in kaart brengen van het gedrag en de attitudes van harde-kern hooligans. Hiertoe zijn 319 actieve leden van bekende agressieve Griekse fanclubs ondervraagd. De resultaten laten zien dat het merendeel van de hooligans uit alleenstaande mannen van rond de twintig jaar bestaat, die grotendeels geboren en opgegroeid zijn in grote steden. Hoewel het gezinsinkomen boven het landelijk gemiddelde ligt, wordt de gezinssituatie van hooligans als problematisch gekarakteriseerd, met relatief veel sterfgevallen, scheidingen en problemen in de omgang. Het scholingsniveau van hooligans verschilt niet van dat van vergelijkbare jongeren in grote steden, maar zij ervaren op school wel meer problemen in de omgang met schoolgenoten en leraren en hebben

verhoudingsgewijs vaak een klas gedoubleerd. De onderzochte groep hooligans verricht vaker betaald werk dan de rest van de populatie. Opvallend veel hooligans zijn in aanraking geweest met verslavende middelen of maken deel uit van een sub-culturele sociale groep. Aan de hand van de mate waarin de harde-kern hooligans zich verbonden voelen met hun fanclub en voetbalteam, wordt onderscheid gemaakt tussen groepen fans die verschillen in fanatisme en gewelddadigheid. Tot slot wordt een overzicht gegeven van factoren die samenhangen met het optreden van gewelddadige incidenten, waarbij ondermeer de rol van het bestuur van de voetbalclub, sportverslaggevers, scheidsrechters, politie, politiek en de totale maatschappij aan de orde komt.

6

Dunham, R.G., G.P. Alpert e.a.

High-speed pursuit; the offenders' perspective

Criminal justice and behavior, 25e jrg., nr. 1, 1998, pp. 30-45

Tot nu toe is er vrij weinig onderzoek gedaan naar door de politie achtervolgde wetsovertreders. Wat is hun profiel, welke redenen hadden ze om niet te stoppen, wat ging er in hen om tijdens de achtervolging? De auteurs deden hun onderzoek onder een aantal gedetineerden uit gevangnissen in Omaha, Miami en South Carolina die allen betrokken waren geweest bij een achtervolging. Hun gemiddelde leeftijd was 26 jaar, 60% was blank, 9 van de 146 respondenten was vrouw. De reden van wegvluchten was meestal het rijden in een gestolen auto, het rijden met een verlopen rijbewijs, betrokkenheid bij een misdrijf, rijden onder invloed van alcohol of drugs en de angst om geslagen te worden. In het onderzoek ging het om 146 achtervol-

gingen; 30% eindigde met het verongelukken van de auto, in 30% van de gevallen gaven de achtervolgenden het op en in 25% van de gevallen wisten zij uit handen van de politie te blijven. Vooral degenen die al eerder achtervolgd of gearresteerd waren, namen extreme risico's. Ook de gedachte aan veroordeling bleek een krachtige stimulant te zijn door te rijden en niet op te geven. Gevraagd naar wat hem of haar zou doen besluiten de vlucht te staken en zich over te geven, zeiden de meeste respondenten dat dit het uitzetten van de sirene zou zijn. Volgens de auteur is dit dan ook het beste dat agenten voor de veiligheid van het publiek kunnen doen.

Met literatuuropgave.

7

Knight, R.A., J.I. Warren e.a.

Predicting rapist type from crime-scene variables

Criminal justice and behavior, 25^e jrg., nr. 1, 1998, pp. 46-80

Criminal Investigative Analysis (CIA) is een techniek die hypothesen over de persoonlijkheid van de dader oplevert, gebaseerd op analyse van de plaats van het misdrijf, slachtofferinformatie en kennis over daders op basis van eerder onderzoek. CIA is met name bruikbaar bij onderzoek van seriemisdrijven. Het is echter een subjectieve, kwalitatieve methode, waarbij gebruik wordt gemaakt van verschillende onderzoeksbenaderingen en ongestandaardiseerde meetinstrumenten. De belangrijkste doelstelling van het onderhavige onderzoek is het verschaffen van een meer solide wetenschappelijke basis voor CIA door de kennis die is opgedaan met behulp van psychologische typologie studies te combineren met de inzichten van politiefunctionarissen zodat de voorspellende waarde van CIA vergroot kan worden

en betere identificatie van daders mogelijk wordt. Hiertoe worden eerst twee overeenkomstige steekproeven van respectievelijk 116 en 25 herhaaldelijke verkrachters, waarvoor veel informatie over karakteristieken van het misdrijf beschikbaar zijn, met elkaar vergeleken. Aan de hand van overeenkomstige delictkenmerken kunnen samengestelde variabelen geconstrueerd worden die op basis van hun frequentie en waargenomen consistentie de beste voorspellende waarde lijken te hebben. De domeinen waarop de potentieel beste indicatoren aangetroffen worden omvatten volwassen antisociaal gedrag, planning van het delict, expressieve agressie, sadisme, seksualisering en gegeneraliseerde en op vrouwen gerichte woede. Analoge delictvariabelen van een derde steekproef van 254 verkrachters die op basis van het Massachusetts Treatment Center, Rapist Typology Version 3 (MTC:R3) geïdentificeerd zijn, maar waarvoor veel minder informatie van de plaats van het misdrijf beschikbaar is, worden vervolgens gebruikt om het type verkrachter te voorspellen. De resultaten laten zien dat indicatoren van de plaats van het misdrijf goede voorspellers zijn van volwassen antisociaal gedrag en expressieve agressie. Sadisme, de planning van het delict en relatie met het slachtoffer gedurende het delict hebben een hoge interne consistentie met afzonderlijke delicten en een goede tot hoge cross-delict consistentie, maar hebben weinig voorspellende waarde. Hun consistentie zou uiteindelijk de identificatie van verbeterde predictoren mogelijk moeten maken. Ten aanzien van seksualisering is meer daderinformatie noodzakelijk voordat bepaald kan worden of belangrijke indicatoren op de plaats van het delict geïdentificeerd kunnen worden. Uit de definitie van gegeneraliseerde woede

en rancune ten opzichte van vrouwen volgt dat daders van dit type niet geïdentificeerd kunnen worden aan de hand van indicatoren op de plaats van het misdrijf. De auteurs bevelen verder onderzoek naar CIA aan teneinde de consistentie en doeltreffendheid van het systeem te vergroten. Met literatuuropgave.

8

Longshore, D., S. Turner

Self-control and criminal opportunity; cross-sectional test of the general theory of crime

Criminal justice and behavior, 25e jrg., nr. 1, 1998, pp. 81-98

Verslag wordt gedaan van een onderzoek ter toetsing van twee hypothesen die beide zijn ontleend aan de 'general theory of crime' van Michael Gottfredson en Travis Hirschi. De eerste is dat een laag niveau van zelfcontrole een belangrijke oorzaak op individueel niveau is van crimineel gedrag. De tweede is dat de invloed van zelfcontrole op crimineel gedrag afhankelijk is van de gelegenheid om crimineel gedrag te begaan. Om deze hypothesen te toetsen werd zelfcontrole gemeten aan de hand van een zelfrapportage-instrument dat bestaat uit 23 punten. Voor 'gelegenheid' werden twee aanwijzingen gebruikt: sekse en criminele vrienden. Twee soorten crimineel gedrag werden onderscheiden in het onderzoek: vermogens- en geweldsdelicten. In het algemeen was de zelfcontrole onder delinquenten lager dan onder niet-delinquenten, maar de verklaarde variantie van zelfcontrole was gering. De relatie tussen lage zelfcontrole en vermogensdelicten was wel afhankelijk van 'gelegenheid', maar dit gold niet voor de relatie tussen een lage zelfcontrole en geweldsdelicten. Met literatuuropgave.

9

Mazerolle, P., A. Piquero

Linking exposure to strain with anger; an investigation of deviant adaptations
Journal of criminal justice, 26e jrg., nr. 3, 1998, pp. 195-211

Verslag wordt gedaan van een onderzoek ter toetsing van de in 1993 ontwikkelde Algemene Strain Theorie (AST) van Agnew. Met die theorie heeft Agnew geprobeerd tegemoet te komen aan de talrijke punten van kritiek die de strain-theorie heeft opgeroepen. In het onderhavige onderzoek wordt de AST slechts ten dele getoetst: alleen de bemiddelende effecten van woede tussen strain en crimineel gedrag worden onderzocht en de mogelijke instrumentele, escapistische en gewelddadige aanpassingen aan strain. Uit de resultaten blijkt gedeeltelijke steun voor de AST, echter alleen voor die modellen die intenties om te gaan vechten voorspellen. De bemiddelende effecten van woede werden niet waargenomen in modellen die intenties voorspellen om dronken te gaan rijden en winkeldiefstal te plegen. De auteurs gaan uitvoerig in op deze resultaten en op de betekenis ervan voor toekomstig onderzoek. Met literatuuropgave.

10

Tittle, Ch.R., H. Grasmick

Criminal behavior and age; a test of three provocative hypotheses
Journal of criminal law & criminology, 88e jrg., nr. 1, 1997, pp. 309-342

In dit artikel wordt verslag gedaan van de toetsing van drie hypothesen met betrekking tot de relatie tussen leeftijd en crimineel gedrag. Die relatie is zodanig dat crimineel gedrag een stijging vertoont vanaf het begin van de tienertijd en vanaf ongeveer 25-jarige leeftijd geleidelijk gaat afnemen. De drie hypothesen over deze relatie hebben de onderzoekers

ontleend aan de Amerikaanse criminologen Michael Gottfredson en Travis Hirschi die ze op verschillende plaatsen in hun werk naar voren hebben gebracht. Gottfredson en Hirschi beweren dat de relatie tussen leeftijd en crimineel gedrag onveranderlijk is, niet verklaard kon worden met sociaal-wetenschappelijke factoren en dat de invloed van leeftijd onafhankelijk is van een derde, intermediaire factor die correleert met crimineel gedrag. Als Gottfredson en Hirschi gelijk hebben, heeft het geen enkele zin onderzoek te doen naar de ontwikkeling van criminele loopbanen. Als iedereen in dezelfde mate onderhevig is aan de invloed van leeftijd op crimineel gedrag, kunnen verschillen in crimineel gedrag slechts worden verklaard door andere factoren dan leeftijd. De toetsing van de hypothesen heeft gemengde resultaten. Het algemene patroon van de relatie tussen crimineel gedrag en leeftijd is inderdaad stabiel. Toch is 'onveranderlijk' een groot woord. Een witteboorden-delict kan bijvoorbeeld alleen op betrekkelijk late leeftijd worden gepleegd, en verstoort daardoor de relatie. Ook blijkt dat de relatie inderdaad moeilijk verklaard kan worden. Opmerkelijk is dat leeftijd licht bleek te variëren met een lage zelfcontrole. Dit ondermijnt de stelling van Gottfredson en Hirschi, dat het niveau van zelfcontrole in de vroege kindertijd definitief bepaald wordt voor de rest van het leven. Met literatuuropgave.

11

Walters, G.D., W. Elliott, e.a.

Use of the psychological inventory of criminal thinking styles in a group of female offenders
Criminal justice and behavior, 25e jrg., nr. 1, 1998, pp. 125-134

Verslag wordt gedaan van een onderzoek naar de geldigheid van de

Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles (PICTS) voor een groep vrouwelijke delinquenten. PICTS is een instrument waarmee je de cognitieve denkstructuren van mensen kunt meten die mogelijk voorafgaan aan een levensstijl waarin crimineel gedrag van centraal belang is. De vier componenten van die levensstijl zijn onverantwoordelijkheidsgevoel, gemakzucht, inbreuk maken op de levenssfeer van anderen en de overtreding van sociale regels. Uit de resultaten bleek dat de PICTS het op een aantal punten net zo goed doet bij vrouwen als bij mannen. Opmerkelijk was dat de delinquente vrouwen op zeven van de acht levensstijl-patronen hoger scoorden dan de delinquente mannen. De onderzoekers geven hier twee mogelijke verklaringen voor. De eerste is dat vrouwelijke delinquenten mogelijk afwijkender zijn dan mannelijke delinquenten, vanwege de veel grotere sociale taboes op delinquent gedrag van vrouwen dan van mannen. De tweede is dat de vrouwelijke respondenten opener waren dan de mannelijke en de test gewoon eerder hebben ingevuld. De onderzoekers geven de voorkeur aan de tweede verklaring. Met literatuuropgave.

12

Wermölder, H.

Moroccan organised crime in the Netherlands

International journal of risk, security and crime prevention, 3e jrg, nr. 2, april 1998, pp. 111-120

In Nederland hebben etnische groepen een relatief groot aandeel in de georganiseerde criminaliteit. Een belangrijke reden daarvoor is gelegen in de familiestructuur van die groepen. De familie is het basisinstituut in de meeste landen aan de Middellandse Zee en vormt als zodanig de bouwsteen voor ondernemingen, zowel

legale als illegale. In dit artikel gaat het over de georganiseerde criminaliteit van Marokkanen. De meeste Marokkanen in Nederland hebben een Berber-achtergrond en komen uit het noordoostelijke deel van Marokko. Dit gebied, de Rif, is economisch onderontwikkeld; in het meest westelijke deel daarvan wordt hoofdzakelijk een enkel gewas geteeld: cannabis. De auteur gaat in zijn artikel met name in op de Ramola-zaak (afgeleid van RABo bank en MOnEy LAundering). De kern van de criminele organisatie waar het hier over gaat, bestaat uit twee Marokkaanse families en een groep Marokkanen gespecialiseerd in het witwassen van geld. De betrokkenen hadden twee totaal verschillende levensstijlen: in Marokko waren zij de trotse bezitters van auto's, landerijen en villa's; in Nederland stonden ze ingeschreven als werklozen en leefden in behoeftige omstandigheden in een oude wijk in Rotterdam. In enkele jaren wist deze organisatie een omzet te realiseren van 200 miljoen dollar. Volgens de auteur kan men door zich te richten op de familiestructuur van migranten sleutelementen op het spoor komen in de dynamiek achter internationale criminele netwerken. Voorwaarde is dan wel dat men ook let op de veranderende sociale en economische context in hun land van herkomst. Met literatuuropgave.

Gevangeniswezen/tbs

13

Cowburn, M.

A man's world; gender issues in working with male sex offenders in prison

The Howard journal, 37^e jrg., nr. 3, 1998, pp. 234-251

In dit artikel bespreekt de auteur de effecten van de masculiene cultuur binnen gevangenis en op het werken

met zedendelinquenten. Hierbij baseert de auteur zich op een onderzoek naar de gevangencultuur binnen Engelse gevangenissen. De masculiene cultuur belemmert een goede samenwerking tussen vrouwelijke en mannelijke medewerkers. De onderzochte vrouwelijke medewerkers gaven aan dat er sprake was van een discrepantie tussen het gedrag van hun mannelijke collega's tijdens het werken met zedendelinquenten en collegiale omgangsvormen, waarbij mannelijke collega's zich sexistisch en vrouwonvriendelijk opstelden. Een belangrijke conclusie op grond van dit onderzoek is verder dat de dominante masculiene cultuur van mannelijke medewerkers nauwelijks verschilt van de te behandelen zedendelinquenten. Dit bemoeilijkt een effectieve behandeling van zedendelinquenten waarbij een verandering van gedrag en attitude centraal staat. De auteur benadrukt ten slotte dat een verandering van de dominante masculiene cultuur binnen gevangenissen een belangrijke voorwaarde is om te komen tot een effectieve behandeling van zedendelinquenten.

14

Hoogenboom, F.

Effective detention; the development of a policy

European journal on criminal policy and research, 6^e jrg., nr. 2, 1998, pp. 257-277

Vanaf 1994 is in Nederland een nieuw penitentiair beleid ingezet. Onderdeel van dit beleid was de intensivering van activiteiten gericht op de integratie van gedetineerden op de arbeidsmarkt. Samenwerking met werkgevers en andere maatschappelijke partners om gedetineerden na afloop van de detentie naar een betrekking te leiden werd steeds belangrijker. De voornaamste elementen van de nieuwe strategie van arbeidstoeleiding worden

door de auteur besproken. In de eerste plaats is het belangrijk om een arbeidstoeleidsprogramma niet eerder dan 12 tot 18 maanden voor het einde van de detentie te starten. De ruggegraat van het arbeidstoeleidsprogramma is het individuele begeleidingsplan dat door een individuele trajectbegeleider wordt bewaakt. Deze trajectbegeleider is het aanspreekpunt voor de individuele gedetineerde. Belangrijk is verder het multi-disciplinaire karakter van het arbeidstoeleidsprogramma. Drie nieuwe ontwikkelingen zullen de inspanningen gericht op de succesvolle arbeidstoeleiding van gedetineerden in Nederland de komende jaren verder versterken. In de nieuwe penitentiaire beginselenwet is de mogelijkheid gecreëerd om gedetineerden ook buiten de gevangensmuren aan programma's te laten deelnemen. Verder is er een groeiende politieke en publieke steun voor de inspanningen om gedetineerden naar een betrekking te leiden. Tenslotte heeft de Minister van Justitie verdergaande taakstellingen aan het gevangeniswezen opgelegd met betrekking tot de arbeidstoeleiding van gedetineerden.

15

James, A., K. Bottomley

Prison privatisation and the remand population; principle versus pragmatism?

The Howard journal of criminal justice, 37^e jrg., nr., 3, 1998, pp. 223-233

Het artikel beschrijft het privatiseringsproces van gevangenissen in Engeland en Wales. Privatisering van het gevangeniswezen is vooral in gang gezet door een sterke groei van het aantal gevangenen in voorarrest in de periode van 1979 tot en met 1988 en een verslechtering van de omstandigheden voor deze groep gedetineerden. Eind jaren tachtig werd de wetgeving

op dit terrein gewijzigd, waarna in 1992 de eerste geprivatiseerde gevangenis voor nog niet veroordeelden, HMP Wolds, geopend kon worden. Het regime in Wolds hanteerde als uitgangspunt voor de benadering van de gedetineerden de status van de gevangenen, waarvan aangenomen moet worden dat zij onschuldig zijn totdat anders bewezen is. Verder lag de nadruk op normalisatie, het bieden van een zo normaal mogelijke leefomgeving en directe supervisie. In de praktijk bleek echter vooral de discrepantie tussen de wettelijke en sociale status van de gevangenen tot problemen te leiden. Omdat de meeste gevangen in Wolds al eerder in andere gevangenissen gedetineerd waren geweest, had het regime niet het beoogde effect en werd in 1993 besloten tot een traditioneler benadering, met grotere nadruk op controle en de sociale status van gevangenen. Daarnaast werd Wolds na verloop van tijd ook opengesteld voor veroordeelde gevangenen, waardoor overbevolking ontstond. Hoewel de doelstelling van het experiment met Wolds, het verbeteren van detentie-omstandigheden voor gevangen in voorarrest, zowel in theorie als in praktijk niet gerealiseerd is, hebben gebeurtenissen in de jaren negentig en veranderende omstandigheden er toch voor gezorgd dat de noodzaak tot wijzigingen in het systeem wordt ingezien en zijn er sindsdien meerdere gevangenissen geprivatiseerd. Met literatuuropgave.

16

Miller, A.J., E.L. Grossi

Assessing educational gains of boot camp inmates; a preliminary analysis Journal of crime and justice, 21^e jrg., nr. 1, 1998, pp. 103-118

De auteurs onderzochten de resultaten van een onderwijsprogramma binnen

een 'boot camp'-gevangenis in Kentucky in de Verenigde Staten. De gedetineerden, jonge mannelijke en vrouwelijke first offenders, volgden gedurende een periode van vier maanden lessen in lezen, taal en rekenen. De steekproef bestond uit 278 jongeren, waarvan de helft blank was. In alle drie de vakken waren de jongeren behoorlijk vooruitgegaan. Zowel voor lezen, taal als rekenen waren de gemiddelde scores na de cursus hoger dan voorafgaand aan het onderwijsprogramma. Gedetineerden uit etnische minderheden hadden zowel voor als na de cursus lagere cijfers dan blanke jongeren. De auteurs concluderen dat educatieve programma's gunstige resultaten kunnen hebben, maar geven toe dat daarmee nog niet is vast komen te staan dat als gevolg van deze verbetering van schoolprestaties een verlaging van de kans op recidive plaatsvindt. Met literatuuropgave.

17

Nelissen, P.P.

The re-integration process from the perspective of prisoners; opinions, perceived value and participation European journal on criminal policy and research, 6^e jrg., nr. 2, 1998, pp. 211-234

Tot het midden van de jaren tachtig speelde de resocialisatie-doelstelling een belangrijke rol in het penitentiaire beleid in Nederland. Naderhand is deze doelstelling steeds meer op de achtergrond geraakt en wordt steeds minder geïnvesteerd in onderwijs, creatieve en andere toekomstgerichte inrichtingsactiviteiten. Dit nieuwe beleid is gebaseerd op onvoldoende kennis van de kenmerken van de gedetineerdenbevolking bij de Nederlandse gevangenisautoriteiten. Tegen deze achtergrond heeft de auteur een onderzoek verricht naar de

waarde die gedetineerden toekennen aan resocialisatie-gerichte activiteiten binnen de gevangensmuren. Ruim tweehonderd gedetineerden in drie Zuidnederlandse penitentiaire inrichtingen hebben daartoe een vragenlijst ingevuld. Daaruit kwam naar voren dat de meerderheid van de gedetineerden positief staat ten opzichte van resocialisatie als detentie-doelstelling, ook al vindt men de gevangenis niet de ideale omgeving om dat doel te bereiken. De waarde die men toekent aan resocialisatie-activiteiten varieert onder meer met de fase in de detentie. Aan het begin van de detentie en met name in het huis van bewaring zijn gedetineerden in dit opzicht optimistischer dan later in de detentie. Dit is opvallend omdat binnen het gevangeniswezen op de toekomst van gedetineerden gerichte inspanningen vooral pas tegen het einde van de detentie plaatsvinden. Met literatuuropgave.

18

O'Donnell, I., K. Edgar

Routine victimisation in prisons
The Howard journal, 37^e jrg., nr. 3, 1998, pp. 266-279

Onveiligheid binnen penitentiaire inrichtingen wordt meestal geassocieerd met ernstig interpersoonlijk geweld. Om een goed beeld te verkrijgen van de mate waarin gedetineerden slachtoffer zijn van meer gewone incidenten, hebben de auteurs een onderzoek verricht in twee Britse gevangenissen voor volwassen mannen en in twee jeugdinrichtingen voor jongens. Aan in totaal bijna twaalfhonderd gedetineerden werd een vragenlijst voorgelegd waarop kon worden aangegeven in hoeverre men gedurende de afgelopen maand slachtoffer was geweest van een fysieke aanval, van een bedreiging, van een beroving, van een diefstal vanuit de cel, van verbale agressie, of van

uitsluiting. In de jeugdgevangenissen waren meer gedetineerden slachtoffer van een delict dan in de inrichtingen voor volwassenen. Zo was 30% van de jeugdige veroordeelden de maand tevoren slachtoffer van een fysieke aanval geweest en was 44% bedreigd met geweld. Onder de volwassen gedetineerden lagen deze percentages op respectievelijk 19% en 26%. De auteurs gaan aan de hand van de enquête-resultaten gedetailleerd in op de functies van de verschillende vormen van slachtofferschap voor de onderlinge sociale verhoudingen binnen de inrichting. Zij concluderen op basis van de onderzoeksresultaten dat de penitentiaire autoriteiten in Engeland er onvoldoende in slagen om een veilig inrichtingsklimaat te creëren. Met literatuuropgave.

19

Swann, R., P. James

The effects of the prison environment upon inmate drug taking behaviour
The Howard journal, 37^e jrg., nr. 3, 1998, pp. 252-265

Ook in Engeland is de kwestie van het drugsgebruik in de gevangenissen actueel. Na een aantal jaren van officiële ontkenningen en relativeringen van aard en omvang, komt er de laatste tijd meer en meer informatie naar buiten. De auteurs legden aan een steekproef van bijna honderd gedetineerden, overwegend langer gestraften, een anonieme vragenlijst voor over het gebruik van drugs voorafgaand aan en tijdens hun detentie, en de invloed van de detentie op het gebruik. Zo'n 60% zat voor een drugs-gerelateerd delict. De hoofdconclusie luidt dat de detentie-situatie niet bepaald ondersteunend is voor degenen die in de gevangenis niets met drugs te maken willen hebben. Weliswaar neemt bij het merendeel van de gebruikers de mate van gebruik tijdens hun detentie af –

al was het maar als gevolg van de beperkte beschikbaarheid – maar degenen die er echt van af willen komen, hebben de wind niet mee. Voor de meeste respondenten blijkt de detentie-situatie, los van de beperkte beschikbaarheid, het drugsgebruik veeleer aan te moedigen: meer dan 50% van de respondenten gaf aan dat de sociale druk om te gebruiken binnen de muren van de gevangenis groter is dan erbuiten. Bijna de helft van de respondenten die zeiden voorheen nooit drugs te hebben gebruikt, meldde hiermee tijdens de detentie te zijn begonnen. Van belang is dat het over de hele linie in de meeste gevallen cannabis betreft. Een aantal gedetineerden dat binnenkomt als harddrugsverslaafde weet zich in de gevangenis te beperken tot cannabis; zij beschouwen dit dan doorgaans als een flinke verbetering. Dit onderscheid tussen harddrugs en cannabis wordt door de geïnterviewden veel sterker gemaakt dan gangbaar is binnen het officiële Engelse drugsbeleid. Zo wilde van al diegenen die enige drug gebruikten, 15% ermee doorgaan en 18% er mee stoppen, terwijl daarenboven nog eens 28% alleen van de harddrugs af wilde blijven. Sterker nog, de reden om bij binnenkomst in de inrichting het eigen drugsgebruik te verzwijgen was niet zelden dat men louter cannabis gebruikte. Van belang voor de interpretatie van de bevindingen is verder dat er ten tijde van het onderzoek in de betrokken Engelse inrichtingen nog geen drugsvrije afdelingen bestonden; deze waren juist in de maak. Ongeveer de helft van de gedetineerden gaf aan daar wel voor te voelen: de gebruikers om een poging te doen er van af te komen, en de niet-gebruikers om niet onnodig met drugs te hoeven te worden geconfronteerd. Met literaturopgave.

Reclassering

20

Burns, G.

A perspective on policy and practice in the re-integration of offenders
European journal on criminal policy and research, 6^e jrg., nr. 2, 1998, pp. 171-183

Er is in West-Europese landen een steeds grotere categorie jongeren die structureel werkloos is. Door deze sociale uitsluiting wordt de criminaliteit aangewakkerd. Eenmaal veroordeeld blijkt de reïntegratie van deze jongeren buitengewoon lastig te zijn. Daar staat tegenover dat zich nieuw strafrechtelijk beleid aan het ontwikkelen is, dat erop is gericht de kansen voor reïntegratie te vergroten. Deze nieuwe ontwikkeling is mede geïnspireerd door het recent gegroeide inzicht dat adequate resocialisatie-programma's de kans op recidive sterk kunnen terugdringen. Vooral het hebben van werk blijkt een belangrijke factor te zijn. Toch verlaat het merendeel van de gedetineerden de gevangenis zonder een betrekking te hebben. Te weinig aandacht wordt binnen gevangenissen besteed aan onderwijs, en de inrichtingsarbeid verschilt te zeer van het werk buiten om een goede leerschool daarvoor te kunnen zijn. De auteur pleit er dan ook voor om de inrichtingsarbeid serieuzer aan te pakken. Verder moet er meer aandacht komen voor de training van noodzakelijke vaardigheden. Daarnaast is het van belang om de nu nog vaak afhoudende opstelling van werkgevers met betrekking tot ex-veroordeelden positief te beïnvloeden. Samenwerkingsovereenkomsten tussen toekomstige werkgevers en gevangenen kunnen daarbij helpen. Behalve werk is het hebben van stabiele huisvesting een factor die van grote invloed is op hernieuwd delictgedrag.

Te vaak verlaten gedetineerden de inrichting zonder geschikt onderdak. Met literatuuroopgave.

21

Louks, N., O. Lyner. e.a.

The employment of people with criminal records in the European Union

European journal on criminal policy and research, 6^e jrg., nr. 2, 1998, pp. 195-210

Het stigma van een crimineel verleden kan mensen nog vele jaren achtervolgen. Hun daardoor ontstane werkloosheid vormt een zeer ernstige belemmering voor herintegratie. De auteurs presenteren de resultaten van een door de Europese Commissie gesteund project over het inventariseren van regels en praktijken in de lidstaten die de werkgelegenheid van mensen met een crimineel verleden in de weg staan. Het gaat om het onderzoek uitgevoerd door Niacro (Northern Ireland Association for the Care and Resettlement of Offenders) waarbij vragenlijsten werden verstuurd naar overheden, vakbonden, werkgeversorganisaties, wetenschappers, politie en belangengroepen. Niacro tekent een tamelijk somber beeld van de huidige situatie. In de meeste landen bieden de wettelijke regels weinig bescherming tegen discriminatie door werkgevers, terwijl elk land wel wetten heeft ter regulering van de werkgelegenheid van ex-regelovertrедers. Vooral in het Verenigd Koninkrijk en Noord-Ierland hebben deze het heel moeilijk. Sommige landen kennen het zogeheten 1 gedragscertificaat waarin informatie staat over iemands verleden. Tot slot gaan de auteurs in op de verrichtingen van een Noord-Ierse werkgroep, de 'Coping with convictions Unit', die een handboekje publiceerde met praktische adviezen om werkgevers te helpen bij hun afwegingen. De auteurs

zijn van mening dat overheden dienen te erkennen dat mensen met een crimineel verleden een achtergestelde en gediscrimineerde groep zijn en pleiten daarom voor wetsherzieningen. Met literatuuroopgave.

22

McCall, A.

Meeting the offender re-integration challenge

European journal on criminal policy and research, nr. 6, 1998, pp. 185-194

De auteur van dit artikel is lid van het European Offender Employment Forum (EOEF). Hij geeft hier weer hoe hij aankijkt tegen de problemen waar men bij de terugkeer van ex-delinquenten in de maatschappij op stuit. In heel Europa is sprake van een toename van het aantal gevangenen, waaronder een groot aantal recidivisten. Dit kost de gemeenschap enorm veel geld. Mogelijk wordt er een falend beleid gevoerd door diegenen die verantwoordelijk zijn voor de herintegratie van wetsovertreders. Waarom heeft het gevoerde beleid niet het gewenste resultaat en wat kan ter verbetering worden gedaan? Sinds 1993 houdt het EOEF zich bezig met deze problematiek. Het blijkt dat het tot nu toe vaak schort aan gevarieerd, gecoördineerd en vastberaden beleid. De auteur beschrijft een aantal veelbelovende initiatieven die de problemen waar ex-delinquenten tegenaan lopen kunnen helpen oplossen. Het blijkt bijvoorbeeld uiterst belangrijk dat beroepsvoorbereiding binnen de gevangnissen wordt afgestemd op vragen vanuit de arbeidsmarkt. Ook zal de problematiek (alcohol-, drugsmisbruik, huisvestings-, maatschappelijke- en familieproblemen) multidisciplinair moeten worden aangepakt. De hulpverlening voor ontslag uit de gevangenis en de nazorg na vrijlating moet een continuüm zijn. Overheden dienen het

als hun verantwoordelijkheid te gaan beschouwen dat de programma's die zij financieren aan bovengenoemde eisen tegemoet komen. Met literatuuropgave.

23

Rieple, A.

Offenders and entrepreneurship
European journal on criminal policy
and research, 6^e jrg., nr. 2, 1998,
pp. 235-256

Het hebben van werk kan een belangrijke factor zijn voor de preventie van recidive. Geen van de studies die hierover zijn verricht, gaan echter in op de capaciteiten van regelovertreeders om zelf een bedrijf te starten. Behalve dit thema onderzoekt de auteur tevens welke faciliteiten er bij de reclassering en gevangnissen in het Verenigd Koninkrijk bestaan om herintreders bij te staan als startende ondernemers. De respons op de aan cliënten van de reclassering toegestuurde vragenlijsten was zeer gering; hoger was de respons bij reclasseringsambtenaren en gevangenisautoriteiten (61%). Verder hield de auteur telefonische enquêtes en bespreekt zij de resultaten van drie case studies. Door het gebrek aan theoretische inzichten op dit onderzoeksterrein is haar onderzoek exploratief van aard. Het blijkt dat in bijna alle onderzochte gevangnissen beroepsopleidings- en trainingsmogelijkheden bestaan, maar de gedeteneerden kunnen hun verworven kennis meestal niet koppelen aan 'het echte ondernemerschap'. Bij de reclassering vond de auteur weinig enthousiasme voor het idee van het scheppen van werkgelegenheid voor cliënten, hetgeen zij wijt aan de heersende organisatiecultuur. De resultaten van het door haar gehanteerde GET-instrument (General Entrepreneurial Tendency) laten zien dat regel- overtreeders waarschijnlijk beschikken

over een zekere mate van ondernemerscapaciteiten. Ze zijn niet erg geneigd tot het nemen van risico's, maar zijn wel bereid verantwoordelijkheid te nemen voor hun situatie. Met literatuuropgave.

Jeugdbescherming en -delinquentie

24

Hakkert, A.

No more excuses; a new approach to tackling youth crime in England and Wales; a summary

European journal on criminal policy
and research, 6^e jrg., nr. 2, 1998,
pp. 279-291

In het voorjaar van 1997 werden door het Ministerie van Binnenlandse Zaken in Groot-Brittannië drie publicaties uitgegeven, waarin direct betrokkenen uitgenodigd werden hun visie te geven op voorstellen tot radicale hervorming van het justitieel beleid t.a.v. jeugdcriminaliteit in Engeland en Wales. Genoemde voorstellen kregen vervolgens een meer definitief karakter in een witboek dat in november 1997 werd gepubliceerd onder de titel: *No more excuses; a new approach to tackling youth crime in England and Wales*. Hierin wordt enerzijds aangegeven dat men zich niet meer mag verontschuldigen voor het ondoelmatige justitiële beleid t.a.v. jeugdcriminaliteit. Maar dat anderzijds de jongeren die met justitie in aanraking komen ook geen excuses meer hoeven aan te voeren voor hun criminele gedrag. Met dit artikel, dat een uitgebreide samenvatting is van het witboek, wil de redactie van dit tijdschrift de discussie t.a.v. de Britse voorstellen aanzwengelen. Er wordt in beschreven hoe men de doelstellingen van de hervormingsvoorstellen zou kunnen bereiken. Een heldere strategie, het vergroten van het verantwoordelijkheidsbesef bij

jongeren en ouders, effectieve interventie in een vroeg stadium en snellere en meer efficiënte behandelingsprocedures staan daarbij centraal. In het nieuwe beleidsmodel, ontworpen om jeugdcriminaliteit beter te kunnen voorkomen/bestrijden, is nauwe samenwerking tussen de betrokken instanties een eerste voorwaarde.

25

Janosz, M., M. Le Blanc e.a.

Consumption de psychotropes et délinquance; de bons prédicteurs de l'abandon scolaire

Criminologie, 31e jrg., nr. 1, 1998, pp. 88-107

Hoewel empirisch verband tussen deviant gedrag en het voortijdig verlaten van de school uitgebreid is aangetoond, is er nog steeds onduidelijkheid over de specifieke invloed van het gebruik van drugs op het niet afmaken van de school. Diverse studies geven verschillende uitkomsten aan op dit specifieke gebied. Een reden voor dit gebrek aan consistentie kan worden toegeschreven aan de manier waarop de gegevens van de (voortijdige) schoolverlaters zijn geanalyseerd. De auteurs hebben recentelijk een typologie van (voortijdige) schoolverlaters geconstrueerd waarbij de nadruk ligt op de sociale en psychologische diversiteit van deze populatie. Gebruik werd gemaakt van longitudinaal onderzoek onder adolescenten (N=791), waarbij te voorspellen relaties tussen rebellie, druggebruik en delinquentie en het voortijdig verlaten van de school werden geanalyseerd. De resultaten vertoonden een grote verscheidenheid in deze relaties, afhankelijk van het type van de leerling die de school niet afmaakte. De noodzaak tot bezinning op de psychosociale heterogeniteit van (voortijdige) schoolverlaters in studies

als de onderhavige wordt nader besproken.

Met literatuuropgave.

26

Sipe, R., E.L. Jensen e.a.

Adolescent sexual offenders grown up; recidivism in young adulthood

Criminal justice and behavior, 25^e jrg., nr. 1, 1998, pp. 109-124

Onderzoek naar zedendelinquenten richt zich de laatste jaren steeds meer op adolescenten. Dit hangt samen met het gegeven dat veel volwassen zedendelinquenten aangeven dat zij hun eerste zedendelict plegen voordat zij 18 jaar zijn en veel gearresteerde zedendelinquenten strafrechtelijk minderjarig zijn. Het onderhavige onderzoek richt zich op het vergelijken van recidivepercentages op volwassen leeftijd van adolescente zedendelinquenten en plegers van niet-zedendelicten. De onderzoeksgroep bestaat uit 256 mannelijke delinquenten die tussen 1978 en 1993 verwezen zijn naar de Juvenile Diagnostic Unit (Idaho). De groep zedendelinquenten bestaat uit 164 jongeren die niet-gewelddadige zedendelicten pleegden tegen kinderen jonger dan 16 jaar. De controlegroep bestaat uit 142 adolescente delinquenten die veroordeeld zijn voor niet-seksuele delicten. De follow-up periode varieert van 1 tot 14 jaar, met een gemiddelde van 6 jaar. De resultaten laten zien dat 9,7% van de adolescente zedendelinquenten als volwassene voor een zedendelict gearresteerd is. Adolescenten die voor één zedendelict veroordeeld zijn hebben significant meer kans om op volwassen leeftijd voor een zedendelict gearresteerd te worden dan adolescente plegers van een niet-zedendelict, ook als gecontroleerd wordt voor invloeden van leeftijd, lengte van de follow-up periode en criminele voorgeschiedenis. Meervoudige zedendelinquenten

hebben echter niet meer kans op recidive op volwassen leeftijd dan enkelvoudige daders. Ook het plegen van niet-seksuele delicten hangt niet significant samen met het plegen van zedendelicten op volwassen leeftijd. Daders van niet-seksuele delicten hebben wel meer kans om als volwassene voor niet-zedendelicten gearresteerd te worden. Vergelijking van de resultaten met bevindingen van ander recidiveonderzoek onder adolescente zedendelinquenten laat volgens de auteurs zien dat niet-gewelddadige adolescente zedendelinquenten minder geneigd zijn om als volwassene zedendelicten te plegen dan gewelddadige zedendelinquenten. De niet-gewelddadige jeugdige zedendelinquenten kunnen opgevat worden als representanten van de groep jongeren waarvan antisociaal gedrag zich tot de adolescentieperiode beperkt, terwijl gewelddadige jeugdige zedendelinquenten meer geneigd zijn levenslang te persisteren in hun antisociale gedrag. Aanbevolen wordt om bij onderzoek naar adolescente zedendelinquenten onderscheid te maken naar soort zedendelict, omdat recidivepercentages samenhangen met de aard van het gepleegde delict. De ernst van het zedendelict zou bovendien het uitgangspunt voor de aanpak van de delinquent moeten vormen.

Met literatuuropgave.

Politie

27

Hebenton, B., T. Thomas

Transnational policing networks

International journal of risk, security and crime prevention, 3e jrg., nr. 2, 1998, pp. 99-110

Uit resultaten van eerder onderzoek door de auteurs m.b.t. de samenwerking door politie binnen de Europese

Unie, concludeerden zij dat er vraagtekens geplaatst kunnen worden bij de empirische basis hiervoor. Een coherente ideologie t.a.v. de internationalisering van criminaliteit die daarbij wordt verondersteld, is niet altijd even duidelijk aanwezig. In dit onderzoek bouwen zij hierop voort en richten zich op de kenmerken en de aard van Transnational Policing Networks. Zij stellen dat politiewerk over nationale grenzen heen vaak zal worden gedwarsboomd door de grote verscheidenheid aan betrokken instanties. Ook zal de integratie en coördinatie tussen deze instanties, en daarmee de resultaten van samenwerking, altijd problematisch blijven. De netwerken die ontstaan zijn het resultaat van overleg, concurrentie en pragmatische interactie. Zij hebben niettemin een eigen zich steeds ontwikkelende logica, een eigen algemene rede en eigen uitvoeringspraktijken. Desondanks worden momenteel wereldwijd netwerken gekoppeld aan bredere politieke forums, waardoor de mogelijkheden om de transnationaal georganiseerde misdaad aan te pakken zouden kunnen worden vergroot. De Verenigde Naties en de Verenigde Staten lopen hierbij voorop. Naar aanleiding van de resultaten van hun onderzoek naar operationele samenwerkingsnetwerken (Interpol, Europol, Schengen en kleinere samenwerkingsverbanden) blijven de auteurs kanttekeningen plaatsen bij de toerekenbaarheid en de legitimiteit hiervan.

Met literatuuropgave.

Verslaving

28

Darke, S., S. Kaye e.a.

Drug use and injection risk-taking among prison methadone maintenance patients

Addiction, 93^e jrg, nr. 8, 1998, pp. 1169-1175

In Australië bestaan, zoals in veel andere landen, methadon-onderhoudsprogramma's voor heroïneverslaafen. Australië is echter een van de weinige landen waar deze programma's, afgezien van individuele gevallen, ook in de gevangenis-inrichtingen bestaan. (In ons land komt methadon-onderhoud voor gedetineerden in uitzonderingsgevallen voor). De auteurs beschrijven een vergelijkend onderzoek naar drugsgebruik en spuitgedrag onder cliënten van zulke onderhoudsprogramma's buiten en binnen de muren van de gevangenis. Een vergelijking overigens die op sommige punten wat gekunsteld aandoet, waar immers de beschikbaarheid van zowel drugs als spuiten e.d. voor gedetineerden nu eenmaal niet hetzelfde is als voor hun collega's in de vrije samenleving. Terwijl de beide groepen redelijk overeenkwamen op de belangrijkste achtergrond-variabelen – in detentie scoorde men alleen wat hoger op variabelen van anti-sociaal gedrag – kwamen er een paar verschillen naar voren. Zo bleek de methadondosis onder de gedetineerde groep gemiddeld wat hoger te liggen dan buiten. Verder hadden degenen die vrij rondliepen, niet verwonderlijk, de laatste maanden duidelijk vaker heroïne, andere opiaten, en ook vaker deze middelen dagelijks gebruikt dan hun gedetineerde collega's. Ook het injecteren van de harddrugs kwam veel meer voor bij de methadoncliënten buiten dan binnen de gevangenis-muren. Van meer belang lijkt de bevinding dat de gedetineerden significant vaker spuiten onderling leenden en uitleenden. Ook al is wellicht ook deze bevinding niet zo verwonderlijk – de beperkte beschikbaarheid speelt immers een belangrijke rol – ze is van belang voor

nadere preventiemaatregelen tegen verspreiding van het aids-virus en andere besmettelijke ziekten binnen de inrichtingen. De auteurs wagen zich echter niet aan de conclusie dat in de gevangenis dus maar spuiten zouden moeten worden verstrekt, al was het maar dat deze ook als wapen kunnen worden gebruikt.

Met literatuuroopgave.

29

Yu, J.

Alcohol, cocaine, and criminality; specifying an interaction effect model Journal of criminal justice, 26^e jrg., nr. 3, 1998, pp. 237-249

Over het verband tussen alcohol- en drugsgebruik enerzijds en criminaliteit anderzijds zijn inmiddels bibliotheken volgeschreven, met name in de Verenigde Staten. Het spectrum aan bevindingen heeft betrekking op monocausale verbanden, via de afwezigheid van een duidelijke samenhang, tot meervoudige interactiemodellen. De auteur concentreert zich op alcohol en cocaïne. Met behulp van regressie-analyse onderzoekt ze een veelvoud van data met betrekking tot een hoge-risico groep (gedetineerde, cliënten van drunk driving-programma's, gedwongen reclasseringsbegeleiding, en alcoholismeklinieken) op enkele veronderstelde verbanden: een sterk verband tussen overmatig huidig alcoholgebruik en delinquentie hangt samen met een start van alcoholgebruik op jonge leeftijd; idem voor cocaïnegebruik; en de sterkte van het verband tussen huidig cocaïnegebruik en criminaliteit hangt samen met de mate van huidig alcoholgebruik, en vice versa voor alcoholgebruik en cocaïne. Ofwel: alcohol- respectievelijk cocaïnegebruik hebben wederzijds een versterkend effect op de mate van crimineel gedrag van de gebruiker.

Deze, volgens de auteur op het oog voor de hand liggende, hypothesen worden echter niet allemaal bevestigd door de regressie-analyse op een steekproef van driehonderd gevallen. Veeleer blijken alcohol- en cocaïne-gebruik beide afzonderlijk, en onafhankelijk van elkaar, het criminele gedrag te versterken. Zwaar alcohol- of drugsmisbruik blijkt met zoveel woorden een voldoende voorwaarde voor crimineel gedrag. Bovendien wordt het criminele gedrag primair beïnvloed door het huidige gebruik; een vroege of late start van de drugs- of alcoholcarrière doet daar weinig aan toe of af. Ook het drinkgedrag van de vader, in de regressie-analyse gehanteerd als controlevariabele, bleek in deze samenhang geen significant effect te hebben op het latere criminele gedrag. De auteur pleit tenslotte voor nader onderzoek naar mogelijk reciproce relaties tussen alcohol- en cocaïnemisbruik enerzijds en crimineel gedrag anderzijds: een sterke betrokkenheid bij criminaliteit verhoogt immers mogelijk weer de kans op overmatig gebruik. Met literatuuropgave.

Slachtofferstudies

30

Bachman, R.

The factors related to rape reporting behavior and arrest; new evidence from the National Crime Victimization Survey Criminal justice and behavior, 25e jrg., nr. 1, 1998, pp. 8-29

De laatste tien jaar zijn verkrachting, sexueel gerichte aanranding en de gevolgen hiervan voor de slachtoffers belangrijke onderzoeksthema's geworden. De meeste studies richten zich op de gevolgen van de herziene wetgeving t.a.v. verkrachting: veranderde aangifte-, veroordelings- en gevangennemingscijfers. Weinig onderzoek is er nog gedaan naar de

factoren die samenhangen met het wel of niet doen van aangifte. Deze aangiften zijn essentieel voor eventuele vervolging en veroordeling van verkrachters/aanranders. Met dit onderzoek wil de auteur nagaan welke factoren bepalend zijn voor het doen van aangifte door een slachtoffer en de kans op arrestatie van de dader. Hij maakt hierbij gebruik van de laatste gegevens van de herziene versie van het National Crime Victimization Survey van 1992-1994. Data van 348 slachtoffers van verkrachting of aanranding werden hierin meegenomen. Onafhankelijke variabelen waren: de relatie tussen slachtoffer en dader; bijkomende verwondingen bij het slachtoffer; gebruik van een wapen door de dader; burgerlijke staat en leeftijd van het slachtoffer; locatie waar de gebeurtenis plaatsvond. De analyse had alleen betrekking op een-op-een incidenten tussen volwassen vrouwen, gepleegd door mannen. De enige factoren die het doen van aangifte significant beïnvloedden waren: fysieke verwondingen naast de verkrachting en het gebruik van een wapen door de dader. Geen van de contextuele factoren bleek significant voor het voorspellen van de kans op arrestatie door de politie.

Met literatuuropgave.

Preventie van criminaliteit

31

Hastings, R.

La prévention du crime par le développement social; une stratégie à la recherche d'une synthèse Criminologie, 31e jrg., nr. 1, 1998, pp. 109-124

In dit artikel wordt nader ingegaan op de mogelijkheden van misdaadpreventie door sociale ontwikkeling (PCDS: Prévention du crime par le développement social) om bij te dragen aan de ontwikkeling en

uitvoering van een allesomvattende strategie op het gebied van misdaad-preventie. PCDS omvat proactieve oriëntatie, deelname aan de gemeenschap en partnerschap, welke onderdeel zijn van alle vormen van preventie. De schrijver bespreekt drie vormen: de ontwikkelingsvorm, die zich concentreert op hardnekkige delinquenten; de sociale vorm die zich focust op misdaadcijfers en victimisatie en, ten slotte, de gemeenschapsvorm waarin de problemen om mensen tot actie te mobiliseren centraal staan. Geconcludeerd wordt dat een synthese van deze drie benaderingen mogelijk is maar dat dit niet betekent dat er sprake is van een alles omvattende strategie. Deze dient nog andere elementen te bevatten. Met literatuuropgave.

mogelijk, waarbij ieder volgend niveau het risico verder reduceerde. Een pilotstudie bedoeld om de uitvoering van dit interventieprogramma te evalueren bracht naar voren dat scholen uitermate geschikt zijn om ouders van adolescenten uit hoge risicogroepen te bereiken en om interventie te plegen. Met literatuuropgave.

32

Poulin, F., Th. J. Sishion e.a.

La prévention des problèmes de comportement à l'adolescence; le adolescent transition program

Criminologie, 31e jrg., nr. 1, 1998, pp. 67-86

Het ATP (Adolescent Transition Program) is een preventief interventieprogramma dat uit verscheidene componenten bestaat en is ontwikkeld om escalatie van probleemgedrag onder jonge adolescenten uit hoge risicogroepen te reduceren. Eerdere evaluatie van dit programma toonde aan dat het bijeenbrengen van jeugdigen uit risicogroepen voor interventiedoeleinden leidde tot escalatie van delinquent gedrag en roken. De resultaten van deze studie toonden eveneens aan dat interventie door ouderlijke bemoeienis tot betere resultaten leidt. Deze bevindingen leidden tot de ontwikkeling van een nieuw interventieprogramma. Dit programma werd uitgevoerd op scholen en maakte op vele manieren ouderlijke interventie op ieder niveau

Bochmann, Chr., K.-U. Griesheim
Compensation practices of States of the European Union connected to crimes against women

Helsinki, HEUNI, 1999

Boendermaker, L.
Justitiële behandelinrichtingen voor jongeren; populatie en werkwijze
Leuven; Apeldoorn, Garant, 1999
(diss.)

Braun, D.
Sturingsperikelen in de politieorganisatie; een verkennende antropologische studie (diss.)
Ernst & Young consulting, 1999

Bruin, W.J. de, H.C. de Jong e.a. (red.)
Mensensmokkel naar Nederland; een bundeling van lezingen over mensensmokkel in relatie tot de bestrijding van de (georganiseerde) criminaliteit
Den Haag, Elsevier bedrijfsinformatie, 1999, Studiereeks recherche (9)

Bruinsma, G.J.N., H.G. van de Bunt e.a. (red.)
Vooruitzichten in de criminologie
Amsterdam, Nederlandse Vereniging voor Kriminologie (NVK), 1999

Budd, T.
Violence at work; findings from the British Crime Survey
London, Home Office, 1999

Burgers, J., G. Engbersen (red.)
De ongekende stad I; illegale vreemdelingen in Rotterdam
Amsterdam, Boom, 1999

Christiaens, J.
De geboorte van de jeugddelinquent (België, 1830-1930)
Brussel, VUBPress, 1999, Criminologische studies (1)

Dhiri, S., S. Brand e.a.
Modelling and predicting property crime trends in England and Wales
London, Home Office, 1999, Home Office Research Study (198)

Gerris, J.R.M. (red.)
Verantwoordelijk jeugdbeleid, opvoedingsondersteuning en intensieve gezinsbegeleiding
Assen, Van Gorcum, 1999

Godfroid, D.J., Y. Vinck
Mensensmokkel
Amsterdam, Meulenhoff, 1999

Hakkert, A. e.a.
Ouders en reacties op jeugd-criminaliteit; een verkenning van de mogelijkheden en beperkingen van de ouderlijke betrokkenheid
Den Haag, Ministerie van Justitie, DPJS, 1999

Heemskerck, J.A.R. (voorz.)
Vernieuwen en investeren; innovatief jeugdbeleid en jeugdonderzoek
Rijswijk, Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, directie Jeugdbeleid (VWS), 1999

Hes, R., T.F.M. Hooghiemstra e.a.
At face value; on biometrical identification and privacy
Den Haag, Registratiekamer, 1999

Hullu, J. de, I.M. Koopmans e.a.
Het wettelijk strafmaximum; een onderzoek naar het patroon van strafmaxima in het commune en het bijzondere strafrecht
Deventer, Gouda Quint, 1999, Monografieën strafrecht (24)

Kamerling, R.N.J., M. Pheijffer e.a. (red.)
Vijftien over fraude
Amsterdam, Koninklijk Nivra, 1999, Vera-reeks 'Vijftien over...' (7)

Kemper, P.A.M.
Water in de thee; een onderzoek naar criminaliteit van Turkse jongens in Deventer
Den Haag, Ministerie van Binnenlandse Zaken en koninkrijksrelaties; Directie Politie, 1999, Politia Nova 1/1999

Komen, M.

Gevaarlijke kinderen, kinderen in gevaar; de justitiële kindbescherming en de veranderende sociale positie van jongeren, 1960–1995

Utrecht, SWP, 1999 (diss.)

Leeuw, V.F., H. Bergman e.a. (red.)

Gefinancierde rechtshulp

Den Haag, Sdu, 1999, Advocaten-dossier (11)

Meurs, W.F.G. (voorz.)

Justitie op maat aanwezig; de toekomst van Justitie in de Buurt

Den Haag, Ministerie van Justitie, DPJS, 1999

Moerings, M., C.M. Pelsler (red.)

Morele kwesties in het strafrecht

Deventer, Gouda Quint, 1999, Pompe Reeks (28)

Oosterop, B.J. (voorz.)

Transparantie en samenhang in de bijzondere opsporing; rapportage van de project- en stuurgroep Regeerakkoord 1998 en Bijzondere Opsporingsdiensten

Den Haag, Ministerie van Justitie, DG Rechtshandhaving, 1999

Plaisier, M.J.A.

Het verstek in strafzaken

Deventer, Tjeenk Willink, 1999 (diss.)

Schreuders, E., A. van Ruth e.a.

Als de politie iets wil weten...; de informatieuitwisseling tussen de politie en de particuliere sector op basis van artikel 11 lid 2 van de Wet persoonsregistraties

Den Haag, Sdu, 1999

Stol, W. Ph., R.J. van Treeck e.a.

Criminaliteit in cyberspace; een praktijkonderzoek naar aard, ernst en aanpak in Nederland; met veertig aanbevelingen

Houten, In-pact, 1999

Uitvoeringsconsortium Projectbureau Politie-monitor; B&A Groep Beleidsonderzoek en -advies; Intomart

Politie-monitor bevolking; landelijke rapportage

Den Haag, B&A Groep Beleidsonderzoek en -advies, 1999

Vegter, P.C.

Behandelen in de gevangenis

Deventer, Gouda Quint, 1999 (oratie)

Voss, S., J. Sadri-Herzog e.a. (red.)

Berliner Forum Gewaltprävention
Berlin, Landeskommission Berlin
gegen Gewalt, 1999

De WODC-rapporten

Om zo veel mogelijk belanghebbenden te informeren over de onderzoeksresultaten van het WODC wordt een beperkte oplage van de rapporten kosteloos verspreid onder functionarissen, werkgroepen en instellingen binnen en buiten het Ministerie van Justitie. Dit gebeurt aan de hand van een verzendlijst die afhankelijk van het onderwerp van het rapport opgesteld wordt.

De rapporten in de reeks Onderzoek en Beleid (O&B) zijn tot en met nr. 161 uitgegeven door Gouda Quint BV en zijn voor belangstellenden, die niet voor een kosteloos rapport in aanmerking komen, te bestellen bij Gouda Quint BV, postbus 23, 7400 GA Deventer, telefoon: 0570-633155. Een complete lijst van de WODC-rapporten is te verkrijgen bij het WODC (tel.: 070-3706554) en te vinden op de WODC-Internetsite (www.minjust.nl/wodc). Daar zijn ook de uitgebreide samenvattingen te vinden van alle vanaf 1997 verschenen WODC-rapporten. Hieronder volgen de titelbeschrijvingen van de in 1998, 1999 en 2000 verschenen rapporten.

Onderzoek en Beleid**Boendermaker, L.**

Eind goed, al goed? De leefsituatie van jongeren een jaar na hun vertrek uit een justitiële behandelinstelling
1998, O&B nr. 167

Leuw, Ed.

Instroom en capaciteit in de tbs-sector; geregistreerde gegevens en inzichten van deskundigen
1998, O&B nr. 168

Mertens, N.M., M. Grapendaal en B.J.W. Docter-Schamhardt

Meisjescriminaliteit in Nederland
1998, O&B nr. 169

Nelen, J.M., V. Sabee

Het vermogen te ontnemen; evaluatie van de ontnemingswetgeving - eindrapport
1998, O&B nr. 170

Eshuis, R.J.J.

Een kwestie van tijd; onderzoek naar de doorlooptijden in handelszaken
1998, O&B nr. 171

Wetten, J.W., N. Dijkhoff en F. Heide

De positie van vrouwen in de asielprocedure
1999, O&B nr. 172

Kleemans, E.R., E.A.I.M. van den Berg, H.G. van de Bunt m.m.v.

M. Brouwers, R.F. Kouwenberg, G. Paulides
Georganiseerde criminaliteit in Nederland; rapportage op basis van de WODC-monitor
1999, O&B nr. 173

Bol, M.W., G.J. Terlouw, L. Blees en C. Verwers

Jong en gewelddadig; ontwikkeling en achtergronden van de gewelds-criminaliteit onder jeugdigen
1999, O&B nr. 174

Klijn, A., J. van der Schaaf, G. Paulides

De rechtsbijstandsubsidie herzien; een evaluatie van de toegangsregeling in de Wet op de rechtsbijstand
1999, O&B nr. 175

Tak, Peter J.P.

The Dutch criminal Justice System; Organisation and Operation
1999, O&B nr. 176

Kruissink, M., A.M. van Hoorn, J.L.M. Boek m.m.v. E.M.Th. Beenackers, M.G.J. Kockelkoren, P.A.M. Verrest, G. Paulides

Infiltratie in het recht en in de praktijk
1999, O&B nr. 177

Vinne, H. van der

Geweld in vermogensdelicten; een dieptestudie op basis van de WODC-Strafrechtsmonitor
1999, O&B nr. 178

Gilhuis, P.C., E.F. ten Heuvelhof, H.G. van de Bunt, W. Huisman, M. Lokin, J.W. Reintjes, R.J.M. van den Bogert, A. de Lange en C.C.J.H. Bijleveld

De effecten van klassieke en alternatieve reguleringsinstrumenten in milieuhandhaving
1999, O&B nr. 179

Schreuders, M.M., F.W.M. Huls, W.M. Garnier en K.E. Swierstra (red.); C.C.J.H. Bijleveld (WODC), P.P.J. Groen (WODC), F. Heide (WODC), W. van der Heide (WODC), R.F. Meijer (WODC), P.R. Smit (WODC), H.W.J.M. Huys (CBS) en C.S. Wang (CBS)

Criminaliteit en rechtshandhaving 1999; ontwikkelingen en samenhangen
1999, O&B nr. 180

Steinmann, P.L.M., F.P. van Tulder en W. van der Heide

Prognose van de sanctiecapaciteit 1999-2003
1999, O&B nr. 181

Leuw, Ed. m.m.v. M. Brouwers en J. Smit

Recidive na de tbs; patronen, trends en processen en de inschatting van gevaar
1999, O&B nr. 182

Onderzoeksnotities**Baas, N.J.**

Stalking; slachtoffers, daders en maatregelen tegen deze vorm van belagen

WODC, Onderzoeksnotities, nr. 1, 1998

Kruissink, M., C. Verwers,**N. Dijkhoff**

Organisatie van de recherchefunctie; een inventarisatie in de 25 politie-korpsen

WODC, Onderzoeksnotities, nr. 2, 1998

Beijers, W.M.E.H., A. Klijn, J. van der Schaaf, G. Paulides

Twee halen, ...; over de prijs van meervoudig beroep op gesubsidieerde rechtsbijstand

WODC, Onderzoeksnotities, nr. 3, 1998

Baas, N.J.

Strafrechtelijke Opvang Verslaafden (SOV); een literatuurverkenning naar voor de SOV relevante ervaringen met onvrijwillig geplaatste justitiabele verslaafden in binnen- en buitenland

WODC, Onderzoeksnotities, nr. 4, 1998

Laan, P.H. van der, A.A.M. Essers, G.L.A.M. Huijbregts en E.C. Spaans

Ontwikkeling van de jeugdcriminaliteit: periode 1980-1996; een tussentijds verslag

WODC, Onderzoeksnotities, nr. 5, 1998

Beenackers, E.M.Th.

Bijzondere verhoormethoden; een literatuurverkenning

WODC, Onderzoeksnotities, nr. 6, 1998

Luykx, F., M. Grapendaal

Justitie in de buurt; een evaluatie van vier experimenten

WODC, Onderzoeksnotities, nr. 1, 1999

Wartna, B.S.J.

Recidive-onderzoek in Nederland; een overzicht van Nederlands onderzoek naar hernieuwd crimineel gedrag

WODC, Onderzoeksnotities, nr. 2, 1999

Baas, N.J. en E. Niemeijer

Kwaliteitssystemen voor de rechtsprekende macht; een internationale verkenning

WODC, Onderzoeksnotities, nr. 3, 1999

Passas, N.

Informal value transfer systems and criminal organizations; a study into so-called underground banking networks

WODC, Onderzoeksnotities, nr. 4, 1999

Wartna, B.J.S., W.M.E.H. Beijers en A.A.M. Essers

Ontkennende en bekende verdachten; over de proceshouding van verdachten van strafzaken tijdens het politieverhoor

WODC, Onderzoeksnotities, nr. 5, 1999

Aron, U., F. Heide

Bandopname van het nader gehoor

WODC, Onderzoeksnotities, nr. 6, 1999

Etman, O., J. Korpel

Eén jaar 'Koppelingswet' in de praktijk; tussenrapportage over de implementatie en het eerste uitvoeringsjaar

WODC, Onderzoeksnotities, nr. 7, 1999

Auteursrecht voorbehouden.
Behoudens uitzondering door de Wet gesteld, mag zonder schriftelijke toestemming van de rechthebbende(n) op het auteursrecht c.q. de uitgever van deze uitgave, door de rechthebbende(n) gemachtigd namens hem (hen) op te treden, niets uit deze uitgave worden veeleelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of anderzins, hetgeen ook van toepassing is op de gehele of gedeeltelijke bewerking. Het verlenen van toestemming tot publikatie in dit tijdschrift houdt in:

1. dat de auteur de uitgever machtigt om de door derden verschuldigde vergoeding voor kopiëren conform artikel 17, lid 2, Auteurswet 1912 en het KB van 20 juni 1974, Staatsblad 351 ex artikel 16B 1912 te doen geldend maken door en overeenkomstig de statuten en reglementen van de Stichting Reprorecht te Amsterdam.
2. dat de auteur de Uitgever machtigt om zijn rechten ex artikel 16 sub A ten vierde Auteurswet 1912 (bloemlezingen) geldend te maken volgens dezelfde beginselen als die van de Stichting Reprorecht. Een en ander behoudens uitdrukkelijk voorbehoud zijdens de auteur.